

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXXIV, nr. 2

1989

iulie — decembrie

SUMAR

CENTENAR EMINESCU

ELENA DRAGOȘ, Metafore eminesciene. Între prediscursiv și discursiv.	91
RODICA MARIAN, Coordonate semantice în dualitatea <i>Luceafărului</i> și dezvoltarea lor textuală	101
FELICIA ȘERBAN, Cuvîntul în poezie : <i>lumina eminesciană</i> (Schită pentru un dicționar)	111

GRAMATICĂ

D. D. DRASOVEANU, Propoziții <i>contrase</i> și propoziții <i>abreviate</i> (II)	123
VIOREL HODIȘ, Statutul morfosintactic al unor adverbe.	135

DIALECTOLOGIE

I. MĂRII, ALR — Din însemnările unui redactor (VI): Probleme (= întrebări) lexicale suplimentate în ancheta ALR II	141
--	-----

ONOMASTICĂ

MIRCEA HOMORODEAN, Toponime latinești în sudul Olteniei	147
I. PĂTRUȚ, Pentru un nou dicționar antroponimic românesc	153
ION TOMA, Categoriile sociogeografice în toponimia din Oltenia. Hileonimele	159

LEXICOLOGIE

PETRU OALLDE, Note lexicale și etimologice	165
--	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

<i>Chestionarul Atlasului lingvistic român II</i> , Cluj-Napoca, 1988; EMIL PETROVICI, <i>Atlasul lingvistic român II. Introducere</i> , Cluj-Napoca, 1988 (Eugen Bellechi)	167
GEORGE GIUGLEA, <i>Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc</i> , București, 1988 (Ioana Anghel)	171
MARIUS SALA (coord.), <i>Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice</i> , București, 1988 (Mircea Homorodean)	172
<i>Texte dialectale și glosar Bistrița-Năsăud</i> , București, 1987 (Viorel Bidian)	175
<i>Studii și materiale privitoare la terminologia românească de etnobotanică</i> , Timișoara, 1986 (D. Bejan)	176
„Dacoromania”. <i>Jahrbuch für östliche Latinität</i> , 7 (1988) (Mihai Gherman)	177
D. A. CRUSE, <i>Lexical Semantics</i> , Cambridge, 1987 (Mihai M. Zdrenghea)	179
VICTORIA FROMKIN, ROBERT RODMAN, <i>An Introduction to Language</i> , New York, 1988 (Mihai M. Zdrenghea)	180
INDICE	183

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXXIV, n° 2

1989

juillet — décembre

SOMMAIRE

CENTENAIRE EMINESCU

ELENA DRAGOȘ, Métaphores chez Eminescu. Entre prédiscursif et discursif.	91
RODICA MARIAN, Coordonnées sémantiques de la dualité de <i>Luceafărul</i> et leur développement textuel	101
FELICIA ȘERBAN, Le mot dans la poésie : <i>lumina</i> (la lumière) chez Eminescu (Esquisse d'un dictionnaire)	111

GRAMMAIRE

D. D. DRĂȘOVEANU, Propositions « contractées » et propositions « abrégées » (II)	123
VIOREL HODIȘ, Le statut morpho-syntaxique de certains adverbes	135

DIALECTOLOGIE

I. MĂRII, ALR — Des notations d'un rédacteur (VI) : Problèmes (= questions) lexicaux(ales) ajoutée(s) ultérieurement dans l'enquête ALR II	141
--	-----

ONOMASTIQUE

MIRCEA HOMORODEAN, Toponymes latins dans le sud de l'Olténie	147
I. PĂTRUȚ, Pour un nouveau dictionnaire anthroponymique roumain	153
ION TOMA, Catégories socio-géographiques dans la toponymie d'Olténie. Les hyléonymes	159

LEXICOLOGIE

PETRU OALLDE, Notes lexicales et étymologiques	165
--	-----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

<i>Chestionarul Atlasului lingvistic român II</i> , Cluj-Napoca, 1988; EMIL PETROVICI, <i>Atlasul lingvistic român II. Introducere</i> , Cluj-Napoca, 1988 (Eugen Bellechi)	167
GEORGE GIUGLEA, <i>Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc</i> , București, 1988 (Ioana Anghel)	171
MARIUS SALA (coord.), <i>Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice</i> , București, 1988 (Mircea Homorodean)	172
<i>Texte dialectale și glosar Bistrița-Năsăud</i> , București, 1987 (Viorel Bidian)	175
<i>Studii și materiale privilegiate la terminologia românească de etnobotanică</i> , Timișoara, 1986 (D. Bejan)	176
„Dacoromania”. <i>Jahrbuch für östliche Latinität</i> , 7 (1988) (Mihai Gherman)	177
D. A. CRUSE, <i>Lexical Semantics</i> , Cambridge, 1987 (Mihai M. Zdrenghea)	179
VICTORIA FROMKIN, ROBERT RODMAN, <i>An Introduction to Language</i> , New York, 1988 (Mihai M. Zdrenghea)	180

INDEX	183
-----------------	-----

METAFORE EMINESCIENE. ÎNTRE PREDISCURSIV ȘI DISCURSIV

ELENA DRAGOȘ

0. Interpretările operii eminesciene au atins asemenea nivele, ca număr și valoare, încât pare hazardată orice nouă încercare de sondare a textelor sale poetice. Dar cum metodele de investigare a literaturii s-au dovedit nu numai extrem de variate, ci și perfectibile, rămâne mereu speranța unei fațete mai puțin observate, mai puțin explicate. În ce ne privește, ne-am propus o modestă cercetare a ceea ce, în mod curent, se numește atitudinea creatorului față de materialul limbii în care scrie, nu numai decît din punctul de vedere al frecvenței unor clase lexicale din unghiul etimologiei lor¹, cît din punctul de vedere al statutului acestor clase în secvențe enunțiative ale metaforei timpului în poezia antumă eminesciană, antrenînd în discuție capacitatea ilocuționară² sau capacitatea de act a limbajului, cu alte cuvinte, capacitatea transformatoare, creatoare a limbajului.

Cum orice act de vorbire are caracter intențional³, actul lingvistic este înțeles ca exercițiul însuși al activității de vorbire sau al activității limbajului, urmînd ca acțiunea lingvistică să desemneze un sistem de acte cu finalități transformatoare. În cazul textului literar, se discută și calitatea sa de activitate⁴ de vorbire, apelîndu-se, cu rezultate dintre cele mai notabile, la componentul pragmatic al perspectivei semiotice aplicate lui și/sau la teoria acțiunii, cu reflexul ei lingvistic — teoria actelor de limbaj/de vorbire.

1. Aderînd la ideea după care a exprima activități înseamnă a genera texte (Ec. Mihăilă 1987 : 261), implicit subscriem la caracterul intențional și la acțiunea transformatoare a acestei activități și în planul creativității de tip literar. Intenționalitatea de la baza acestei activități trebuie corelată cu faptul că textul literar nu e numai un element mediator între autor și cititor, ci că textul literar este adevăratul scop al activității literare, adevărata intenție a acesteia. De unde rezultă că schimbarea pe care intenționează scriitorul să o producă în cititor, potrivit

¹ Vezi în acest sens Sextil Pușcariu (1976 : 181—185), Dimitrie Macrea (1961 : 39—45) și alții.

² După L. Guespin (1984 : 6), lingvistica locutorului sau a locuției a tratat enunțul ca enunț informativ, lingvistica ilocuției îl tratează ca enunț activ.

³ E. Husserl (apud Ricœur 1984 : 123) afirmă că limbajul este, prin excelență, intențional; el vizează pe un altul decît pe sine.

⁴ Activitatea se distinge de act prin caracterul durativ și deschis și cunoaște separarea dintre agent, obiect, instrument și loc acțional. „Linguistique, ethnolinguistique (La pratique de l'anthropologie aujourd'hui)”. Actes de l'Atelier „Linguistique et ethnologie” du Colloque Internationale du CNRS, Paris, SELAF, p. 139—157.

naturii acționale a oricărei activități, este de o atare manieră, vizînd selecția în interiorul codului și strategia organizatoare a elementelor selectate, încît textul devine singura sursă pentru schimbarea stării de conștiință, a sistemului de evaluări etc. Ec. Mihăilă (1987), enumerînd cîteva efecte ale textului literar în procesul receptării : afective, senzorial-perceptive, simbolic-imaginative etc., arată că însuși actul evaluării este un act intenționat, ceea ce înseamnă că prin el se face legătura dintre text și sistemul de credințe, dorințe și cunoștințe ale cititorului, în special prin acțiune și percepție (Searle 1983 : VII). Este încă un argument în favoarea importanței ce se acordă structurii textului literar, pentru ca intențiile autorului să fie percepute ca atare de cititor, mai ales că intenția de la baza textului, ca aspect voluntar, orientat al conștiinței, e reperabilă încă de la nivel pretextual, încă în faza de discurs.

Însă receptarea nu e numai un proces care suportă niște acțiuni ale textului, ci posedă și capacitatea de feed-back, de influențare a mesajului, pe baza relației de interacțiune pe care o presupune (Guespin 1984). Acest fapt transformă textul dintr-un mod de comunicare într-unul interacțional sau de interacțiune.

Actul de enunțare de la baza activității de tip literar, el însuși act ilocuționar, cu calități intenționale⁵, degajă impresia unei atitudini intuitive, preconștiente față de cele comunicate, atitudine ce se manifestă încă din faza alegerii, selectării cuvintelor, a combinării lor în sintagme, astfel încît nu numai structura sintactic-semantică a textului e semnificativă, ci și nivelul pragmatic care înseamnă întrebuintarea intențională a limbajului⁶.

2. Dintre elementele ce asigură eficiența textului literar din punctul de vedere al naturii comunicativ-acționale, datorită caracterului lor transformator, se detașează metafora⁷, ca secvență enunțiativă cu caracter intențional. Fie că e concepută ca un rezultat al unei comparații subînțelese între două entități lingvistice, fie ca o intersecție semantică, metafora poate fi considerată ca o strategie discursivă⁸ în vederea realizării acelor transformări la receptor, necesare determinării semnificațiilor de ordin simbolic-cognitiv. În consecință, distincția făcută de John Searle (apud Tușescu 1984) dintre enunțarea literală și cea figurată este funda-

⁵ J. Searle (1983 : 27) aseamănă intenționalitatea enunțării cu cea a credinței. Dar în timp ce intenționalitatea credinței e intrinsecă, intenționalitatea enunțării e derivată, adică e o intenționalitate în sensul nespecializat al termenului.

⁶ Manifestarea intenționalității poartă numele de atitudine. Aceasta dictează alegerea și combinarea cuvintelor. Atitudinea stă la baza comunicării (Anglelescu 1977 : 12). Din această perspectivă, actul vorbirii este creator de sensuri legate, în primul rînd, de atitudinea autorului față de comunicare.

⁷ Metafora ca trop (Măgureanu 1982) este un fapt de discurs care anulează regulile codului și stabilește noi reguli de funcționare, implicînd calitatea de practică șemiotică de tip particular.

⁸ *Strategia discursivă* este definită (apud Tușescu 1984 : 464) ca o secvență de acte de limbaj care, cu ajutorul unui ansamblu de operatori, vizează a construi un anumit tip de situație discursivă. *Situația discursivă* reprezintă ansamblul constituit prin cîmpul discursiv și sistemul de relații dintre interlocutori și cîmp și dintre interlocutori între ei. *Cîmpul discursiv* este un ansamblu structurat de semnificații, dotat cu o organizare cognitivă : obiectele construite sint legate prin relații temporale, spațiale, cauzale, logice etc. și o *organizare dinamică* : un sistem de evaluări orientînd cîmpul după una sau mai multe axe.

mentală pentru explicarea mecanismului metaforic, întrucît enunţarea figurată scoate la iveală atît sensul enunţării locutorului, cît şi intenţia comunicativă a enunţiatorului⁹. Dacă sensul enunţării locutorului e intradiscurсив, deci intralingvistic, ţinînd de norma instituită de discurs, intenţia comunicativă a enunţiatorului atinge universul de credinţe ale acestuia, natura sa intimă ca organizare psihică, deci un element „exterior” discursului, conducînd la ideea că metafora, ca element al enunţului; ca lexem/cuvînt, e deopotrivă mediatoare a semioticului şi a semanticii (Ricœur 1984 : 110). De aici rezultă că intenţia de la baza discursului literar e mai intim legată de enunţiator, efişind, în parte, intenţionalitatea locutorului, realizîndu-se o nouă tensiune, care, în cazul poemului liric, devine fundamentală pentru „sinceritatea” actului : „pentru discursul liric este pertinentă nu condiţia verosimilităţii, ci aceea a *sincerităţii*, ca în cazul tuturor actelor discursive afective, condiţia de sinceritate şi condiţia esenţială coincid” (Cosăceanu 1986 : 373).

Opoziţia literal—figurat trece întregă la receptor dacă se ia în considerare degajarea celor două forţe ilocuţionare¹⁰ corespunzătoare aspectului literal şi celui metaforic, cu o condiţie : în interpretare să se accepte implicaţia comună celor doi termeni. Această implicaţie va sublinia faptul că fenomenul conotaţiei apare numai la nivelul vorbirii (Maldidier 1972), deci al discursului, şi se exercită prin cuvînt.

3. În cazul metaforei eminesciene, nu o dată s-a remarcat viziunea totală şi adîncă a lumii (Caracostea 1987 : 240), ca şi atitudinea conştientă de asumare a ei, fie că e vorba de lumea sentimentelor, fie de cea a spiritului, după cum aceeaşi structură prefigurează caracteristici ale poeziei moderne, anticipînd, în multe privinţe, lirica secolului al XX-lea : vizionarismul, fantezia scormonitoare, sentimentul acut al înstrăinării etc. (Bărbat 1974 : 4). Selecţia operată printre elementele lexicale pentru sugerarea acestor trăiri se caracterizează printr-o concentrare maximă¹¹, mergînd pînă la epuizarea posibilităţilor de sintagmatizare a unui cuvînt, ca în cazul metaforei referitoare la timp, pe care o vom exemplifica mai jos¹², vizînd nu atît un sentiment al timpului, cît o întregă filozofie a timpului (Husar 1987 : 25).

3.1. Dacă din totalul de 329 de elemente ocurente se selectează metaforele, observăm că 36 au la bază elemente latine şi 24 sînt construite

⁹ Enunţiatorul sau subiectul vorbitor este autorul empiric al enunţului, cel care desfăşoară activitatea psihofiziologică necesară producerii enunţului. Locutorul e autorul atribuit al enunţării sau autorul pretins, coincident cu naratorul din povestire (Ducrot 1984 : 152).

¹⁰ Forţa ilocuţionară e înţeleasă drept capacitatea de a face interlocutorul să recunoască intenţia ilocuţionară a locutorului sau, mai general, e puterea limbajului în situaţia de comunicare. Forţa ilocuţionară marchează o nouă intenţie, intenţia acţională (R. Mihăilă 1984).

¹¹ Vezi statistica lui D. Mazilu, citată de S. Puşcariu (1976 : 184—185).

¹² Notăm că, în poezia antumă, lexemele antrenate pentru exprimarea timpului sînt în număr de 37, dintre care 31 sînt de origine latină, iar 6 sînt de origine slavă, după cum urmează : *acuş* (a) —2, *an*—18, *antic*—3, *aslăzi*—8, *azi*—11, *bătrîn*—3, *dimineaţă*—3, *epocă*—1, *etern*—9, *eternitate*—1, *iarnă*—3, *ieri*—4, *mine*—8, *niciodată*—2, *noapte*—88, *odinioară*—1, *oră*—4, *pururi*—5, *prezent*—5, *primăvară*—5, *săptămîni*—2, *sară*—10, *secol*—4, *timp*, *limpuri*, *limpi*—9, *tirziu*—1/*altrziu*—1, *toamnă*—7, *totdeauna*—2, *trecut*—7, *vară*—5, *vechi* (cu derivatele : *vechime*, *invechile*; din *vechi* — locuţiune adverbială)—11, *villor*—2, *zi*—3, cu o frecvenţă de 230 de ocurenţe, iar cele slave : *ceas*—3, *clipă*—10, *veac*—19, *veci*—19, *vecinic*—11, *vecinicie*—9, *vreme*—24, *zori*—4, cu o frecvenţă de 99 de ocurenţe.

cu elemente slave, diferență puțin sensibilă privind cele două grupe istorice de lexeme. Abia când aceste lexeme sînt privite din punctul de vedere al actelor ilocuționare literal și figurat, în care sînt antrenate, diferența devine semnificativă. Dacă metaforele cu elemente de origine latină sînt, mai cu seamă, metafore implicite, dînd naștere la enunțuri metaforice¹³, rezolvîndu-se ca semnificații la nivelul discursului, unele dintre ele tinzînd spre simbol, ca în exemplele : „Cînd privesc zilele de-aur” (I 31)¹⁴; „Mici de zile, mari de patimi” (I 35); „Numai zilele trecute / Nu le fac să fie azi” (I 122); „Noi sîntem iarăși trecutul” (I 35); „Ce-adînc trecut de gînduri e-n noaptea lor adîncă” (I 232); „Precum în vechimea sfință” (I 160); „Și timpul crește-n urma mea” (I 201); „Aș face din al tău zîmbet un secol de orgie” (I 22), metaforele construite cu elemente slave sînt, mai ales, metafore explicite, în care enunțarea literală aparține cuvîntului slav¹⁵, ceea ce la nivelul propriu-zis al discursului are repercusiuni notabile : „Ceas al tainei” (I 201); „lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată” (I 133); „ale clipelor cadavre” (I 140); „comoara unei clipe” (I 212); „izvorăsc din veacuri stele” (I 148); „sîmul vecinicului ieri” (I 178); „noaptea-adîncă a veciniciei” (I 132); „Timpul. mort și-ntinde trupul și devine vecinicie” (I 133); „neagra vecinicie” (I 140); „Cu vecinicia sînt legat” (I 173); „semnelor vremii profet” (I 32); „coloarea unor vremii” (I 32); „al vremurilor vad” (I 44); „umbra vremurilor” (I 120); „negură de vremii” (I 129); „Și vremea-ncearcă în zadar / Din goluri a se naște” (I 176); „valurile vremii” (I 213); „gura dulce-a altor vremuri” (I 201).

Se remarcă preferința lui Mihai Eminescu pentru fonetismul arhaic *vecinic*, *vecinicie*¹⁶, cu consecințe în semnificația profundă a timpului, după cum notabilă este fraza asertivă în care viziunea metaforică de ansamblu rezolvă tautologia, prin angajarea tuturor lexemelor enunțului : „Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie” (I 133). Cînd locutorul este personaj liric (Hyperion), lexemul *vecinicie* contractează, alături de *patimă*, prin substituție, virtuți simbolice, devenind axa dinamică a cîmpului descriptiv al poemului. Recunoaștem aici o constantă a poeziei eminesciene : vizionarismul prin reflecție conștientizată care duce la aserțiuni de ordin gnomic, ca cea din *Glossă* : „Vreme trece, vreme vine” (I 194), unde fantezia e sublimată, dar semnificația e cu atît mai profundă prin nedeterminarea substantivului. De altfel, dintre toate

¹³ După P. Ricœur (1984 : 125), enunțul metaforic va trebui considerat ca sintagmă, dacă e adevărat că efectul de sens rezultă dintr-o anumită acțiune pe care cuvintele le exercită unele asupra celorlalte. Dar, cum un enunț semnifică în două direcții (Récanați 1979); conținutul propozițional și intenția locutorului, în sensul de vorbitor empiric, față de destinatar, rezultă că, în cazul metaforei, avem un conținut propozițional complex (literal și figurat) și o forță ilocuționară, de asemenea, complexă.

¹⁴ S-a utilizat ediția M. Eminescu, *Opera*. vol. I, ediție îngrijită de Perpessicius, București, 1939.

¹⁵ Se poate corela acest fapt cu convingerea intimă a lui M. Eminescu, exprimată în „Timpul”, VI, 1881, nr. 72, 1 apr., p. 1-2 : „în momentul în care românii au primit cuvînte slavone [a se citi slave], limba lor era formată de secole deja, încît deși cuvintele slavone sînt vechi ele nu s-au asimilat nici pînă în ziua de azi cu limba noastră, excepție făcînd vreo patru sau cinci vocabule care privesc păstoria” (Eminescu 1970 : 215).

¹⁶ De altfel, în ms. 2257, f 54^v (Eminescu 1970 : 233) se notează : „Arhaismii poate că-i va încetățeni cu-ncetul poezia — dar numai ea, căci e un drept exclusiv al ei de-a revifica colorile limbei prin vorbe dezgropate din mormîntul trecutului”.

lexemele referitoare la timp, cel mai bogat distribuit este sl. *vreme*, cu : *coloare, gură, negură, semne, vad, val, umbră*, în care relațiile genitivale sau prepoziționale, prin care s-au instituit metaforele, „nu apar ca un rezultat al acțiunii mecanice a unor elemente regente, ci ca funcții ale actului de vorbire” (Angelescu 1977 : 11—14), în cazul nostru, ale actului asertiv subliniind o anumită atitudine a enunțiatorului față de infinitatea timpului, surprinderea lui globală putându-se realiza numai prin expresie metaforică. Mai mult, relația genitivală pare că nu traduce atribuirea, ci mai degrabă „între cei doi termeni se dezvoltă un raport semantic de identificare, prin suprapunerea celor două planuri în antiteză, conotativ și denotativ [noi am numi act ilocuționar metaforic și literal] o dată cu « proiectarea echivalențelor de pe axa paradigmatică pe cea sintagmatică »” (Irimia 1979 : 326).

3.2. Dar așa cum s-a precizat mai sus, enunțarea metaforică ca strategie discursivă nu se validează decât în discurs, în locul de conjuncție a semioticului cu semantical, acolo unde evaluările țin de universul de credințe ale enunțiatorului, ale destinatarului, permanent corelate cu intenția textului.

Din punctul de vedere al problemelor discutate anterior, poemul *Luceafărul* confirmă, în cea mai mare parte, valabilitatea afirmațiilor făcute. Din cele 56 de metafore ale poemului, 18 sînt substantivale, 38 sînt verbale. Începînd chiar de la acest nivel, caracterul narativ al poemului este susținut de metaforele verbale. Ceea ce se detașează net față de situația prezentată este disproporția între categoriile istorice ale lexemelor antrenate în metafora verbului : există doar două metafore construite cu elemente slave (*plutînd, izvorau/izvorînd*) și 35 de metafore cu elemente latine. În cazul metaforelor substantivale sînt patru metafore cu elemente slave și 11 metafore cu elemente latine (iar trei cu elemente de origine necunoscută, neogreacă, maghiară : *mişcătoarele cărări, noaptea... de patimi, gînd purtat de dor*). Dacă la această selecție drastică se adaugă faptul că, în cadrul metaforelor substantivale, majoritatea lexemelor slave sînt termenii proprii ai sintagmelor metaforice (*mreajă de văpaie, al valurilor Domn, stele cu noroc*), cu excepția metaforei „izvor de vieți”, putem conchide că puterea creatoare a limbii române se manifestă cu adevărat prin elementele moștenite din latină, într-un fel, cele mai vechi ca origine (eliminînd deliberat din discuție elementele comune cu albaneza), deci cu putere transformatoare redutabilă, cu atît mai mult cu cît metafora, manifestîndu-se în calitatea ei de act ilocuționar, „denunță” această putere asupra cuvintelor cu care intră în relație.

3.2.1. Poemul *Luceafărul* conține, datorită formei narative de basm, și acte de vorbire metaforice ale personajelor, acte de vorbire indirecte în raport cu statutul de creație literară, dar acte directe în raport cu lumea construită în poem. Aceste acte se ordonează în strînsă legătură cu axa organizării dinamice a cîmpului discursului : nemurire — patimă. Atît cît patima o cuprinde pe eroină, actul de vorbire direct, cu forța ilocuționară imperativă, ia formă metaforică : „Pătrunde-n casă și în gînd / Și viața-mi luminează” (I 168), pentru ca apoi, prin acte asertive, să dezvăluie motivele respingerii iubirii Luceafărului : „Lucești fără de viață” ; „Ochiul tău mă-ngheață” (I 171) ; abia la sfîrșitul poemului, actul meta-

forie directiv revine, cu aceeași forță ilocuționară : „Pătrunde-n codru și în gând / Norocu-mi *luminează*” (I 181). Luceafărul urmează o altfel de transformare a unui act în altul, pe linie metaforică, actul asertiv precede pe cel directiv, cu forțele ilocuționare corespunzătoare : „Cu vecinicia sint legat / Oi voi să mă *deslege*” (I 173); „De greul negrei vecinicii / Părinte, mă *desleagă*” (I 177). Celălalt erou liric, Cătălin, uzează numai de acte directive metaforice : „Cu farmecul luminii reci / Gîndirile *străbate*-mi, / *Revarsă* liniște de veci / Pe noaptea mea de patimi” (I 179).

Dar opoziția menționată cunoaște o anume strategie discursivă pe linie metaforică, vizînd construirea unei situații discursive. Pentru aceasta, „obiectele” situației discursive dispun de o organizare cognitivă de ordin temporal, spațial, causal, logic etc., redată prin actele ilocuționare metaforice, care contribuie astfel, în mod hotărîtor, la realizarea cîmpului discursiv, în care eroul liric, Luceafărul, polarizează majoritatea secvențelor metaforice. Acestea urmăresc, prin relații foarte diverse, nașterea sentimentului de dragoste reciprocă. Mai întii intensitatea pasiunii : „Și cît de viu *s-aprinde* el” (I 168), care justifică apoi relațiile spațiale sau de alt ordin : „Și pas cu pas pe urma ei / *Alunecă*-n odaie” (I 168); „*Țesînd* cu recile-i scînteii” (I 168); „Și din oglindă luminiș / Pe trupu-i *se revarsă*” (I 168); „*El zboară*, gând purtat de dor” (I 176). Cu același scop sînt organizate și relațiile consecutive metaforice : „*El asculta* tremurător; / *Se aprindea* mai tare” (I 168), cauzale sau finale : „*El tremura*-n oglindă, / *Căci o urma adînc* în vis / *De suflet să se prindă*” (I 168); „*Cum el din cer o auzi* / *Se stinse* cu durere” (I 171). „Obiectele” discursive reclamă relații descriptiv-determinative în vederea conturării portretelor succesive ale aceluiași erou liric : „Și din adînc necunoscut / *Un mîndru tînăr crește*” (I 170); „*Un mort frumos* cu ochii vii / *Ce scînteie*-n afară” (I 170); „*Un mîndru chip se-ncheagă*” (I 170); „*Scăldat în foc* de soare” (I 170); „*Din negru giulgi se desfășor* / *Marmoreele brațe*” (I 172).

Enunțarea metaforică, antrenînd imperfectul și prezentul, determină apariția altor două forțe ilocuționare, una evocativă, cealaltă descriptivă¹⁷, conducînd la lirismul dens al poemului¹⁸, la reliefaarea tensiunii crescînde dintre iubire și nemurire. Pînă la replica Demiurgului, întîlnim una dintre cele mai profunde metafore ale timpului : „Și *vremea-ncearcă* în zadar / *Din goluri a se naște*” (I 176), în care literalitatea termenului *vremea* contribuie la surprinderea conjuncției spațiului cu timpul, la nivel cosmic, metafora verbală personificatoare sugerînd distanța dintre Cosmos și Anthropolos. Acestei infinități spațio-temporale îi corespunde o intensitate a sentimentului, autodevotoare, redată prin enunțarea metaforică asertivă : „*O sete care-l soarbe*” (I 176).

3.2.2. Replica Demiurgului rezolvă celălalt ansamblu al situației discursive, și anume sistemul de relații dintre eroii lirici. Din acest punct de vedere, trebuie să ținem seama de dualitatea atitudinii eroinei, care,

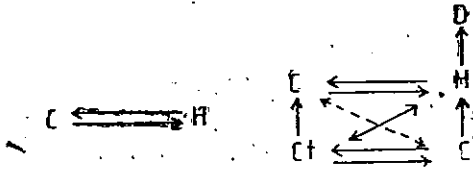
¹⁷ Petrescu (1987 : 35) : „Imperfectul ne introduce în universul ireal, pentru ca odată admiși aici, să-i acordăm, din interior, realitatea prezentului”.

¹⁸ Într-o cercetare a narativului și liricului (Zafiu 1986 : 376–381) se afirmă că, în mod simetric, narativul și descriptivul se intersectează cu liricul.

într-o primă ipostază, atestă următoarea opoziție de ordinul contrariilor, în structura fundamentală a semnificației (Greimas 1975 : 173) :

$$C \leftrightarrow H^{19},$$

dar, o dată cu noile relații contractate, Cătălin și Demiurgul, careul logice se împlinește, surprinzând și persistența ilocuțiunii directive (cerere), astfel încât discursul liric nu suferă transformări radicale, nu acuză opoziții schimbate, ci propune doar re poziționări :

A se observa axa contradictoriilor care se manifestă incert între C și C', dar ferm între H și Ct, precum și apariția unei determinări hotărâte, pe verticală, deși cu un element exterior careului semnificației, în care D funcționează numai în ipostaza C'. Operatorii vizați în realizarea acestei strategii discursive țin de evaluarea lumii referențiale după universul de credințe ale enunțiatorului, care prin actul de enunțare metaforic se definește categoric : „Trăind în cercul vostru strîmt / Norocul vă petrece, / Ci eu în lumea mea mă simt / Nemuritor și rece” (I 181).

Credem că enunțarea metaforică verbală, în care puterea combinatorie a elementelor paradigmatică latine²⁰ a contribuit decisiv la realizarea unei situații discursive de tip narativ, are posibilitatea convertirii în liric, datorită unor operatori de tipul descrierii acțiunilor (existența naratorului locutor facilitează acest lucru) sau al activizării obiectului în descriere (portretizarea Luceafărului prin enunțări metaforice ale verbelor) (Zafiu 1986).

4. Prin cele discutate pînă aici, am încercat o reconciliere, credem, necesară, între prediscursiv, discursiv și retoric, accentul principal căzînd pe discursiv, în sensul că, în realizarea unor situații discursive de tip poetic (liric, în cazul nostru), importantă e forța acțională a cuvintelor²¹ ce intră în relații discursive și discursiv-metaforice. Din acest punct de vedere, discursul liric eminescian dovedește o rară exigență în selectarea și combinarea cuvintelor, în realizarea cu ajutorul lor a strategiilor discursive, convingerile intime ale poetului despre forța acțională a unor lexeme punîndu-și amprenta asupra discursului poetic. Cuvîntul fiind comun prediscursivului și discursivului, selectarea lui pentru secvențe de

¹⁹ Semnificația siglelor : C, C' = Cătălina, Ct = Cătălin, D = Demiurgul, H = Hyperion

²⁰ S. Pușcariu (1976 : 185) observă că „eufonia versurilor lui Eminescu se explică în mare parte prin această instinctivă preferință pentru cuvintele de origine latină”, observație confirmată de enunțarea metaforică.

²¹ Voloșinov (apud Guespin 1984 : 7) e de părere că semnul (cuvîntul) nu e nici fapt de limbă, nici de vorbire, ci e fapt de interacțiune, ceea ce duce la delimitarea înțelegerii ca „une réponse à un signe à l'aide d'autres signes”.

tipul tropilor poate avea varii motivații, dar în poezie primează puterea de reprezentare proprie cuvintelor vechi, în cazul limbii române a cuvintelor de origine latină. O dată intrat în rețeaua discursului, cuvintul suferă și cauzează transformări semantice și pragmatice, care merg de la caracterul informativ la cel acțional. Tropii fiind relații, nu entități, între sensul convențional (prediscursiv) și conținutul semantic construit/reconstruit de emițător (discursiv), în care recunoaștem sensul pragmatic (Măgureanu 1982), ne explicăm de ce, din punct de vedere semantic, ne apar ca paradoxuri, iar la nivel pragmatic dezvăluie mecanismul acțional, prin enunțarea literală și metaforică. De aici diferența dintre metaforele explicite, formate cu elemente slave, și cele implicite, alcătuite cu elemente latine, care antrenează întregul enunț, din poezia lui Mihai Eminescu. Rețeaua acestora din urmă e cu atât mai semnificativă cu cât la nivelul unui singur discurs poetic sînt organizate în strategii discursive cu scopul reliefării unei axe dinamice, ca cea din *Luceafărul*, de tipul *vecinicie — patimă*. Credem că așa se explică și faptul că, la nivelul discursului, departajarea dintre semantică, sintaxă și pragmatică nu funcționează, cu atât mai mult la nivelul enunțării metaforice, unde un rol important îi revine prediscursivului.

BIBLIOGRAFIE

- Angelescu 1977 = Nadia Angelescu, *Actele de vorbire și sensul enunțului*, în PLG, VII, p. 11—14.
 Bărbat 1974 = Rodica Bărbat, *Dimensiuni moderne în poezia lui Eminescu*, în „Orizont”, XXV, nr. 4, p. 4.
 Caracostea 1987 = Dimitrie Caracostea, *Creativitatea eminesciană*, Iași, Junimea.
 Cosăceanu 1986 = Anca Cosăceanu, *Narativ și liric — nivele de incidență*, în SCL, XXXVII, 5, p. 372—375.
 Ducrot 1984 = Oswald Ducrot, *Le dire et le dit*, Paris, Les Éditions de Minuit.
 Eminescu 1970 = Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă*, Iași, Junimea.
 Eminescu 1939 = Mihai Eminescu, *Opere*, vol. I, ediție îngrijită de Perspessicius, București.
 Greimas 1975 = A. J. Greimas, *Despre sens. Eseuri semiotice*, București, Editura Univers.
 Guespin 1984 = Louis Guespin, *Introduction*, în „Langages”, 19, p. 5—14.
 Husar 1987 = Alexandru Husar, *Timp literar — timp istoric la Eminescu*, în „Collegium”, 3, Iași, p. 25—35.
 Irimia 1979 = Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, Junimea.
 Macrea 1961 = Dimitrie Macrea, *Originea și structura limbii române*, în idem, *Probleme de lingvistică română*, București, Editura Științifică, p. 7—45.
 Mالدیدier 1972 = D. Mالدیدier et alii, *Discours et idéologie : quelques bases pour une recherche*, în „Langue française”, 15, p. 116—142.
 Măgureanu 1982 = Anca Măgureanu, *Approche sémiotique des tropes*, în AUB LLS, XXXI, p. 10—13.
 Ec. Mihăilă 1987 = Ecaterina Mihăilă, *Act, Activity, Text*, în RRL, XXXII, 3, p. 259—264.
 R. Mihăilă 1984 = Rodica Mihăilă, *From Pragmatic Sense to the Illocutionary Force*, în RRL, XXIX, 5, p. 451—453.
 Petrescu 1987 = Ioana Em. Petrescu, *Prezent și prezență în textul eminescian*, în „Collegium”, 3, Iași, p. 35—40.
 Pușcariu 1976 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Prbuire generală*, București, Ed. Minerva.
 Récanati 1979 = François Récanati, *Insinuation et sous-entendu*, în „Communication”, 30, p. 95—106.
 Ricoeur, 1984 = Paul Ricoeur, *Metafora vie*, București, Editura Univers.
 Searle 1983 = John Searle, *Intentionality. An essay in the philosophy of mind*, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, Cambridge Univ. Press.
 Tușescu 1984 = Mariana Tușescu, *L'énonciation métaphorique*, în RRL, XXIX, 6, p. 463—472.
 Zafiu 1986 = Rodica Zafiu, *Modele narative din perspectiva textului poetic*, în SCL, XXXVII, 5, p. 376—382.

MÉTAPHORES CHEZ EMINESCU. ENTRE PRÉDISCURSIF ET DISCURSIF

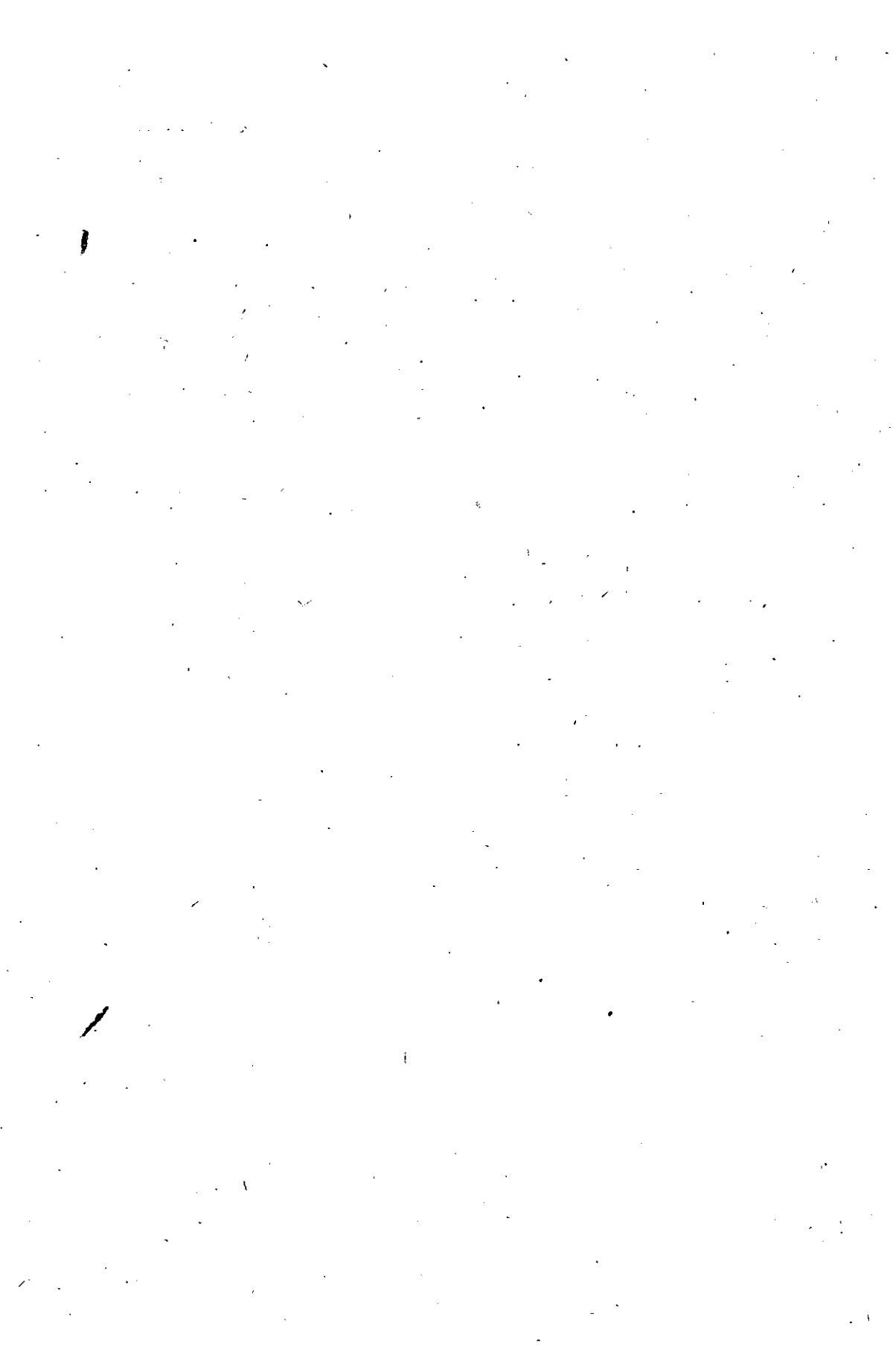
(Résumé)

L'article met en évidence l'unité du prédiscursif, du discursif et du rhétorique, en soulignant la force actionnelle des mots qui contractent des relations discursives. Dans le cas de la poésie d'Eminescu, ce phénomène se manifeste de préférence dans les mots d'origine latine; les mots d'origine slave sont employés la plupart du temps avec leur sens dénotatif.

On montre également qu'au niveau du discours la distinction entre sémantique, syntaxe et pragmatique ne joue aucun rôle fonctionnel, et à plus forte raison au niveau de l'énonciation métaphorique, où le prédiscursif a une fonction des plus importantes.

Aprilie 1989

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31*

COORDONATE SEMANTICE ÎN DUALITATEA LUCEAFĂRULUI ȘI DEZVOLTAREA LOR TEXTUALĂ

RODICA MARIAN

1. Ajuns la capătul zborului său, „unde [...] nu-i hotar”, Luceafărul cere părintelui ceresc, cel fără „chip și nume”, dezlegarea de „greul negrei vecinicii”. Această eliberare dorită, avansată încă în dialogul din visul fetei („Cu vecinicia sunt legat, / Ci voi să mă deslege”), presupune însă pierderea simultană a două atribute esențiale și distincte: „al nemuririi n i m b / Și f o c u l din privire”. Se poate lesne observa cum substantivele din centrul acestor din urmă două grupuri nominale¹, respectiv n i m b și f o c se inseriu în aria semantică a luminozității, opunându-se astfel (în contextul supremei implorări) calificării n e g r e i v e ș n i c i i din primul grup nominal.

1.1. Veșnicia este adeseori neagră în limbajul poetic eminescian: „Astronomul [...] neagra vecinicie ne-o întinde și ne-nvață / Că epocile se-nșiră ca mărgelile pe ață” (I, 140/25²); „În toată neagra vecinicie / O clipă-n brațe te-am ținut” (I, 212/15). Pentru adjectivul *negru*, în cazul acestor ultime ilustrări, glosarea propusă de *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (DE)³ consemnează sensul metaforic ‘nepătruns, infinit’; în schimb, pentru așa-numita construcție metaforică ‘greul negrei vecinicii’, definirea eludează cu totul implicația semantică a termenului *negru*. Acest grup nominal unitar este subsumat în DE substantivului *greu*, la sensul ‘greutate, povară’, primind explicația, derivată din acesta, ‘însușirea de a fi nemuritor văzută ca un chin’. Argumentele care pot demonstra inadecvarea la text a unei astfel de definiții încep prin amintirea faptului că substantivul din centrul GN este *vecinicie* (combinația rezultă din asocierea GN simple *neagra vecinicie* și *greul vecinicie*), lexem care, cel puțin în textul *Luceafărului*, nu este sinonim cu *nemurirea*. Luceafărul are nemurire, ceea ce se exprimă în mod explicit textual, din moment ce Cătălina i-o poate cere („Tu-mi cei chiar nemurirea mea”), iar demiurgul i-ar putea-o eventual retrage („Reia-mi al nemuririi nimb”), dar este numai *legat* de absolutul eternității („Cu vecinicia sunt

¹ Vezi, pentru o largă dezbateră asupra grupului nominal (GN) în poezie, I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, II. *Limbajul poeziei culte*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 60–95; pentru analiza preconizată în cercetare reținem, în special, ideea structurii semantice a GN (p. 61) și cea a relației dintre aria semantică a GN și o dominantă a textului (p. 83).

² Am folosit M. Eminescu, *Opere*, vol. I și II, ediție îngrijită de Perpessicius, București, 1939–1943, pentru toate citatele din poezia lui Eminescu, inclusiv pentru textul considerat definitiv al *Luceafărului*.

³ București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968.

legat" și „De greul negrei vecinicii, / Părinte mă dezleagă”). Ceea ce avertizează, prin expresia concretă a textului și a organizării sale semantico-stilistice, asupra deosebirii fundamentale dintre Luceafăr și creatorul său.

1.2. Aria semantică a GN dominat de *veșnicie* nu se suprapune cu cea din *nimb*ul nemuririi, nu numai pentru că această aureolă se va dovedi a fi rece, ci mai ales din cauza arhilexemului *lumină*, în care se integrează atât *nimb*ul perenității, cât și *foc*ul privirii. Este cu deosebire interesant de remarcat cum cele două însemne de esență ale Luceafărului, marcînd aici textual dualitatea sa (mai mult evolutivă decît complementară, după cum vom vedea în analizele următoare), dezvoltă — prin paralelismul contrastant — un salutar efect pe fundalul *negrei veșnicii*. Firește, nu vrem să afirmăm prin aceasta că semnificația calificativului *negru* reinterferează ca o dominantă distinctă ‘lipsa de lumină, întunecarea, obscuritatea’ în sensul lor discret concret, dar nici că această nuanță de sens ar fi cu totul obnubilată de sensul figurat ‘nepătruns, infinit’, pe care l-am comentat și ilustrat mai sus. Desigur, legămîntul Luceafărului cu infinitul veșniciei, cea fără început și sfîrșit (increată), este resimțit ca apăsător⁴, cu atât mai mult cu cît lumina, „raza” lui, pătrunde totuși, tristă și rece, dar „pătrunde”, „din lumea ce-l desparte”, pînă la pămînteni. Vecia *neagră* nu este deci o proprietate caracteristică pentru Luceafărul-Hyperion, *nimb*ul și *foc*ul fiind trăsături identificatoare contrapuse obscuriei eternității. Totodată, comuniunea presupusă în marele discurs al acesteia din urmă, afirmată în: „Noi nu avem nici timp, nici loc, / Și nu cunoaștem moarte”, se dovedește a fi parțială, natura Luceafărului relevîndu-se a fi constant marcată de un *loc* al său, „locul lui de sus”, din care se rupe, și „locul lui menit din cer”, la care se întoarce în ipostaza sa finală de Hyperion.

1.3. În consecință, analiza aprofundată a trei GN din suprema implorare a Luceafărului, schițată aici numai în linii generale, are avantajul de a fi luminat ceva din adîncimea distanței care separă nemurirea creată a Luceafărului-Hyperion de acele „semne și minuni” fără „chip și nume” (Luceafărul are chip de lumină rece și de foc, pe de o parte, avînd și două nume), minuni care — asemeni demiurgului — nu au „nici timp, nici loc”, pe cînd Luceafărul are cel puțin un „loc” *al lui*. Aceste argumente semantic-textuale confirmă una dintre intuițiile critice ale lui G. Călinescu⁵, care deslușea esența personajului din analiza ipostazei sale de Hyperion, acesta nefiind absolutul, ci numai o ființă creată, de durată infinită din momentul creației. Răsăritul lui *H y p e r i o n*, „din genuni”, „c-o-ntreagă lume”, trebuie însă, adăugăm noi, deosebit de ipostaza nemuririi *L u c e a f ă r u l u i*, al cărui „răsărit”, perceput de pămînteană Cătălina „din liniștea uitării”, are forțe magnetice și învăluitoare, răsfrînte din suflet în nemărginirea naturii („Dă orizont nemărginit / Singurătății mării”). Altfel spus, chiar și prin expresia acestui ‘început’ se relevă dubla perspectivă prin care se integrează funcțional personajul în text. Fața luceferină, ca lumină dătătoare de sens, este simbolul perceptibil dinafara eului creator, iar fața hyperionică este însăși reprezen-

⁴ T. Vianu, comentînd sensul figurat al adj. *negru*, enumeră numeroase nuanțe: „sumbru, funest, nepătruns, apăsător, [...] misterios, întristat, mizerabil, cumplit”; vezi *Expresia negației în poezia lui Eminescu*, în idem, *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 190.

⁵ Cf. *Opere*, vol. 13, București, 1970, p. 659.

tarea esenței sale lăuntrice, o lume întreagă, suficientă siesi, în care se închide conștiința de sine. Cum însă Hyperion, ca ipostază textuală a personajului, este o semnificație a devenirii Luceafărului în plan epico-alegoric, ceea ce numim dualitate în semantica textuală se referă numai la proprietățile cumulate evolutiv în ipostaza numită Luceafăr.

2. „*Al nemuririi nimb / Și focul din privire*” se comportă ca două GN variabile ale coordonatelor semantice care domină dualitatea Luceafărului, concentrând și respectînd, în esență, ordinea în care aceste atribute supraumane au apărut în cele două metamorfoze ale Luceafărului din visurile Cătălinei.

2.1. Prima încercare de a *cobori* din natura sa superioară antropomorfizează preponderent o imagine părelnică („*Părea un tînăr volevod*”), hieratică („*Ușor el trece ca pe prag / Pe marginea ferestei*”), lipsită de consistență reală („*Iar umbra feței străvezii / E albă ca de ceară — / Ur mort frumos cu ochii vii*”). Această apariție, mai mult thanatică sau funerară, cum bine observa și D. Caracostea⁶, decît angelică ori neptunică, întărită mult de efectele ei asupra feței („*eu sunt vic, tu ești mort*”), ne spune ceva despre natura și felul nemuririi Luceafărului. Ființa sa astrală își relevă strălucirea rece, semn al unei arderi îndepărtate, resimțită ca venind dintr-un tărîm străin, de dincolo de viață: „*Străin la vorbă și la port, / Lucești fără de viață, [...] / Și ochiul tău mă-ngheață*”. Grupul nominal „*mort frumos cu ochii vii*”, apărut încă din varianta numită de Perpessicius A și menținut constant pînă la textul definitiv, era urmat în primele forme ale poemului de o lămuritoare dezvoltare a descrierii antitetice: „*...cu ochii vii / Dar e-o lumină rece*” (II, p. 376) sau „*Dar vii de-un foc ce-i rece*” (II, p. 377). În textul definitiv, cele două extreme ale senzației calorice nu vor mai fi atît de strîns legate, după „*ochii vii*” urmînd metafora verbală „*Ce scînteie-n afară*”; se elimină astfel claritatea descrierii ce o susține consonant pe față în refuzul ei, ceva mai explicit și el în varianta A decît în forma finală: „*Privirea ta eu n-o suport / E rece fără de viață*” (II, p. 378). Totuși, ochii „*ce scînteie-n afară*” construiesc „un relief mai sensibil și mai luminos”⁷, încifrînd, credem noi, cu subtilitate, răceala funciară a acestei prime întrupări a Luceafărului, atît în semantica internă a verbului (scînteierea este o strălucire întreruptă și reluată), cît și în determinarea „*în afară*”, aceasta revelînd chiar exteriorizarea, aparența acestei arderi luminoase.

2.2. „*Al nemuririi nimb*” rece consună astfel mai ales cu natura neînsuflețită, „moartă” a Luceafărului, dar infinită în raport cu existența umană limitată. De aceea tînăra fată îi resimte și-n vis lucirea ca fiind „*fără de viață*” și o amendează prompt în refuzul care începe semnificativ prin cuvîntul „*străin*”. Mai tîrziu, nemaivisînd, în momentul confesiunii, Cătălina va reconfirma reacția ei față de această primă întrupare rece a astrului iubit pe constanta stranietății, explicabilă acum și datorită conștientizării distanței separatoare: „*Pătrunde trist cu raze reci / Din lumea ce-l desparte*”. Grupul nominal „*raze reci*” este în acest moment strategie al textului nu numai armonica reluare

⁶ *Arta cuvîntului la Eminescu*, Iași, 1980, p. 353.

⁷ Gh. Bulgăr, *Evoluția stilului poetic în variantele „Luceafărului”*, în idem, *Studii eminesciene*, București, 1965, p. 541.

în lanț a configurației semantice încorporate în nimbul nemuritor al Luceafărului, ci și o latentă sinteză de antinomii. În dinamica textuală, „raza” fusese calea deschisă în mod esoteric⁸ atracției magnetic-concrete a eroinei seduse de Luceafărul „blînd”, ce „iarăși noaptea vine [...] deasupra ei / Cu razele-î senine”. Așadar, asociația *raze reci* apare ca o veritabilă opoziție între o posibilă comunicare și glaciala ei interdicție, accentul semnificativ căzînd pe aceeași coordonată semantică majoră, reprezentată de calificativul *rece*. Semantemul cel-mai caracteristic pentru evoluția lanțului de grupuri nominale care se înscriu pe coordonata semantică *rece* este „farmecul luminii reci”, cuprinsă fiind în aria complexelor transferuri din rugăciunea lui Cătălin, cel transfigurat în finalul poemului. Contextul concret care semnalizează corespondențe semantice între acest nivel al Luceafărului și Cătălin, cel „luciferizat” (și nu hyperionizat⁹) prin intermediul Cătălinei, este: „Sub raza ochiului *senin* / Și negrăit de dulce; // Cu *farmecul luminii reci* / Gîndirile străbate-mi”. „Rază”, „senin”, „farmec”, „lumină” și „rece” sînt în evidentă corelație textuală cu redimensionarea „sub” ochiul iubitei a mirajului exercitat de nimbul nemuririi, realizat acum la scară umană prin nețărnamurirea sentimentului: „Căci ești iubirea mea *de-nții* / Și visul meu *din urmă*”.

2.3. Din „umbra feței străvezii” a celui „mort frumos”, Cătălina resimte în somn numai aspectul părelnic și evanescent al *umbrei*. Straniețatea reverberată din ea o domină chiar și atunci cînd recunoaște forțele, seductive ale întrupării: „*fumos* cum numa-n *vis* / Un *inger* se arată” pentru că în simțirea umană *visul*, *moartea* și imaginea *ingerului* au mai degrabă o legătură menită să justifice reținerea și nu fascinația. Pe de altă parte, transparenta „nimbului”, reflectat textual în „fața străvezie”, deci aproape invizibilă și nu ‘palidă’¹⁰, trimite la o realitate profund necunoscută atît ochiului exterior, cît și celui interior al feței, cea care depinde numai de demiurg, fiind revelația esenței, dincolo de aparență, dar și de existență. O dată cu noul nume, Hyperion, ca prim cuvînt al discursului divin, eroul poemului tinde spre conștientizarea unei nemuriri privită dinăuntru gîndului creator, distanțîndu-se de așa-numita existență veșnică a naturii. În dialogul cu divinitatea atotputernică se reliefează sensibil această diferență semnificativă; dacă în postura de astru, Luceafărul, ca și Soarele, este supus totuși perisabilului, dănuirea fiind asigurată prin reiterarea materiei cu aceeași funcție („Și dacă stelele-ar pieri / S-ar naște iarăși stele”, II, p. 383, sau, în textul definitiv, „Un soare de s-ar stînge-n cer / S-aprinde iarăși soare”), Hyperionul are unicitatea inalterabilă și o perpetuă rodnicie, în felul creației nemuritoare („Iar tu, Hyperion rămii / Oriunde ai apune...”).

Între nemurire și acel „rece” cucerit în final există, cu evidență, o legătură internă în text, intuibilă prin intermediul nemuririi *rece* a Luceafărului. La sfîrșitul poemului, nemurirea și glacialitatea vor fi însă circumscrise, categoric și exclusiv, în spațiul interiorității: „*În lumea*

⁸ Dorința naturală materializată în energia vizuală este susținută pe alte coordonate și de Dan. C. Mihălescu, *Perspective eminesciene*, București, 1982, p. 91, 126–127.

⁹ *Ibidem*, p. 134. În această subtil analitică viziune, ca și în toate celelalte exegeze ale Luceafărului, nu se face distincția între ipostazele textuale ale personajului Luceafăr-Hyperion.

¹⁰ Vezi DE, s.v. *străveziu*, -ie.

mea mă simt / Nemuritor și rece". Dar nemurirea simțită, într-o lume definitiv izolată de alta (subiectivitatea se exprimă cu intensitate prin reluarea pronumelui : „Ci eu în lumea mea mă simt), nu este a Luceafărului, ci a lui Hyperion. Așa precum — după cum bine observase D. Caracostea în privința ultimului atribut *rece*¹¹ — și glacialitatea finală devine o proprietate a 'lumii' hyperionice.

Fără a sesiza diferențele dintre cele două ipostaze ale personajului numit și Luceafărul și Hyperion, E. Papu pătrunde cu multă finețe ceea ce am numit statutul Luceafărului : „Moartea este însăși existența-veșnică a naturii în care se va integra orice om la încheierea procesului său biologic, existență, însă, pe care geniul o cunoaște încă dinainte. [...] el poate tot anticipat să devină natură, în speță *Luceafăr*. [...] ceea ce îl face nemuritor, asemenea naturii”¹².

3. Cu toate acestea ni se pare extrem de semnificativ faptul că Luceafărul are ca trăsătură distinctivă și „focul din privire”. Acel *toate* care urmează în text după enumerarea celor două obiecte directe oferite în schimbul *orei de iubire* include, cu implicație egală, atât *nimbul nemuririi*, cit și *focul* din privire. În acest moment al evoluției sale textuale, personajul dispunea de două proprietăți egale ca funcție și ca importanță. Așadar, cea de a doua coordonată semantică configuratoare a dualității Luceafărului este elocvent exprimată prin GN, totodată metaforă substantivală, *focul din privire*. Se condensează aici, în mod simbolic, paralel cu *al nemuririi nimb* *rece*, o întreagă constelație semantic-stilistică, venind din a doua întrupare a Luceafărului și transmisă apoi sub semnul *arderii* în iubire.

Adesea, deși din perspective foarte diferite, f o c u l, această a doua coordonată a dualității Luceafărului (nu a personajului, ambivalent și el, numit Luceafărul-Hyperion), a fost considerat ca o simplă complementaritate a *reclui*, fie un reflex al nemuririi („focul devine imaginea-mitică a situației sub semnul eternității”¹³, viziune în care este cuprinsă imaginea arzătoare a celei de-a doua metamorfoze a Luceafărului). O originală interpretare vede, aparent paradoxal, *focul din privire* ca fiind „marcat de o bivalență esențială”¹⁴, ceea ce i-ar conferi poziția de sursă a însăși manifestării dualității. Seducătoare totuși, această idee exegetică nu explică destul de clar de ce „ochiul plin de foc” produce scinteiere *rece* și, corespunzător, ingheț hipnotic, văzut din perspectivă umană. Imaginea plastică a „focului din privire” trimite la „privirea ta mă arde”, din cea de a doua metamorfoză a astrului îndrăgostit, în care intensitatea *arderii* dezvăluie mai ales căldura funciară a făpturii sale cosmice. Arderea sa lăuntrică este însemnul celei de-a doua nașteri, petrecută în înalt, fără a mai cădea, este esența și adevărul său. Flacăra spiritualizată a dorinței omenеști se transferă Luceafărului pină la amplitudinea din „crudul tău amor” sau, prelungindu-se după vis, în conștiința acelei *arderii* care transpare în confesiunea Cătălinei : „Lucește c-un *amor nespus / Durerea să-mi alunge...*”.

¹¹ „Ultimul atribut, *rece*, echivalent pentru dezlegarea prin catharsis a încordării conflictului, își împrumută și el semnificația de la întreaga experiență străbătută” (D. Caracostea, *op. cit.*, p. 421).

¹² *Poezia lui Eminescu*, Iași, 1979, p. 40.

¹³ D. Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, 1979, p. 409.

¹⁴ Dan C. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 133.

3.1. Luceafărul, deci, cu toată aura rece a nemuririi sale, nu se poate sustrage forței arzătoare a sentimentului. Cele două fețe ale sale apar simultan, dar distinct, în mărturisirea Cătălinei: „*Lucește c-un amor nespus [...] / Pătrunde trist cu raze reci [...]*”. Tocmai de aceea nu putem fi de acord cu restricția de sens operată implicit într-o recentă interpretare în care „însemnele astrale și nimbul lui Hyperion țin de esența unei arderi reci, lipsite de puterea caloricului, chiar atunci când mistuie”¹⁵. „Focul din privire” subliniază, de fapt, cu pregnanță, coordonata vitală a Luceafărului, din care emană o adevărată forță capabilă să suporte energia devastatoare presupusă în acea unică „oră de iubire”. Combustia interioară nefirească a naturii sale astrale se atinge totuși de nemărginile pasiunii omenești: „*Dar ochii mari și minunați / Lucec adine himeric, / Ca două patimi fără saț / Și pline de ntuneric*”. Este firesc ca această apariție să fie receptată cu o dureroasă intensitate, implicată într-o elocventă participare, care se distanțează de retorica explicație a refuzului dinții: „*Mă dor de crudul tău amor / A pleptului meu coarde, / Și ochii mari și grei mă dor, / Privirea ta mă ard*”. Remarcăm cât de expresiv este accentul realizat de repetiție și de paralelismul sintactic.

3.2. A doua naștere prin metamorfoză cuprinde în varianta A, cu prisosință, registrul ignic al unei arderi cosmice, care prin amplitudine domină depărtările, conținută și transferată fiind și în lumina peste fire a ochilor: „*Deodată nourii s-aprind / Și ard cu pară mare // Din foc, din aer [și] vâpăi / El sta să se culeagă... / Lumina lumea-ntreagă... / Și ochii ard în adevăr / Ca focul [...]* / Și ochii ard întunecați / *Lucesc* adine chimeric [...]” (II, p. 378–379). Justificarea acestei imense desfășurări de vâpăi apare în text imediat, încercată în două formule: „*Căci fulgerul e tatăl meu / Și noaptea-mi este muma*”; sau: „*Și iată vin acuma / Căci focu-mi este tată-meu [...]*” (II, p. 379). Într-un atare context, reacția fetei care visează, aproape identică cu cea din textul definitiv citată mai înainte, devine explicabilă. Iar sensul epitetului „grei” („ochii mari și grei mă dor”), care este „aproape indefinibil”¹⁶, desigur în textul definitiv, pare a se contura mai precis prin apelul la suportul complex al „paternității”, *fulger*, *foc* și, în cele din urmă, *soare*. Căldura prea puternică, lumina ultratensionată ar putea fi apăsătoare. Să nu uităm însă că, venind din noapte („muma”), aceiași ochi ard „întunecați” și sînt plini de „întuneric”. Așadar, în conținutul lor se interferează elemente extrem de opuse, fără a se alunga între ele, ceea ce le-ar da „greutate”. De altfel, există în limba română un sens concret destul de apropiat de semnificația poetică pe care încercăm s-o conturăm: GREU ‘care dă senzația de greutate’. Metaforica glosare a ochilor *grei* = ‘pătimăș, răscolitor, tulburător’ (DE), rezultată dintr-o simplă adaptare a comparației folosite anterior de poet pentru acești ochi „demonici”, ar putea fi înlocuită prin complexa corelare a aspectelor analizate mai sus și ar trebui neapărat adăugată dinamica semantică a verbului *a luci*, care prin determinarea „adine himeric” pare să pună domeniul lumii într-o situație inedită. Această definiție posibilă, aproximată mai sus în bună

¹⁵ Felicia Giurgiu, *În eminescianul univrs*, Timișoara, 1988, p. 62.

¹⁶ G. I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, Timișoara, 1975, p. 157.

parte, ar potența, totodată, productivitatea semantică a grupului nominal „ochii mari și grei”.

3.3. Ceea ce pierde Hyperion în final este tocmai coordonata „focului din privire”, lucirea adâncă a patimii. Această ipostază ultimă, închisă în sine, a lui Hyperion este într-un fel anticipată de intuiția ingenuă a eroinei: „Pătrunde trist cu raze reci / Din lumea ce-l desparte”, nediferențându-l însă de fața rece a Luceafărului (revelația divină numită Hyperion rămîne pentru ea o abstracțiune inaccesibilă). Totuși, termenii subliniați din grupul verbal citat prefigurează devenirea hyperionică a personajului.

Opțiunea pentru „rece” înseamnă și a exclude „durerea”, iubirea și dorul, adică acele dimensiuni umane de care Luceafărul fusese contaminat, împătimit în năzuința lui spre posibila împlinire prin intermediul „soartei” omenestei. „Focul din privire” se transferă însă în ultimul fragment al poemului în „noaptea de patemi” a lui Cătălin, așa cum s-a observat¹⁷, iar această „noapte de patemi” seamănă în mod surprinzător cu „ochii mari și grei”, „ca două patimi fără saț / Și pline de-ntunerice”, cu care Luceafărul venise în cel de-al doilea vis al Cătălinei.

În finalul poemului, Cătălin preia și corolarul ardenței interioare a Luceafărului, adică suferința. „Durerea” este cel dintîi semnal care avertizează asupra deosebirii foarte importante între prima și cea de a doua apariție din vis a Luceafărului. Întregul destin al „aventurii” Luceafărului este prefigurat încă de reacția lui la cea de a doua chemare-invocație a Cătălinei: „Cum el din cer o auzi / Se stinse cu durere...”. De aici încolo „durerea”, ca realitate strict textuală, va trece asupra Cătălinei, cîștigînd o nouă semnificație, mai apropiată de dorul inimii („Lucește c-un amor nespus / Durerea să-mi alunge”); semnificația este transmisă lui Cătălin, cel din final: „Și de asupra mea rămîi / Durerea mea de-o curmă [...]”. Dacă în textul definitiv numai cuvîntul „dor”, din versul „El zboară, gînd purtat de dor, / Pîn’ piere totul, totul...”, mai sugerează ideea de patimă, în variante, referirile la suferințele astrului îndrăgostit sînt explicite: „Zbură luceafăru-n dureri” (II, p. 408) și „Zbură un fulger neîntrerupt / Aprins de-ale lui chinuri” (II, p. 410).

4. După pierderea „focului din privire” și a gîndului „purtat de dor”, Hyperion pare să se întoarcă în „locul lui merit din cer” și la lumina „recilor scînteii”, păstrînd ca invariabilă a devenirii doar nimbul rece al nemuririi. Numai că imortalitatea Luceafărului era exprimată cu certitudinea fundamentală a existenței, prin verbul *a fi*, cu sensul de a exista într-o anumită natură proprie, de a fi luceafăr și nemuritor: „Eu sînt luceafărul de sus” și „Au nu-nțelegi tu oare / Cum că eu sînt nemuritor”, pe cînd Hyperion, cel din final, își circumscrie nemurirea sub o dublă restricție, cea a verbului „a simți” și cea a determinării limitative „în lumea mea” (în forma manuscrisă apare cu punctuația: „Ci eu, în lumea mea, mă simt”).

4.1. Examinarea unor variante anterioare ale sentinței finale poate aduce lămuriri asupra sensului sintagmei poetice „lumea mea”, apărută în geneza textului definitiv ca o ultimă modificare¹⁸. Variantele cele mai apropiate de „Legenda Luceafărului” sună astfel: „Ce eu în sufletul

¹⁷ Dan C. Mîhăilescu, *op. cit.*, p. 136.

¹⁸ Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 567.

meu simt / E nemurirea rece" și „Căci ceea ce în *suflet simt / E voluptatea morții*" (II, p. 443). Chiar dacă „nu trebuie să-i atribuim Luceafărului trăsături care nu mai figurează în textul definitiv”¹⁹, modificarea „lumea mea” este și ea destul de elocvent reprezentativă pentru a atesta o perspectivă interioară, care avertizează asupra unui spațiu anume, izolat în propriile lui hotare și deci desprins de tot ce este în afara lui. În cadrul limitelor impuse de această „lume a mea”, verbul intermediar *a simți* pare a confirma²⁰ cele două însușiri sau stări proprii exprimate prin epitetele indirecte „nemuritor și rece” (funcția lor sintactică de elemente predicative suplimentare este evidentă).

4.2. Dicționarele generale ale limbii române, și DE în consens cu ele, glosează „mă simt” din finalul *Luceafărului* prin ‘a fi conștient de o însușire, de o dispoziție sau de o stare proprie’, eludind valoarea de intermediar a acestui verb, cea care pune însușirea, starea etc. înglobată în predicția sa sub semnul ipotezei și al probabilității. Totuși, nuanța de incertitudine subînțeleasă în întrebuintarea eminesciană a verbului *a se simți* din cotextul „Ci eu în lumea mea *mă simt*”; asupra căreia stăruim, este foarte importantă pentru clarificarea sensului din cele două versuri finale ale poemului, atât de des reinterpretate ori invocate, nuanțând ceea ce se numește, în mod destul de obișnuit, mesajul poetului Eminescu, esențializat în acest final al *Luceafărului*.

Așadar, finalul, prin înlocuirea verbului *a fi* (nemuritor) cu *a se simți* (nemuritor), parcurge distanța dintre maxima certitudine spre o relativă incertitudine. O asemenea examinare prin intermediul corespondențelor semantice ale verbelor care supraordonează calitatea *nemuritor* contribuie la evidențierea esenței diferite a celor două ipostaze textuale distincte: pe de o parte Luceafărul, pe de alta Hyperion.

4.3. Pentru Hyperion, care apare numai la un moment dat al textului ca un nou nume al Luceafărului, determinându-i, totodată, profund atitudinile, predicatul caracterizant „a se simți” nu trebuie interpretat prin plierea lui obligatorie la conținutul semantic afirmat prin „a fi” și forțat a se înscrie în ordinea certitudinii sau a conștientizării a ceva incontestabil. Definițiile explicative din dicționare, croite în general sub presiunea modului de receptare a marelui text eminescian, ar putea înscrie, după opinia noastră, acest citat celebru ca ilustrare a sensului, existent de fapt la verbul *a simți*, și definit ca: ‘a avea impresia, sentimentul de a fi...’. Hyperion afirmă deci că, în lumea lui, are impresia, sentimentul de a fi „nemuritor și rece”, ceea ce diferă în mod sensibil de o simplă întoarcere în arderea luminii reci, adică prima coordonată semantică a dualității Luceafărului. Desăvârșirea personajului Luceafăr-Hyperion și, în cele din urmă, ființarea sa dobândită la sfârșit nu este numai o consecință a înlăturării dorinței (omenești) ori a extragerii „focului” din privire. Iar *mă simt* nu poate fi considerat a fi înrudit cu *sînt*, așa cum foarte autoritar se susține²¹, deși se adaugă cu dreptate că are o dinamică proprie.

¹⁹ L. Găldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964 p. 181.

²⁰ Cf. și D. Irimia, *op. cit.*, p. 273.

²¹ D. Caracostea, *op. cit.*, p. 421.

4.4. O asemenea diferențiere, numai aparent subtilă, este întărită prin argumentul sensului, de data aceasta unanim recunoscut, al celui „rece” din final, interpretat ca ‘nepăsător, imperturbabil, impașibil’. Acest nou sens al cuvintului *rece*, ca element concret textual, este distinct și, deci, separator ca semnificație, de anterioarele apariții în text ale termenului *rece*, înscrise toate în ‘lumea’ Luceafărului și însemnând: ‘lipsit de căldură... , care dă senzația de frig’. Dinamica în text a cuvintului *rece* e reintegrează astfel o întreagă istorie. La început, deși există, „recile scintei” țes „o mreajă de văpaie”, apoi, tot în sfera luminii, răceala este resimțită în stare intermitentă, venită de departe („Pătrunde trist cu raze reci”), pentru a se recompune într-o nouă sinteză de contrarii în limbajul lui Cătălin: „Cu farmecul luminii *reci* / Gîndirile străbate-mi”.

În ‘lumea’ lui Hyperion, reapariția atributului *rece*, despărțit de lumină, constituie un refugiu, o închidere în sine și o interdicție aproape definitivă în calea „farmecului” și a atracției spre imposibil, cale deschisă odinioară de încercările Luceafărului. Retragerea în ‘lumea’ hyperionică nu asigură însă personajului siguranța unei hotăriri desăvârșite (Hyperion spune „mă simt” — nu sint — „nemuritor și rece”), premisă absolut necesară unei reale împăcări cu sine însuși. Certă și incertă în același timp, opțiunea lui Hyperion conferă textului eminescian o ambiguitate fertilă, o forță expresivă mult mai tulburătoare și mult mai penetrantă decît ar fi putut-o asigura orice altă soluție poetică tranșantă.

COORDONNÉES SÉMANTIQUES DE LA DUALITÉ DE LUCEAFĂRUL ET LEUR DÉVELOPPEMENT TEXTUEL

(Résumé)

L'analyse sémantique-textuelle du texte de *Luceafărul* (L'étoile du soir) tout entier relève une dualité constante du personnage Luceafăr, ayant en tant que repères les coordonnées *le froid* et *le feu*. C'est de façon antinomique que sont développés ces deux traits fondamentaux au cours des deux apparitions dans les rêves de Cătălina; ceux-ci deviennent ensuite des caractéristiques distinctes. En même temps, la dualité représentative de Luceafărul se fait remarquer au niveau sémantique de la confession de Cătălina, et puis dans la dernière réplique de Cătălin, où les coordonnées ne sont pas si nettement différenciées, mais on pourrait les reconnaître en leur essence.

Sur la base de pareils arguments textuels, l'article cherche à montrer aussi les différences qui existent entre l'hypostase textuelle du personnage appelé Luceafărul par rapport à son hypostase Hypérion.

Februarie 1989

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

CUVÎNTUL ÎN POEZIE: LUMINA EMINESCIANĂ (SCHIȚĂ PENTRU UN DICȚIONAR)

FELICIA ȘERBAN

Interesul pentru vocabularul de autor continuă să fie viu în lexicografia mondială¹. Soluțiile de structurare a materialului variază în funcție de limba autorului: opera unui filozof sau a unui prozator permite alte modalități de prezentare decât opera poetică². Lexicografia și poezia sînt incompatibile teoretic³; dacă în textul poeziei cuvîntul nu are sinonim și nu este traductibil în altă limbă⁴, el este refractar, în egală măsură, metalimbajului. Totuși, necesitatea unor instrumente de lucru trebuie să conducă la găsirea unei modalități care să le concilieze, pe cît posibil. În cele ce urmează, propunem o variantă de rezolvare practică.

Scopul unui asemenea dicționar este prezentarea creației poetice din perspectiva lexicului, întrucît „Universul imaginar (lumea sau lumile închipuite prin literatură), ca semnificant, este construit în și prin limbajul poetic”⁵; limitele inevitabile ale metodei trebuie acceptate deliberat. Obiectul cercetării îl constituie un ansamblu de poezii, deci un text discontinuu, compus dintr-un număr finit sau delimitat de texte continue (supratext⁶). Ansamblul respectiv prezintă o unitate, determinată — în cazul creației culte — de individualitatea poetică, prin opțiuni față de mijloacele oferite de limbă⁷.

¹ Printre domeniile pe care și le propunea anuarul *Lexicographica (Internationale)* *Jahrbuch für Lexicographie*, Niemeyer, vol. I, 1984), în primele volume, figurează și acesta.

² Enumerăm cîteva astfel de lucrări: Umberto Cerroni, *Lessico gramsciano*, Roma, 1978; *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*. Sub redacția acad. Tudor Vianu, București, 1968; Ileana Juilland, *Dictionnaire des idées dans l'œuvre de André Malraux*, La Haye, 1967; Pauline Newman-Gordon, *Dictionnaire des idées dans l'œuvre de Marcel Proust*. Avec une Préface d'Alphonse Juilland, The Hague — Paris, 1968; *Pelősi-szótár. Pelősi Sándor élet művészetének szókészlete*, [vol.] I — IV, Budapesta, 1973—1987; *Slovár jazyka Puškina*, [vol.] I — IV, Moscova, 1956 — 1961; Philippe van Tiegem, *Dictionnaire de Victor Hugo*, Paris, 1970. Menționăm și două proiecte de dicționare ale limbii poetice: Șt. Badea, *Pentru un dicționar al limbii poetice românești*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 1, p. 29 — 49 (în care se includ numai termenii utilizați cu valori metaforice și simbolice); E. Gavrilovici, *Dicționar al limbii poetice bacoviene* — „D. B.”, în „Ateneu”, VIII, 1971, nr. 9, p. 15.

³ Cf. Felicia Șerban, *Lexicografie și text poetic*, în CL, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 62 — 66; idem, *Text poetic și lexicografie*, în CL, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 146 — 151.

⁴ Cf. Solomon Marcus, *Poetica matematică*, București, 1970, p. 33, 40.

⁵ I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, II. *Limbajul poeziei culte*, București, 1985, p. 38.

⁶ Cf. Szabó Zoltán, *Pentru o teorie a istoriei stilului literar (Schiză din perspectiva lingvisticii textului)*, în *Semiotica și poezia* (3). *Text și textualitate*, Cluj-Napoca, 1987, p. 46 — 50.

⁷ Limbajului poetic nu i se aplică restricții de ordin istoric, de repartiție geografică sau de stratificare socială a fenomenelor de limbă (cf. G. Ivănescu, *Limba poetică românească*, în LL, II, 1956, p. 214). Situația creației populare orale este diferită sub aceste aspecte (cf. Felicia Șerban, *Stilistica liricii populare. Premise de cercetare*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 140—141).

Varianta de studiu pe care o propunem prezintă două faze : cea dintâi eminentă obiectivă, a doua parțial subiectivă (în diferite grade) :

1) Prima fază constă în excerptarea lexicului *din întreaga creație poetică* a unui autor ⁸ și ordonarea formelor gramaticale precum și a variantelor lexicale sub un cuvânt-titlu ⁹. Se obține astfel inventarul și apoi caracterizarea cantitativă (frecvența); indicele alfabetic poate fi dublat de un tabel al frecvenței cuvintelor (dispuse în funcție de rang ¹⁰).

Ordonat semantic, întregul material obținut (mai ales din creații poetice vaste) se transformă într-un metatext foarte amplu la unele articole, a căror consultare devine o întreprindere anevoioasă. În plus, redactarea ar reclama o muncă enormă, mai ales dacă ne gândim la o *serie de dicționare* ale vocabularului poeziilor mai multor autori ¹¹. Iată de ce ni se pare că un simplu indice exhaustiv ar fi suficient ca instrument de primă necesitate pentru cercetătorii operei poetice, ceea ce ar constitui prima parte a dicționarului.

2) Cealaltă fază de lucru ar fi caracterizarea semantică a operei și s-ar concretiza în partea a doua a dicționarului — urmînd să cuprindă un număr mai restrîns de termeni. Principalele probleme ale acestui compartiment sînt criteriile de selecție a termenilor și modul de analiză. Sîntem de acord cu Alphonse Juilland că trebuie determinat, pentru fiecare autor, un vocabular restrîns, dar reprezentativ pentru sistemul poetic, vocabularul „de bază”, „fundamental” sau „elementar” ¹²; criteriile adoptate prin sistemul de punctaj pentru ocurențe primare (termeni definiți), secundare (termeni definatorii) și terțiare (circumstanțiale) ¹³ sînt potrivite unor dicționare de idei, nu și pentru stabilirea lexicului de bază al unui poet.

Metoda pe care o propunem, metoda cîmpurilor lexicale sau lexico-semantică, a mai fost aplicată în acest scop ¹⁴. Cuvintele se repartizează în cîmpuri după sensul contextual, iar termenii componenți ai cîmpurilor lexicale mai bine reprezentate în creația respectivă vor fi incluși în dicționar. Analiza fiecărui cuvînt al cîmpului se face în raport cu ansamblul limbajului poetic respectiv.

Metoda este favorizată de operele care satisfac anumite condiții : 1) concentrația mare a vocabularului ; 2) bogăția valorilor sugestive analizabile și cu un grad ridicat de convergență ; 3) existența unor sisteme particulare paradigmatico-lexicale și sintagmatice bine conturate.

⁸ O rezervă fundamentală față de principiile elaborării *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu* (DE), cărula îi recunoaștem meritele, decurge din reprezentarea foarte redusă a postumelor în corpusul excerptat ; din această cauză, dicționarul nu atinge utilitatea cerută unui instrument de lucru. În al doilea rînd, acesta nu este un dicționar al poeziei eminesciene, fiind inclusă aici și proza literară.

⁹ Operația s-ar putea realiza cu maximă eficiență utilizînd calculatorul.

¹⁰ Lucrarea Luizei Seche, *Lexicul artistic eminescian în lumina statistică* (București, 1974) prezintă același inconvenient al selectării corpusului ca și DE.

¹¹ O serie de vocabulare selective facilitează comparația structurii lexicale a operelor respective.

¹² A. Juilland, prefață la Pauline Gordon-Newman, *op. cit.*, p. 5.

¹³ *Ibidem*, p. 30.

¹⁴ Cf. *Reliefarea motivului în poezia lui G. Bacovia*, în *Studii de poetică și stilistică*, [București], 1966, p. 251 — 317.

Conform premiselor expuse, vom analiza, în limitele unui articol, cuvântul *lumină* în poezia lui Mihai Eminescu, creație care satisface condițiile de mai sus¹⁵.

Cuvântul aparține unuia dintre cîmpurile lexico-semantice care ocupă un spațiu vast în creația eminesciană, și anume cel caracterizat prin «luminozitate», constituind un arhilexem. El polarizează în context cuvintele *convergente* — care aparțin aceleiași cîmp sau unor cîmpuri învecinate, așa încît efectul lor se potențează reciproc — și se află adesea în vecinătatea unor termeni de *contrast*, care contribuie la același efect de accentuare a impresiei. Enumerăm două serii convergente cuvîntului *lumină*: 1) termeni caracterizați prin «luminozitate»: *aprinde, aprins, arde, astru, auroră, flacără, flămă, foc, fulger, fulgera, jeric, licuri, luceafăr, lumina, luminat, luminător, luminos, lumă, nimb, pară, rază, scînteia, scîmpi, sticli, străfulgera, văpaie, vîlvoare, zare, zori* etc.; 2) termeni atrași în această sferă prin proprietatea designatului de a reflecta lumina, caracterizați prin «aparență de luminozitate»: *alb* (și toate cuvintele care implică această calitate, precum *erîn, var*), *apă, argint, aur, brumă, diamant, ninsoare, oglindă, polei, rubin, smarald* ș.a.m.d.

Delimitările semantice din interiorul cuvîntului se operează în baza unor mărci — elemente care se identifică în conținutul cuvîntului prin comparația contextelor, rămînînd constante pentru toate contextele de același fel¹⁶. Acest mod de a „defini” sensul va fi complinit în dicționar de citate. Nu trebuie să căutăm însă corespondentele tuturor mărcilor respective în definițiile dicționarelor limbii române, deoarece relațiile contextuale nu se stabilesc numai pe baza însușirilor esențiale ale obiectelor¹⁷ (însușiri necesare definirii): îndeosebi pentru limbajul poetic, se evidențiază cele care contribuie la realizarea imaginii în context — și a universului poetic particular. Importante sînt nu atît explicațiile, care servesc mai mult orientării cititorului asupra criteriilor de grupare a citatelor, cît însăși seria de contexte ordonate astfel, a căror lectură se presupune a fi edificatoare.

Pentru a înlesni urmărirea de către cititor a delimitărilor operate, am recurs la integrarea mărcilor (formulate fie adjectival, fie substantival, după necesități) în explicații mai largi, și nu la simpla precizare a combinațiilor de mărci. La principalele delimitări de citate, mărcile vor fi scrise cu aldine în cuprinsul explicației; pentru nuanțele mai puțin importante ale cuvîntului nu vom mai recurge la astfel de reliefări grafice, deoarece însăși formularea explicației ar trebui modificată uneori pentru a lăsa marca „dezgolită”. Am încercat să evităm ca explicațiile să devină rigide, prea lungi sau fastidioase dintr-un exces de punere în evidență a rigorii

¹⁵ Materialul este excerptat din M. Eminescu, *Opere*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, vol. I. *Poezii tipărite în timpul vieții*, București, 1939; vol. IV. *Poezii postume*, București, 1952; vol. VI. *Literatură populară*, București, 1963.

¹⁶ Cf. Angela Bidu-Vrânceanu, *Structura vocabularului limbii române contemporane*, București, 1986, p. 20.

¹⁷ Cf. I. Coteanu, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană*, vol. II. *Vocabularul*, București, 1975, p. 117; Angela Bidu-Vrânceanu, *op. cit.*, p. 10.

metodei¹⁸. Prin asterisc se relevă grupurile de citate în care sensul cuvîntului corespunde semnificațiilor limbii, precum și construcțiile stabile.

Articolul lexicografic *lumină* a fost tratat deocamdată izolat; realizarea unei lucrări de ansamblu ar impune anumite retușuri și o condensare a conținutului. Aspectul actual propune doar o etapă prin care ar urma să treacă cercetarea asupra lexicului unui poet¹⁹.

LUMINĂ s. f. A. (Predomină sensul concret de radiație * și opoziția cu întuneric) I.1. (Ca energie; considerată și principiu creator) *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor, / Nici sîmburul luminii de viață dătător.* I, 115/3²⁰. *Planetai toți îngheață și s-azvîrl rebeli în spaț, / Ei, din frînele luminii și ai soarelui scăpați.* I, 133/14. *Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină — / Toate-s praf... Lumea-i cum este... și ca dînsa suntem noi.* I, 36/20. *În inim-omenească: / Miros ș-aer, lumină / În veci o să rămînă / Enigmă dureroasă.* IV, 480/33. *Acia este lumea... de-o sfarăm — e sfărmată. / [...]. Eterna pace-nînde imperiul ei mut / Și soarele pe ceruri se-nchide ca o rană / [...]. Nu vezi că deși chipu-mi arat-a fi de gheață / Un vis al meu căldură-i, lumina și viața?* IV, 501/38. (În context figurat) *Și ne-am dori cum raza dorește-o altă rază, / Una în brațul altei lumină fac frumoasă.* IV, 175/5. (În legătură cu haos, întuneric, ca opuse și totodată complementare; în comparații și metafore) *A mea iubire e-atîta de curată [...]. / Ca setea cea eternă ce-o au după oaltă / Lumina de-ntunec și marmura de dală.* I, 232/19, cf. IV, 436/20. *Tu ești un rege, eu sunt regină, / Eu sunt un caos, tu o lumină.* IV, 49/14. (În imagini ale existenței umane și ale morții) *Soarele-i fereasta / La temnița vieții. Prin el trece / Lumina frîntă numai dintr-o lume, / Unde în loc de aer e un aur / Topit și transparent, mirositor / Și căld.* IV, 87/6. *Ai știut tu, scumpe frate, că pămîntu-i o ruină? / [...]. Ai știut tu cum că moartea e un caos de lumină?* IV, 45/21. *Îngere palid, îți e mister / Cum că a lunei valuri și șoapte / Este durere și neagră noapte / Pe lîngă cer? / [...]. De-ți place cerul, a lui lumină, / De ce nu mori?* IV, 47/9. (Ca termen de comparație) *Fii cuminte, / Pătrunzător ca și lumina mare, / Tu să-nțelegi cele lumesti și sfinte.* IV, 452/29. // (În reprezentări mitice și de basm) *Geniul luminei [personaj].* IV, 58/5, cf. 470/5. *Aer albastru / Ce de cale îi servești / Mîndrului geniului și nalt / Al luminei.* IV, 488/25. *Silfi de lumină [personaje].* IV, 470/6, cf. 475/10, 476/7. *Lumina [personaj].* IV, 474/20, cf. 475/11 [proză]. *Acuma cînd din umbră — Lumina — eu apar, / Aruncă de pe tine noianul de amar.* IV, 474/27. *În lumea adormită, lumina cînd răsare / Din caosul ce fierbe întunecos și mare, / Cu raza-nții atinge a genivilor munți / [...]. O maiestate mîndră în car de foc.* IV, 474/37. *Tu, ce din ceriuri pe lume cazî, / Lumină sîntă, / [...]. Acum la nouri te depărtezi / Străluci-*

¹⁸ Ca tehnică și concepție lexicografică, vezi și: Claude Aziza, Claude Olivieri, Robert Setrick, *Dictionnaire des symboles et des themes littéraires*, [Paris], [1978] (*Lumière: Lumière et tragédie; Lumière et raison; Jeux de lumière*); Henri Bertaud du Chazaud, *Nouveau dictionnaire des synonymes*, [Paris], [1971] (*Lumière*); Ad. de Vries, *Dictionary of Symbols and Imagery*, Amsterdam, London, 1976 (*light*).

¹⁹ Intrucît extragerea ocurențelor nu s-a făcut cu ajutorul computerului, s-ar putea ca a acestea să aibă unele lacune.

²⁰ Ordinea exemplurilor nu coincide cu cea a paginilor ediției, ci urmărește, pe cît posibil, o coerență a textului lexicografic rezultat din suita contextelor poetice.

toare, / Căci de acolo pe lumi veghezi / Cu ochi de soare. IV, 475/13. Aveam o muză, ea era frumoasă / [...] Crinul luminei strălucea în mână, / Reflectând dulce mîndrul ei obraz. IV, 77/19. Diamantul nordului [titlu] Scoate-voi piatra luminei din mare. IV, 326/12, cf. 326/16, 330/22. Sufletu-mi în vecia-i atras de-a ta chemare / Din noaptea nefîinței înfiorat apare / [...]. La al tău glas de jale lumina tremura. IV, 311/38. (Cu efecte de contrast) Somnia regină combină-arbitrară / Tristeță cu rîs, / [...] Alături e-o umbră lumina răsare. IV, 474/12. Zboară geniul de lumină. / Îndărătu-i printre neguri / A rămas un fluviu clar. IV, 488/15. V. haos, întuneric, lume, planetă, rază, soare, spațiu; cer, moarte, muri, noapte, pămînt, suflet, viață²¹.

— (Reflectată de lună; element al peisajului nocturn) Să plutim cuprinși de farmec sub lumina blîndeii lune. I, 74/15. Și-n lumina blîndeii lune / El văzu frumoasa față. VI, 81/1. Iată lacul. Luna plină / Poleindu-l, îl străbate; / El, aprins de-a ei lumină, / Simte-a lui singurătate. I, 210/7. Cînd stelele tremur și apele sună, / Răsai, / Lumină de lună! / Pătrunde-n ungherul duiioasei odăi, / În luciul oglinzii, o lună, coboară, / Văpăi / Vărsînd pe covoare. IV, 542/22. Și murii netezi, roșii, de marmură curată / Lumina lunii blînde în sală o răsfrîng. IV, 159/6. Printre crengi strălucesc / Pete de lumină, / Peste vîrfuri care cresc / Trece luna plină. IV, 483/37. (Cu determinări de culoare, de aspect sau care nuantează intensitatea) Și cu cît lumina-i dulce tot mai mult se lămurește, / Cu-atît valurile apei, cu-atît fărîmîl parcă crește. I, 154/27. Numai luna îi îmbracă în lumina ei galbuie. VI, 29/12. Printre gratii luna moale / Sfiicioasă și smerită și-au vărsat razele sale. / [...] După pînza de paianjăn doarme fata de-mpărat; / Inecată de lumină e întinsă în crivat. I, 79/2. [Munții] par o cetate în lună / [...] Lumina prin arc de fereastră / E-albastră. IV, 101/27. Lumina-i de-argint / În nouri s-a frînt. IV, 102/1. Luna-n cer călătorește, / Umbra-mi toată mi-o petrece / Cu lumina ei cea rece. VI, 101/31. Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare! / [...] Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta fecioară. I, 136/11. Și aeru-mprejuru-i, lumina-i colorată, / Căci razele se-mbină, se tulbură, se frîng. IV, 159/7. (Cu efecte de contrast) Cu cît lumina-i dulce pe lume se mărește / Cresc valurile mării și fărîmîl negru crește. I, 408/17. Lucește luna printre mii de stele, / [...] Lumini pe ape, neguri pe pămînt. IV, 375/10. Ci prin al nopții aer întunecos și des / Abia pătrunde galben lumina-n raze rare. IV, 470/19. (Ca termen de comparație) Cadente / Dulci ca lumina lunii primăvara / Într-o grădină din Italia. IV, 103/5. (Element scenic) Asupra întregului plan se revarsă o galbenă lumină de lună. IV, 470/11, cf. 476/20. (Asociată cu imaginea iubitei; și în context figurat) Arată-te-n haină de albă mătăasă, / [...] Să văd a ta umbră-n lumină-nmuietă. IV, 325/7. O lună, [...], / S-o-mbraci / C-un giulgiu de lumină. IV, 542/34. (Asociată cu strălucirea stelelor și a pietrelor prețioase) Luna înspre el îndreaptă pasuri luminoase-nocte, / Diadem de topiți aștri arde-n blondele ei plete / [...]; Ale domei scări negrite se-nsenin [...] / Ard colonne sub lumina ei cea clară. IV, 126/5, cf. 93/32. (În reprezentări fantastice) Naltă-se ca într-un flor învălit palatul Selenei. / [...] Cu mii de ferestre / Mari și boltite prin care pătrunde-o lumină albastră. IV, 180/3.

²¹ Scriile de cuvinte cuprinse în rețeaua corelațiilor lexico-semantică vor putea fi definitivate numai după stabilirea inventarului de cuvinte din partea a doua a dicționarului.

V. arde, lac, lună, mare, marmură, oglindă, polei, rază, scînteia, văpaie; albastru, argint, clar, dulce, fecioară, galben, rece.

— (Ca atribut al naturii ambiante) *N-oi uita vreodată [...] munții în lumină / Văile în flori.* I, 9/3. *El vede lungi riuri, cîmpii în lumină.* IV, 330/26. *Adormi cînd lumina se stinge cu jale / Prin vînturi răcori.* IV, 476/14. *De lumină ca tîlharii / Se ferește binîșor, / Pe ferești se suie noaptea.* I, 108/6. (Contextul nuantează intensitatea) *Și de-odată zi se face, un ocean de lumină, / Fluxiul a ieșit din codri.* IV, 129/28. *Iar prin lumina cea rărită, / Din valuri reci, din umbre moi, / S-apar-o zîă liniștită.* I, 228/22, cf. IV, 428/13. *Ea sîmbînd își mișcă dulce a ei buze mici, subțiri, / Încetată de lumină și miros de trandafiri.* VI, 29/40. (Cu efecte de contrast) *A serei raze roșii / Asfîntînd din ceruri scapăt. Umbra-n codru ici și colo / Fulgerează de lumine.* I, 66/14. *Și tot ce codrul a gîndit cu jale / În umbra sa pătată de lumini, / Ce spun : izvorul lunecînd la vale, / [...]* *Ce lunii spun luceferii senini / Se adunau în rîsul meu, în plînsu-mi.* IV, 376/10. *Iară bolta cea senină / Printre ramuri, printre frunză, / Aruncînd dungii de lumină / Cearcă tainic să pătrunză.* IV, 384/9. (În context figurat) *Precum călătorul, prin munți rătăcînd, / Prin umbra pădurii cei dese, / La slaba lumină ce-o vede lucînd / Alcargă purtat ca de vînt / Din noaptea pădurii de iese : / Așa și speranța.* I, 11/9. (Asociată cu imaginea iubitei) *Unde-i a mea zîă / Cu chîpul de înger muiat în lumină?* IV, 11/10. (În context de basm) *Un munte e poartă și streșini păduri / [...], Prin aspru arcate boltiri de fereastră, / Priveai o lumină ca cerul albastră.* IV, 326/28. (Metaforic) *Fluturi [...] ca dulci corăbioare de colori și lumini.* IV, 179/25. (Anulînd opoziția dintre diafan și compact) *Lîngă lac, pe care norii / Au urzit o umbră fină / Ruptă de mișcări de valuri / Ca de bulgări de lumină.* I, 72/13. // *Lumina zilei* (asociată cu faptul de a trăi) *Și el îmi dete ochii să văd lumina zilei.* I, 115/16. V. *fulgera, luci, zi ; mare, ocean.*

— (Ca radiație a stelelor ; p. e x t. astrul perceput prin luminozitate) *La steaua care-a răsarit / E-o cale atît de lungă / Că miî de ani i-au trebuit / Lumini să ne-ajungă.* I, 234/5. *Oricîte stele ard în mîlțime, / [...]* *Cu-a lor lumină și cu scînteierea / Ce-or fi-nsemnînd, ce vor — nu știe nime.* IV, 338/5. *În locul lui menit din cer / Hyperion se-ntoarse / Și, ca și-n ziua cea de ieri, / Lumina și-o revarsă.* I, 178/32. *Și din a chaosului văi, / Jur împrejur de sine / Vedea, ca-n ziua cea de-ntîi / Cum izvorau lumine ; / Cum izvorînd îl înconșor / Ca niște mări, de-a-notul.* I, 176/20, cf. IV, 72/5. (Cu determinări de aspect, de atmosferă) *Se face stea și iarăși se avîntă / În cerul nalt, în roiul luminos. / Acolo toată noaptea stă de pîndă / Și prin fereastă el privea duios, / Cu o lumină dulce, tristă-clară, / Să vadă umbra-i albă și ușoară.* VI, 57/4. *Spun mite — zice singur — că orice om în lume / Pe-a cerului nemargini el are o blîndă stea, / [...]* *Că pentru el s-aprînde lumina ei de nea.* IV, 158/12. (Cu determinări care anulează luminozitatea) *Cerul din rădăcină nălfîndu-se decade, / Tîrînd cu sine timpul cu miile-i decade, / Se-nmormîntează-n caos înlîns fără de fine, / Zburînd negre și stînse surpatele lumine.* IV, 63/22, cf. 302/20. (În comparații) *Dar nenrupat e chîpu-acei iubite / Ca și lumina ce în cer se suie / A unei stele de demult pierite.* IV, 454/11. *Ca un clopot clar albastru și stropit cu mii lumine / Cerul lumea o cuprînde.* IV, 138/5. (În context figurat) *Trecut-ai cînd ceru-i cîmpie senină / Cu riuri de lapte și flori de lumină.* I, 37/7. (Contextul produce o abstractizare) *Eu ce-am văzut și*

steaua când s-a născut senină / Ş-am învăliţ cu taină destinu-i de lumină. IV, 466/29. (În context de basm, asociată cu adîncurile mării) *Atunci luciul mării turburi se aplană, se-nsenină / Şi din fundul ei sălbatec auzi cîntec, vezi lumină.* / [...] *Stele de-aur ard în faclă.* IV, 143/5, cf. 143/10, 465/20. V. *aprinde, luceafăr, revărsa, stea; cer, înălţime; clar, dulce, nea, negru, stins, trist.*

— (Radiaţie solară; element al peisajului diurn) *Semînţia mii, răzlete, / [...] ieşind odată l-a soarelui lumină.* IV, 258/19. *Ea asculta pe-al primăverii oaspăt / În dimineaţa ce-i zîmbeşte proaspăt.* [...] / *Părea c-ar fi plouat, deşi nu plouă / Decît lumină.* VI, 58/40. (Cu determinări de culoare, de aspect sau care nuantează intensitatea) *A soarelui albă lumină.* IV, 31/12. *A soarelui roşă lumină.* IV, 197/16. *O zare de lumină s-arată-n răsărit, / [...] A zilei raze roşii în inimă-mi pătrund.* I, 98/3. (În legătură cu n o a p t e, ca opuse care se atrag totodată) *De-ai fi noapte — aş fi lumină / Blîndă, lină, / Te-aş cuprinde c-un suspin; / Şi în nunta de iubire / În unire / Naşte-am zorii de rubin.* I, 5/1. (Cu efecte de contrast) *Printre mrejele de frunze / Cearcă soare să pătrunză, / Ard în umbră la răcoare / Petele scînteietoare / Şi pe-a undelor bătaie / Varsă lumina văpaie.* VI, 100/2. (Ca termen de comparaţie) *O! dezmiardă pîn'esti jună ca lumina cea din soare.* I, 42/19. V. *arde, dimineaţă, noapte, rază, soare, văpaie, zi, zori; alb, ocean, roşu, zare.*

— (Provenită din descărcări electrice naturale) *Stejarii cei rupţi sunt podete pe rîuri, / Lumine de fulger cărări îi arăt.* IV, 157/22. V. *fulger.*

— (Atribuită unor surse miraculoase, în contexte de basm şi mit) *Dar de-odată din părete / Ies ursite ca pe-o poartă, / Flori albastre au în plete, / Cîte-o stea în frunte poartă. / Şi de-o tainică lumină / Toată casa este plină / Ce din ochii lor porni.* VI, 66/32. *La tronul cel etern pe scări deschise / Stau mîndre genii cu lumină-ncinse.* IV, 60/35. (Cu efecte de contrast) *Pară roşă este zmeul, pară verde e Călin / Şi în galbenu-ntunerice ei se luptă cu venin. / Se-nfăsoară, se desfăşur, mestecînd a lor văpaie, / Fulgerînd umbra din codri în a flăcării bătaie, / Joacă-n juru-le dumbrava [...]. / Sub lumini de curcubeie repezi ce se sting cum nasc.* VI, 39/20, cf. IV, 358/22. V. *curcubeu, tainic.*

2. (Provenită din surse terestre; p. e. x. t. sursa * artificială care luminează, s p e c. lumînare *) *Sus în curţile din Memfis, unde-n săli lumină luce.* I, 45/29. *Să aluneci pe poleiul de pe uliţele ninse, / Să priveşti prin luci gemuri la luminile aprinse.* I, 157/20. *S-a stins viaţa falnicei Veneţii, / N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri.* I, 202/3. *Sala-i mare, strălucită, / Masa-i albă, oaspeţi mulţi / [...] Şi lumina-i îndrăgită / De ochi lucii, de ochi mulţi.* IV, 477/21, cf. VI, 81/23. *În clondir se stinge căpetelul de lumină!* I, 49/1. *Fereasta-i oarbă [...], / De aceea-n sale ard lumini, făclii.* VI, 48/4. *A lampei lumină.* IV, 492/15. *Iar faţa ei frumoasă de-acea albeaţă sură, / Brumată ca lucirea unui mărgăritar; / Pe braţe de zăpadă, pe simii ei se fură / A candlei lumină mai rar şi tot mai rar.* IV, 321/21. *Dar prin fereastră ta eu stau privind / Cum tu te uşi cu ochii în lumină. / [...].* *Încet te-ardici şi suflî-n lumînare.* IV, 380/8. *Aud cîntări şi văd lumini de torţi.* IV, 338/13. *Aprind făclii în noapte pe-a zidurilor creste. / Din Tenedos văzură luminile aceste.* IV, 367/12. *Cînd îşi pun copilu-n leagăn, / C-un picior încel îl leagăn / La lumina din surcică.* VI, 66/25, cf. 65/2. (Cu efecte de contrast) *Ale focurilor raze cearcă-neguri să străbată / Şi de dunge de tu-*

mină umbra văii e tăiată. IV, 138/14. (Cu determinări sau în contexte care indică aspectul, culoarea, intensitatea, atmosfera) *În salele pustie lumine roși de torții* / Rănesc întunecimea ca pete de jeratic. I, 96/11. *Noaptea-n Doma întristată prin lumini îngălbenite* / A făcliilor de ceară care ard lângă altare — / *Pe când bolta-n fundul Domei stă întunecoasă; mare,* / *Nepătrunsă de ochii roșii de pe mucuri ostenite.* I, 50/2. *Făclii roșii de rășină* / *Negrul nopții îl pătează cu bolnava lor lumină.* IV, 138/29, cf. VI, 29/8. *Colo-n palat rezidă-o vrăjitoare* / [...]. *Să vezi palatu-i în lumini opalici.* IV, 213/18. *Arată un palat numai splendoare,* / *Printre ferești pătrunde o lumină;* / *Perdelele-i păreau muiate-n soare.* IV, 212/17. *O mare de lumină pe-o clipă îl orbeste,* / *El vede mii de facle lucind.* IV, 415/26. *Arde-n candel-o lumină cît un sîmbure de mac.* I, 84/14. *În mii de lumine ferestrele ard.* IV, 28/1, cf. 97/9. *Prin lumini sclipind ca ninse.* VI, 81/15. (Cu efecte de contrast) *Ale focurilor raze cearcă neguri să străbată* / *Și de dunge de lumină umbra văii e tăiată.* IV, 138/14. (Reflectată în oglindă) *Pe-oglinzi de marmuri negre un negru nimitez,* / *A faoelor lucire răzbind prin pînza fină* / *Răsfîring o durerosă lumină din lumină.* I, 96/18. V. *candelă, faclă, făclie, foc, lumînare, torță; bolnav, dureros, îngălbenit, opalic, roșu; oglindă.*

II.1. Fig. (Strălucire * a ochilor; p. ext. ochi strălucitori) *Și e una chiar sub soare,* / *Cine cată-n ochi-i moare.* / *Ochi izvoare de lumine.* VI, 110/24. *Ea se uită tot în laturi,* / *Se închină și suspină* / *Cînd cu zîmbet, cînd cu sfaturi,* / *Cînd cu-a ochilor lumină.* VI, 70/22. *Am văzut doi aștri,* / *Strălucind albaștri* / *Sub o frunte-n vis;* / [...]. *Și mi-am zis în mine:* / *Înger cu lumine* / *De-un adînc noroc* [...]. VI, 80/10. (Cu determinări care anulează luminozitatea) *Și ochiul plin de pară,* / *Ce-și revărsa lumina sa rece în afară* / *E stîns, și nu-i nimica în el, nu-i adîncime.* IV, 392/4. *Și dacă ochii ce-am iubit* / *N-or fi de raze plini,* / *Tu mă privește liniștit* / *Cu stînsese lumini.* I, 230/13. *Să-nghete sub pleoape a ochilor lumini.* I, 127/23. (Sugerînd strălucirea ochilor, păstrează și o reminiscență din sensul 1) *Regină,* / *Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină.* I, 38/6. *Ondină,* / *Cu ochii de dulce lumină.* IV, 313/28. (Ironic) *Tu ești Venus în poiată, ochii tăi cerești lumine.* IV, 226/28. // (Strălucirea ochilor ca expresie a vieții, a vitalității, a tinereții) *Deci Miron o ia de mină* / *Și-o arată pe la oaspeți,* / *Cu-a ei ochi numai lumină,* / *Cu obraji fragii proaspeți.* VI, 75/3. *Să-ți beau tot sufletul din gura ta,* / *Să-ți sorb lumina pîn' ce-or fi de gheață* / *Frumoși-ți ochi.* IV, 183/17. // (Strălucirea ochilor ca reflectare a luminii 1 și, în același timp, ca exteriorizare a vieții spirituale) *Un monarc cu fața pală* / *Și cu păr de-un aur blînd,* / *Iar în ochiu-i, rătăcind,* / *Vezi lumina matinală —* / *Stele-albastre strălucind.* IV, 22/22. V. *ochi, străluci; astru, cereșe, dulce, noroc, rece.*

— (Simțul văzului, vederea; privirea *) *Ochii? Cîte dulci imagini au sorbit a lor lumine!* IV, 45/11. // *Lumina ochilor ** (= privire) *De-i trece,-n jos pleca-voi a ochilor lumine.* IV, 435/7; (ca formulă de adresare afectivă) *Tu, a ochilor lumină,* / *Mă iubești, tu? Spune drept!* IV, 51/11; (ca expresie a cunoașterii, a inteligenței) *Shakespeare! adesea te gîndesc cu jale* [...]. *Tu mi-ai deschis a ochilor lumine,* / *M-ai învățat ca lumea s-o citeșc.* IV, 239/15.

2. Fig. (Strălucire * a pietrelor prețioase; în contexte figurate) *Orice stea e-o piatră scumpă — iară florile focoase / Giuvaeruri umezite cu luminile adânci.* IV, 127/18. (În context mitic) [Piatră a luminii,] *revarsă-mi lumină.* IV, 330/22. (Asociată cu strălucirea ochilor) *Diamante în privire-rea-i / Ș-au topit a lor lumină.* VI, 79/4. V. *adânc, diamant, giuvaer, privire.*

3. Fig. (Luciu, strălucire a apei) *Umplut-am de nouri păhare / Cu apele mării adânci, boile cu roșă lumină.* IV, 197/26. (Asociată cu strălucirea ochilor) *Și-n ochii ei s-adună lumina sfintei mări.* I, 97/12. V. *mare, roșu; ochi.*

4. Fig. (În determinări introduse prin prep. „de”) (Redă strălucirea, transparența, aspectul diafan) *Împăratul în hlamidă de lumină.* IV, 115/28, cf. 110/14. (Sugerează aspectul eteric) *Dar de-i muri tu, înger de palidă lumină, / O, ce m-aș face-atuncea [...]?* IV, 39/23. V. *palid.*

B. Fig. (Predomină sensul abstract) 1. (Sugerează farmecul, în special farmecul feminin) *Ea nici poate să-nțeleagă că nu tu o vrei ... că-n ține / E un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine.* I, 160/24. *Să caut eu viața, / Lumina frumuseții, puterea și dulceața / În petece de gânduri, în greul colb al școlii?* IV, 539/34. (Contextul aduce și sensul concret, farmecul extinzându-se asupra ambianței) *Apari să dai lumină arcadelor ferești! [...] / Îndură-te și lasă privirea-mi s-o consol / La alba strălucire a gîtului tău gol.* IV, 430/3. (Contextul aduce și imaginea luminii astrale; în opoziție cu noaptea) *În ploaia florilor de tei / Să stăm în umbră singuri. / [...] Cu farmecul luminei reci / Simțirile străbate-mi : / Revarsă liniște de veci / Pe noaptea mea de patemi.* IV, 448/19. *Un luceafăr înzestrat cu miș de raze / În viața-mi de-ntunerie a făcut ca să se vază. / Eu privind acea lumină ca din visuri mă deștept [...]. / Ca o zîină din poveste ea e-naltă și ușoară.* IV, 509. // (Evocă imaginea iubitei *) *E chipul tău, lumină necrezută / De frumuseți, de taină, curăție, / Ce nopții reci lucire-i împrumută.* IV, 332/11. *Că nu mai vrei să te arăți, / Lumină de departe, / Cu ochii tăi întunecați / Renăscători din moarte.* I, 184/23. *Mă iubesti! [...] O, lumină prea curată, / De-ai cunoaște vreodată / Sufletul meu dureros.* IV, 51/15. V. *înger, luceafăr, marmură, stea; curat, necrezut.*

2. (Sugerează fericire, seninătate) *Că te-am zărit e a mea vină / Și vecinic n-o să mi-o mai iert, / Spăși-voi visul de lumină / Ținzându-mi dreapta în deșert.* I, 118/7. *Tu care treci prin lume străin și efemer, / Cu sufletu-n lumină, cu gândurile-n cer.* IV, 462/22, cf. 475/39. (În relație cu durere, anulind contradicția dintre noțiuni) *Pe fața lui trece zimbire senină / [...]. „Văzut-am din carte-mi că viața bătrînă / Curînd se sfîrșește [...] / — durere străină / În suflet pătrunse, cu-aripi de lumină”.* IV, 163/24. (Cu efecte de contrast) *Este Ea. [...]. / În privazul negru-al vieți-mi / E-o icoană de lumină.* I, 106/12. (Contextul aduce și sensul de energie cosmică) *Or ce-i acee / Ce lumi domină? / A mea lumină / E o femeie.* IV, 482/7. (Contextul figurat aduce și imaginea luminii siderale) *Galbena steauă fără lumină / [...] Este-al meu suflet.* IV, 8/11. (Contextul figurat realizează imaginea unei materializări în altă formă) *Din sufletu-ți rece tu fă o grădină / Cu rîuri de cînturi, cu flori de lumină.* IV, 11/22. (Cu

determinări, sugerează reminiscența fericirii) *Tot astfel când al nostru dor / Pieri în noapte-adîncă, / Lumina stînsului amor / Ne urmărește încă.* I, 234/16. // (Evocă imaginea Madonei; cu determinări care o aseamănă cu lumina astrală și cu efecte de contrast) *Rugămu-ne-ndurărilor / Luceafărului mărilor; / Din neguri te arată, / Lumină dulce, clară, / O, maică prea curată [...]* IV, 360/21. *Răsai asupra mea, lumină lină, / [...]* O, maică sfîntă, pîrurea fecioară, / În noaptea gîndurilor mele vină. IV, 361/3. V. clar, dulce, lin; negură, noapte.

3. (Sugerează forța de gîndire creatoare, călăuzitoare, cunoașterea, învățătura *) *Astea toate te apropie de dînsii... Nu lumina / Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele și vina.* I, 134/37, cf. IV, 470/44. *În van adun și-și grămădesc lumina, / În cărți și scrisuri -- și în van s-acăță / De vis etern sărmana lor viață... VI, 62/6.* // (Evocă persoana inezestrată cu forță de gîndire, cu învățătură) *Îmbracă-te în doliu, frumoașă Bucovină, / [...]* Se stîNSE un luceafăr, se stîNSE o lumină, / Se stîNSE-o dalbă stea! I, 1/5. V. luceafăr, rază, stea.

4. (Sugerează desăvîrșirea morală) *Spuneți că-i omul o lumină / Pe lumea asta plină de-amaruri și de chin? / Nici o scînteie-ntr-însul nu-i candidă și plină.* I, 56/7. (În context de mit, sugerează perfecțiunea supraomenească) *Ce-i omul de a cărui iubire / Atîrni lumina vieții tale-eterne? / [...]* Tu ce sfîntești a cerului colone / Cu glasul mîndru de eternă gură!.. / Cuvînt curat ce-ai existat; Eone, / Cînd Universul era ceață sură...? VI, 61/36.

5. (Simbol al vieții; și în accepția mistică de viață eternă) *A înviat din morți [...]* / Lumina ducîndu-o / Celor din mormînte! IV, 359/9: *Iar duh dă-i tu, Zamolăe, sămîntă de lumină, / Din' duhul gurii tale.* I, 94/24.

6. (Simbol al dreptății sociale; în opoziție cu n o a p t e) *Și capete de geniu cînd ard, cînd se inspiră, / Arderea lor arată, la lumea ce-i admiră, / Că ziua e aproape... Și palizii poeți / Profeteți-s plini de vise ai albei dimineți. / Profete al luminei! În noapte-ți te salut.* IV, 475/4. V. noapte.

Se ridică firesc întrebarea dacă o asemenea modalitate de prezentare se poate aplica și creației altor poeți, de factură deosebită²². Pe lîngă modificările de pondere a grupurilor de contexte sau diferențele de „schemă” rezultate din corpusul respectiv, apar alte valori sugestive contextuale și alte îmbinări ale mărcilor, precum: concretul interferat concomitent de mai multe abstracte (bucurie + vitalitate); valori abstracte care formează fascicule de mărci (cunoaștere + viață); înțeles abstract instituit pe toată lungimea contextului, într-un plan subiacent celui concret-descriptiv. Complexitatea valorii sugestive este numai o dificultate, nu un impediment în organizarea articolelor de dicționar. Evoluția limbajului poetic obligă tratarea lexicografică să se acomodeze la cerințele angrenajului semantic respectiv.

²² Observațiile se fondează pe o examinare detaliată a cuvîntului *lumină* în poezia lui Lucian Blaga și în câteva cicluri de poezii ale lui Tudor Arghezi, într-o formă Intrucitva asemănătoare cu cea de mai sus pentru Eminescu. Modalitatea de structurare lexicografică și comparația între cei trei poeți am prezentat-o, în linii mari, la seminarul „Sens și definiție” (Institutul de Lingvistică din București, 21 -- 24 octombrie 1985).

LE MOT DANS LA POÉSIE : *LUMINA* (LA LUMIÈRE)
CHEZ EMINESCU (ESQUISSE D'UN DICTIONNAIRE)

(Résumé)

La poésie est, généralement, réfractaire au métalangage, y compris la lexicographie ; on cherche, pourtant, un moyen de les concilier. Selon le projet présenté, un dictionnaire de la langue d'un poète comporterait deux parties : 1) un index de tous les mots de la création poétique du poète, anthume et posthume ; 2) une analyse sémantique des mots constitutifs des principaux champs lexico-sémantiques. La méthode est illustrée par le mot *lumière* chez M. Eminescu.

Martie 1989

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

PROPOZIȚII CONTRASE ȘI PROPOZIȚII ABREVIATE (II)

D. D. DRAȘOVEANU

Simbolurile: *Ac* = acuzativ; *As* = Insoțitorul (asociatul) lui *a fi* asemantiv — nume predicativ și participiu cu conținut verbal; *asem, sem* (la dreapta lui *a fi*) = *a fi* asemantiv („copulativ” sau „auxiliar al diatezei pasive”), respectiv *a fi* semantic; *C* = caz; *C*₁' = caz (al substantivului) fără prepoziție; *C*₁'' = caz (al substantivului), prin secundare casuală, *C*₂ = caz (al adjectivului) prin acord; *c.* = complement, completivă; *Ctr* = contragere; *D* = dativ; *eps 1* = element predicativ suplimentar primar; *eps 2* = *eps* obținut (prin transformare); *Gls* (în tabel) = glisare; *Grz* = gerunziu; *lingă Ctr*, gerunzial; *N* = nominativ; *np* = nume predicativ; *p*₁ = prima propoziție dintr-un cuplu de două *p* copulative și regenta dintr-un cuplu subordonativ; *p*₁' = *p*₁ îmbogățită; *p*₂ = a doua *p* dintr-un cuplu, subordonată sau a doua copulativă; *P* = predicat; *p* = propoziție (sgl. și pl., N/Ac ș. G/D); *pP* = propredicat, verbul ocupant al poziției *P*, într-o *Ctr* — *Grz.*; *part - vb* = participiu cu conținut verbal; *pr supl* = predicativă suplimentară; *R* = relație interpropozițională, subordonată sau coordonantă; *Red* = *p* redusă sau abreviată; *S* = subiect; *Td, Tt* = *transformandum*, respectiv *formatum*; *Tr, Ts* = termen regent, respectiv termen subordonat; + = succesiune (independentă de relația sintactică).

0. Arătăm în (I)¹ că sub aceeași denumire de *contragere* sînt cuprinse în sintaxa românească două transformări distincte: „contragerea” și „abrevierea” sau „reducerea”, obținută prin „suprimare”, a propozițiilor. Abrevierea poate fi urmată de încă o transformare — „glisarea”². Punctele de sînire ale primelor două le reprezintă *propoziția contrasă*, respectiv *propoziția abreviată* sau *redusă*³.

0.1. Propozițiile contrase gerunzial și cele abreviate ridică unele probleme de care ne vom ocupa în cele ce urmează.

0.2. În cazul ambelor transformări, avem la bază un cuplu de propoziții: $p_1 + R + p_2$; *Td*-ul îl constituie $R + p_2$.

1. Propozițiile contrase gerunzial. Trăsăturile caracteristice ale acestor *p*, în raport cu cele abreviate (vezi *infra* 2.), sînt: (a) *P* din *p*₂ este un verb semantic, altul decît *a fi* (*sem* sau *asem*); (b) sensul lui *R* și al lui *P* sînt înglobate de *Grz*. *Tt*-ul îl constituie *Grz*, devenit un *pP*. Toate celelalte poziții din *Td* se mențin, firește, neschimbate în *p* contrasă. (Pentru cele de pînă aici, de sub 1., vezi, pe larg și cu exemple, (I) 1.3.1. — 1.3.3. și 2.2.).

1.1. *Inventarul* funcțiilor *Grz* îl avem stabilit de Caragiu, aproximativ 10—11 funcții⁴, și apoi, într-un inventar mai bogat, de Edelstein,

¹ Drașoveanu, 1988.

² Vezi *infra* 2.4.1.

³ Termenul *reducere* prezintă neajunsul de a fi fost folosit și ca sinonim al lui *contragere*; pentru consemnarea acestei sinonimii, vezi Avram, p. 365.

⁴ Nu cuprindem, între aceste 10—11, *funcția predicativă* (Caragiu, p. 68) — în termenii noștri, *pP* —, întrucît aceasta, ca intrapropozițională, se repetă în fiecare din cele interpropoziționale (vezi Drașoveanu, 1988, 1.3.3.).

17—20 funcții⁵. Cum în lucrările citate funcțiile *Grz* nu sînt explicate prin *Ctr*, ne propunem să privim respectivele funcții prin prisma lor, a *Ctr*.

Criteriul se cuprinde în trăsătura definitorie a *Ctr* — substituibilitatea printr-un mod personal (deci de la *Tt* la *Td*). Comparăm, spre exemplificare: (a) *trece râul fluierînd* și (b) *trece râul înotînd* sau (b') *spuse șoptînd*⁶; vedem că, în timp ce în (a) *Grz* este un *Tt*, avîndu-l drept *Td* pe *și fluieră*, în (b) și (b'), el nu reprezintă un *Tt*, întrucît prezumtivul *Td* este nereperabil: **trece râul și înoată*, **spuse și șopti*; în (a) avem deci o *p* contrasă gerunzial; în (b) și (b'), cîte un c. de mod.

Folosind inventarul de funcții stabilit de Edelstein, *op. cit.*, acestea, potrivit criteriului enunțat, se împart: A. răspund afirmativ probei substituibilității, dovedindu-se *propoziții contrase gerunzial*: subordonatele (1) temporală, (2) cauzală, (3) finală, (4) consecutivă, (5) condițională, (6) concesivă, (7) cumulativă, (8) exceptivă, (9) c. directă, (10) c. indirectă, (11) subiectivă, (12) atributivă; coordonatele: (13) copulativă și (14) adversativă. B. Răspund negativ probei respective, *Grz* fiind complement: (15) de mod, (16) instrumental și (17) limitativ (de relație).

1.2. Gerunziul și elementul predicativ suplimentar.

1.2.1. În ciuda faptului că *Grz* din întregul grup A. este substituibil cu un $R + p_2$, este deci o *propoziție* contrasă (ex. *au discutat plimbîndu-se / ... în timp ce se plimbau*), în structurile de tipul *o vîd venînd* sau *ea vine rîzînd*, *Grz* a fost considerat *eps*⁷, adică *parte de propoziție* a lui p_1 or, dată fiind substituibilitatea lui și în aceste structuri, *o vîd că vine, vine și rîde*, inconsecvența nu este justificată, încît *concluzia* care se impune este că *n u e x i s t ă eps* de aspect verbal, nici gerunzial, nici infinitival⁸.

1.2.1.1. La rîndul ei, și încadrarea sintactică a lui $R + p_2$ din *o vîd că vine și vine rîzînd* reclamă o reexaminare.

a. *că vine* nu este o c. directă „cu subiectul în regentă”⁹, ci o c. indirectă, întrucît: 1) subordonatei îi rămîne *S*-ul, ca subînțeles; dacă nu ar fi așa, adică dacă *S* „s-ar fi mutat” în regentă, ar însemna că *vine* să fi devenit impersonal, ceea ce, evident, nu s-a întîmplat; 2) o, c. direct în regentă, blochează valența acuzativă a lui *vîd*, monotranzitiv, creînd o intransitivitate contextuală. Subordonata, nemaiputînd fi, de aceea, directă, este o c. indirectă.

b. *că vine* este o c. indirectă și *n u o pr supl*. Trăsătura prin care preținsa *pr supl* s-ar deosebi de o c. indirectă ar fi coreferențialitatea c. direct din regentă și a *S* din subordonată (*o și ea*)¹⁰; această coreferențialitate nu este însă de natură să schimbe funcția subordonatei; nici aici, din c. indirectă în *pr supl*, nici în cazul altor subordonate: în ex. *cînd l-am*

⁵ Situăm în zona 17—20 funcțiile: *predicativă* (poziția *np*), pentru că, după cum afirmă autoarea, „gerunziul ocupă rar poziția numelui predicativ pe lângă verbul *a fi*” (p. 94); *concluzivă* (p. 115), pentru că, așa cum arătăm în 1968, p. 30, pct. 3., nu există concluzive realizate gramatical, acestea nefiind decît coordonate copulative juxtapuse; despre funcția *predicativ-suplimentară* (p. 94) vezi *infra* 1.2..

⁶ Exemplele (b) și (b') sînt simplificări după cele date de Edelstein, p. 79.

⁷ GA, 1963, II, p. 208; Drașoveanu, 1967, p. 240.

⁸ Structura ... *vedem ideea... a se arăta* (GA, 1963, II, p. 208) este sinonimă cu ... *ară-tîndu-se*.

⁹ GA, 1954, II, p. 189, și Pană Dindelegan, p. 136.

¹⁰ Guțu Romalo, p. 153.

văzut, (el) era voios, subordonata rămîne, evident, temporală; de aici și funcția *Grz*: nu o *pr supl* contrasă „raportată la c. direct”, ci o c. indirectă contrasă.

e. La fel se pune problema și în cazul *p* copulative cu subiectele coreferențiale, ea vine și (ca) *ride*, de unde nici *Grz* nu reprezintă o *pr supl* contrasă „raportată la *S*”, ci o coordonată copulativă contrasă gerunzial.

Notă. Cele de mai sus nu subînțeleg negarea oricăror *pr supl*: sint, de ex., *pr supl*: (*pe ea*) am văzut-o cum o știi (voioasă), (*ea*) a venit cum o știi (voioasă).

2. Propozițiile abreviate. Trăsăturile caracteristice ale acestor *p* sint: (a) p_2 are în poziția *P* verbul *a fi asem*; (despre o structură cu *a fi sem*, vezi *infra* 2.1. tipul 11 și 2.4.1. 2)); (b) $R + a$ *fi* sint s u p r i m a t e. *Tt*-ul îl constituie ceea ce rămîne după suprimare, adică asociații lui *a fi*: *part vb* și *np*, pe care îi cuprindem sub *As*.

Notă. Îi cuprindem sub *As*, pentru *a* nu încărcă — inutil în discuția de aici — descrierea structurilor prin separările: *part vb/np*, *a fi* auxiliarul „diatezei pasive”¹¹ *a fi* „copulativul”¹², acestea din urmă fiind ambele *asem*. Se înțelege, sint excluse de sub *As* complementele, chiar cele ale lui *a fi sem*.

Avem adică a face cu un s i s t e m pe care îl simbolizăm: $p_1[+ R + a fi asem] + As$. (Tipurile 11 și 12, vezi *infra* 2.1., nu fac parte din sistem.)

În cele de mai jos, ne propunem ca pe baza unui inventar de tipuri să răspundem la întrebările: (a) care este calitatea relațională a lui *Td*¹²; (b) care sint transformările pe care le suferă diferitele tipuri; (c) care este statutul sintactic al lui *As* (*Tt*). Ne justificăm întrebările (a) și (b) prin aceea că lucrările de referință¹³ nu și-au propus, probabil, să dea sistematic răspunsuri; cit privește întrebarea (c), aceasta reclamă o anumită deliberare (vezi *infra* 2.4.).

2.1. Lista tipurilor de structuri. Tipurile — cele mai multe cuprinse în lucrările de referință citate — le vom da grupate, după două criterii: transformările suferite de *Td* și calitatea relațională a acestuia¹⁴, răspunzînd, prin însăși această grupare, la întrebările (a) și (b). (Pentru motivarea încadrărilor lui *Td*, vezi *infra* 2.2., iar pentru precizări privind transformările unor structuri, vezi 2.3.)

A. p_2 contrase gerunzial, prin fiind, și apoi abreviate:

1 cauzală: *Bolnavă, Maria nu s-a dus la școală.*;

2 temporală: *Militar, se afla în misiune la...*;

3 concesivă: *Chiar talentat, fără muncă nu ar fi reușit.*;

4 c. directă: *Pe fetița o văd voioasă.*;

4' c. directă, „construcția cu *cu*”: *Am văzut-o cu o carte în mînă.*;

5 coordonată copulativă: *Fetița aleargă voioasă.*;

5' coordonată copulativă, „construcția cu *cu*”: *Fetița venea cu o carte în mînă.*;

¹¹ Despre teza că (a) nu există verbe copulative, (b) toate verbele, inclusiv *a fi asem*, sint predicative (cu excepția auxiliarelor), (c) toate *P* exprimate prin verb sint verbale, (d) nu există predicat nominal, (e) *np*, ca și *eps*, sint extrapredicative, vezi Drașoveanu, 1973. Despre contestarea diatezei pasive, vezi idem, 1979.

¹² Calitate relațională și nu funcție, pentru că *Td* poate fi și o coordonată copulativă (vezi *infra* 2.1.) or, după cum se știe, termenii coordonați nu sint unul altuia funcții.

¹³ Guțu Romalo și Pană Dindelegan.

¹⁴ Nu ne propunem adică să cuprindem realizările, variate, ale lui *As-*np**.

B. p_2 abreviate prin suprimarea lui $R + este$ ¹⁵ :

- 6 atributivă : *conform legii privind...; [care a fost] adoptată în...;*
 7 condițională : *Numai [dacă sînt] înțelese, acele teze pot fi aplicate.;*
 8 coordonată copulativă : *Lumină este [și este] destulă ;*
 8' coordonată copulativă : *Hainele le are noi. Are haine și hainele sînt noi.*

C. p_2 abreviate prin suprimarea lui *să fie* :

- 9 c. directă : *Cărțile acelea merita citite.;*
 10 c. indirectă : *Cărțile acelea trebuiau citite.*¹⁶ ;
 10' c. indirectă : *Cărțile acelea se cereau citite.;*

D. p_2 abreviate prin suprimarea lui *fiind sem* :

- 11 c. directă : *Pe fetiță o văd acolo.*

E. (vezi 2.4.1., 1) și 3.);

- 12 *Copacii au rodit toți.*

2.2. Funcția lui *Td*. (a) La grupul A., cîtă vreme tipurile trec prin *Grz*, ne-am aștepta să apară toate cele 14 funcții ale p_2 contrase gerunzial (vezi *supra* 1.1.); nu apar însă, după cum se vede, decît funcțiile de la tipurile 1—5. (b) Dintre circumstanțiale, în lucrările de referință citate, *concesiva* și *condiționala* nu sînt consemnate. (c) Tipurile 10 și 10' le taxăm drept c. *indirecte* abreviate și n u subiective sau *pr supl* : subiective nu, pentru că structura regentei *S* plural — *P* plural — fapt dat și literar (vezi nota 16) —, prin existența unui *S* în regentă, împiedică subiectiva ; *pr supl* nu, pentru că p_2 se subordonează verbului (personal și intransitiv) — și nu substantivului *S*¹⁷ — întocmai ca o subiectivă atunci cînd *a trebui* este impersonal. Diferența dintre 10 și 10', nesemnificativă aici, se reduce la felul intransitivității : *a trebui* — intransitivitate o r i g i n a r ă, *a se cere* — intransitivitate c o n t e x t u a l ă, înțelegind prin aceasta din urmă că valența acuzativă a verbului există, dar este blocată, aici, prin *se*. (d) *Ambiguitățile*, date fiind suprimările lui *R*, sînt *explicabile* : ex. *Nu vorbi ne-ntrebat* ← ... *dacă/cînd nu ești...*, *o știu de mică poate avea drept Td fie de cînd era mică, fie de (= „ca fiind”) mică/harnică...*

2.3. Transformările. Alegînd drept exemplu tipul 4', ca unul care cunoaște toate momentele transformărilor discutate aici, acestea sînt : (0) c. directă : *văd că fetița are cartea...* ; (1) „sum pro habeo”, c. directă : *văd că fetița este cu cartea...* ; (2) anticiparea lui *S* din p_2 prin c. direct coreferențial din p_1 („repoziționare”), c. indirectă (vezi *supra* 1.2.1.1. a. și b.) : *pe fetiță o văd că este cu cartea...* ; (3) *Ctr Grz* à c. indirecte : *pe fetiță o văd fiind cu cartea...* ; (4) abrevierea, prin suprimarea lui *fiind* : *pe fetiță o văd cu cartea...* ; (5) glisarea lui *cu cartea* din p_2 abreviată,

¹⁵ Pe *este* îl folosim ca reprezentînd forme de indicativ și optativ. Pentru conjunctiv, vezi *infra* C. Pentru mențiuni despre modurile din *Td*, vezi Guțu Romalo, p. 150.

¹⁶ *A trebui* este ș i p e r s o n a l (-unipersonal); spre deosebire de *a trebui* impersonal, el are și plural (pers. a 3-a), încît *Cărțile trebuiau citite* reprezintă o structură tot așa de l i t e r a r ă ca și *îmi trebuie o carte sau îmi trebuiau niște creioane*. *Cărțile* nu este *S* al conjunctivului, ca în *el trebuie să vină*, pentru că nu s-ar putea explica pluralul *trebuiau*. Pentru considerarea drept neliterare a structurilor cu *a trebui* la plural, vezi Guțu Romalo, p. 130, și Neamțu, p. 159. Pentru funcția de c. indirectă și nu predicativă suplimentară sau subiectivă, vezi *infra* 2.2.(c).

¹⁷ *Eps* și *pr supl* se subordonează, după cum arătăm în 1967, p. 237, și în 1973, p. 269, 2.2., întocmai ca *ap*, numai substantivului, „în prezența” verbului — *teza monosubordonării*; aceeași teză o regăsim afirmată la Pană Dindelegan, p. 134. Pentru teza dublei subordonări, și verbului, și substantivului, vezi GA, 1963, II, p. 206, și Guțu Romalo, p. 146.

în p_1 ; o dăm ca moment distinct de (4), întrucît există situații în care după momentul (4) nu urmează (5); vezi *infra* 2.4., cele despre soluția a.

2.3.1. (a) Cauzala, tipul 1, trece prin (3): *bolnavă fiind*,

Observație. În lucrările de referință, nici cauzala, nici temporală nu sînt considerate ca trecînd prin Grz (vezi Guțu Romalo, p. 149, și Pană Dindelegan, p. 137); Pană Dindelegan, mai mult, în ce privește exemplele cu cauzale (p. 136, grupul (f)), preferă să le instituie drept excepții, față de toate celelalte, prin aceea că lor, cauzalelor (autoarea nu le numește), nu le-ar corespunde în *Td* „o subordonată a cărei structură este Nominal-Copulă-Atributiv” (p. 137).

(b) Tipul 5 trece prin (3): *vine fiind voioasă*; drept argument, dacă verbul din *Td* este unul semantic, el sosește într-un Grz: *vine și rîde* → *vine rîzînd*. A se compara cu tipul 8, unde Grz este exclus: **lumină este fiind destulă*. (c) Tipurile 4 și 11 trec prin (2), c. indirectă. (d) Alături de 4', trece prin (1) și tipul 5'. (e) Tipul 11 cunoaște aceleași momente ca și tipul 4, mai puțin glisarea, (5). (f) *Opțiune liberă*. Tipurile 3 și 7 permit opțiuni: tipul 3 poate fi explicat și prin B. — *chiar [dacă ar fi fost] talentat, Ion...*; tipul 7 poate fi explicat și prin A. — *numai înțelese fiind* (← *dacă sînt*), *acele teze...*; (g) *Opțiune neconvenabilă*. Tipurile 8 și 8', explicate ca mai sus, în listă, prin [*și este*], sînt explicate de Pană Dindelegan prin simplă re poziționare: *Este lapte puțin. Lapte este puțin*. (p. 137). Explicarea exclusiv prin re poziționare este acceptabilă, dar neconvenabilă sistemului, bazat pe suprimarea lui *a fi* (vezi formula de la 2. și întreagă lista), întrucît: 1) explicate prin re poziționare, ocotindu-l adică pe *R + este*, 8 și 8' devin excepții de la un sistem; 1') de altfel, în *op. cit.*, p. 137, întilnim și o contradicție: pe de o parte se afirmă că în *toate* [s. mea] structurile, cu o excepție (vezi *supra* *Observație*), *Td* conține o subordonată...; pe de altă parte, *unele* structuri (în *op. cit.* cele de la (e)) sînt explicate (exclusiv) prin re poziționare. 2) Chiar în plan semantic, *destulă* este mai firesc înțeles ca *np*, „este (asem) destulă”, decît direct ca *eps*, „există destulă”.

Observație. Tipurile 6, 9, 10, 12 nu reclamă precizări sau mențiuni de ordinul celor de aici, de sub 2.3.

2.4. Statutul sintactic al lui *As*. În lucrările de referință, *As* este considerat drept *eps*¹⁸. După cum vom încerca să arătăm, funcția lui *As* nu este însă aceeași, de *eps*, în toate tipurile. Aceste tipuri ne pun în fața a două soluții, care se exclud și care își vor împărți respectivele tipuri.

Soluția a. *As* este (continuă să fie) o p_2 , abreviată, eliptică de *R + a fi*; el constituie deci termen al unei *R*, perpetuînd funcția lui *Td*; ex. *bolnavă*,... este o propoziție cauzală, abreviată. (Vezi *infra* 2.4.1. 5.)

Soluția b. *As*, din ce a fost în p_2 (*np* sau *part-vb*¹⁹), devine — încetînd de a mai fi *As* —, după suprimarea lui *R + a fi*, prin glisare

¹⁸ Denumit *predicativ suplimentar* de Guțu Romalo (p. 146) și *atributiv*, de Pană Dindelegan (p. 133), denumire sub care autoarea cuprinde și *np*; denumirea de *eps*, n e m o t i v a t ă, ca de altfel și cea de *np*, o folosim ca mai încetățenită.

¹⁹ Cită vreme păstrăm diateza pasivă, *part-vb* nu poate fi *np*. Semnalăm și în această ordine de idei inconsecvența datorată acceptării diatezei pasive drept categorie: în timp ce *As* adjectival poate fi *np*, *As* participial-verbal, nu (vezi Drașoveanu, 1979).

din p_2 în p_1 . *eps 2* în cuprinsul acesteia din urmă, pe care astfel o îmbogățește (p_1'). Asta înseamnă că, dacă tipurile *soluției a* au ca moment final o p_2 abreviată, tipurile *soluției b* cunosc un moment în plus, următor și ultim — rezultatul glisării.

Observație. Denumirea de structură *derivată* evocă imaginea unei direcții centrifuge a transformărilor, or, cîtă vreme din două $p(p_1$ și $p_2)$ se obține una (p_1'), direcție centripetă, socotim preferabilă denumirea de *p îmbogățită, cumulată*.

2.4.1. Glisare — nonglisare. *Soluțiile a și b* își vor împărți deci tipurile după faptul dacă în cuprinsul lor glisarea se produce (*soluția b*), sau nu se produce (*soluția a*).

Condițiile *pro și contra* ale glisării.

1) Existența, la bază, a unui $R + p_2$. Figurarea pe listă a tipului 12 obligă la formularea unei condiții subînțeleasă ca definitorie pentru întregul sistem în discuție, aceea de a exista un *Td*; or, în tipul dat, acesta nu există: **Copacii au rodit și au fost fiind toți.* (?!)²⁰.

2) Dacă *a fi* din p_2 este *semantic*, glisarea nu se produce. În tipul 11, *Pe fetiță o văd /că este (= „se află”]* acolo, acolo nu este c. de loc al lui *văd*, eu care *văd* aflîndu-mă aici și nu acolo, încît nu-l putem considera ca a fi glisat în p_1 ; el este, întocmai ca în *Td*, c. de loc²¹ — și deci nu *As* — al lui *a fi* sem suprimat după momentul *Cir*, reprezentînd o p_2 eliptică de *fiind*, o p_2 abreviată. Situația o întîlnim, de ex., și la c. indirect „cu lipsa verbului determinat”, *Imn patriei*²². De altfel, prin faptul că *a fi* este semantic, iar încît *acolo* nu este un *As*, tipul 11 se situează și el, ca și tipul 12, în afara sistemului discutat.

3) Referențialitatea. Pentru ca glisarea să se producă este necesar ca *S* sau c. direct (mai rar, și altele) din p_1 și *S* din p_2 să fie c. referențiale. Dacă *designata* sînt diferite, ex. *Ion vine și Maria este voioasă*, glisarea, după cum se vede, nu este posibilă²³.

4) Relația temporală: între p_1 și p_2 trebuie să fie *simultaneitate*, indiferent dacă aceasta se realizează gramatical (corespondența timpurilor), lexical sau prin „logică lucrurilor”. Decalajul temporal, anterioritatea lui p_2 din tipul 1 și din tipul 6, împiedică glisarea în p_1 a lui *bolnavă* și a lui *adoptată*, astfel că acestea nu sînt *eps*.

5) Acord *vs.* coincidență (nonacord). Condiția de aici privește *As* participiali și adjectivali, dar, prin inducție de la *np* adjectival, privește toți membrii clasei (*np*) de substituție (prepoziționali, adverbiali etc.). Fixăm drept postulate: (a) acordul (adjectival, ca și cel verbal) este un fenomen *intrapropozițional*.

Observație. „Acordul” este altceva decît „punerea de acord”: ex. în *o mulțime de oameni al cărei/căror entuziasm...* avem o punere de acord care ilustrează tocmai calitatea de pronume și nu de adjectiv a relativului, acesta arătînd care este substantivul al cărui loc îl ține (*mulțime* sau *entuziasm*).

²⁰ *Toți* este încadrat de Pană Dindelegan la atributivul obținut prin transformări (p. 137).

²¹ Guțu Romalo, p. 151. Interpretarea autoarei infirmă încadrarea noastră din 1967 la *eps* a lui *acolo*.

²² GA, 1963, II, p. 163.

²³ Coreferențialitatea, după cum afirmam la 1.2.1.1. b., nu este de natură să schimbe calitatea relațională a lui p_2 , dar constituie o condiție necesară pentru producerea glisării. Este vorba de două lucruri diferite.

(b) Acordul exprimă *inerența*²⁴, iar aceasta se află în raport de *excludere* cu *circumstanța*. (b') Inerenței, raport de acuratețe absolută, îi sînt improprii valorile circumstanțiale, chiar dacă acestea ar fi de ordinul nuanțelor: funcțiilor adjectivale de *atribut* și de *np* nu li s-au identificate asemenea valori sau nuanțe²⁵; tot așa de improprii și din aceleași motive ele îi sînt improprii și adjectivului-*eps*. (b'') *Adjectivul* f ă r ă prepoziției²⁶, și nici participiul, *nu poate fi complement*; el nu poate fi decît *atribut*, *np* și *eps*. Altfel spunînd, *nu există complement realizat prin acord*, nici c. adjectival, nici c. participial.

În ex. 1, *bolnavă* (N_2), *Maria* (N_1) *nu s-a dus...*, *bolnavă* nu este acordat cu *Maria* și deci nu este atributul lui *Maria*; avem de-a face aici cu o *coincidență* de caz (nonacord); dovada: în ex. 1', *bolnavă* (N_2), *Mariei* (D_1) *i-a fost interzis...* Exemplul 1' mai dovedește că *bolnavă* nu poate face parte din p_1 , pentru că nu se acordă cu substantivul de aici; el face parte din p_2 (vezi postulatul (a)), unde — intrapropozițional — se acordă cu *S-ul* acesteia, [*ea*], ca *np* adjectival, exprimînd *inerența* și nu *circumstanța* (vezi postulatul (b)); sensul relațional *circumstanțial* (cauzal) — interpropozițional — nu este exprimat deci de acord, ci de *fiindcă* suprimat. Nonacordul i-a împiedicat lui *bolnavă* glisarea în p_1 , rămîinînd în/o p_2 abreviată, redusă la *np*.

5') Cele de sub 5) privesc și atributiva, tipul 6, al cărei *As* (*adoptată*), de asemenea, nu glisează, ci rămîne o atributivă abreviată și nu atribut: vezi decalajul D_3 (*legii*) — N_2 (*adoptată*).

Varianta secundară a structurii discutate aici este cea de tipul *...ale unei idei născute moartă*: în *Tă*, participiul are forma de N' : *...care a fost născută moartă*; în *Ti* s-a produs un acord prin *atracti*a exercitată de *ale unei idei*.

Conchizînd; atributiva nu furnizează lui p_1 nici atribut, nici *eps*.

Observație. În practica didactică gimnazială nu se (re)face însă „istoria derivativă”, ci — mai ales atunci cînd avem coincidență de caz — se spune despre *As* (*adoptată*) că este *atribul explicativ*²⁷.

Concluzie (la 5) și 5')): nonacordul (coincidență sau decalaj) împiedică glisarea.

6) Sensul relațional. Dacă acesta este unul *circumstanțial*, el împiedică glisarea; la o comparație — în planul ipotezelor — cu sensurile necircumstanțiale, cel circumstanțial, pe cît de concret, pe atît de evident, ne apare nici nu prevalent ci ca unic posibil, anulînd ipoteza unui și copulativ: ex. tipul 2, *pe cînd eram militar*, sau tipurile 3 și 7, unde prezența adverbilor *chiar*, respectiv *numai*, elimină orice dubiu. Și în tipul 1, *fiindcă anulează ipoteza unui și*. În topică inversă, *Maria nu s-a dus la școală bolnavă*, structura sau este ininteligibilă, sau înseamnă, cu accentul sintactic pe *nu*, „nu... ci sănătoasă”. Nici în exemplul, tot de

²⁴ Despre acord ca expresie a inerenței, vezi Jordan, p. 528.

²⁵ Așa-numitele nuanțe sînt sensuri relaționale circumstanțiale, care, la rîndul lor, exclud inerența.

²⁶ Grupurile *prepoziție-adjectiv* (vezi exemple în GA, 1963, I, p. 133) sînt nu numai rare, ci și aberante (adevărate ciudățenii) pentru contextele prepoziției.

²⁷ Nu se va subînțelege reversul — că toate atributele explicative sînt atributive abreviate: *Mentalitatea unei fele de pension, învățate să...* (exemplu după GA, 1963, II, p. 145).

tipul 1, *Viața s-a destrămat distrusă de război*, ipoteza unui și, confruntat cu *fiindcă*, se infirmă, nu numai pentru că *fiindcă* este prevalent, ci și pentru că prin și s-ar obține o posteriorizare a lui p_2 , care ar face anti-logică structura. În cazul structurilor care, eventual, ar permite totuși opțiuni, *in dubio, pro...* p_2 circumstanțială.

7) Pauza. Comparînd (a) coincidența cazuală (ex. *legea privind...*, *adoptată...*) cu (b) acordul (ex. *legea adoptată/a legii adoptate*), se pune în evidență, drept obstacol în calea glisării, pauza. Ocurența ei este însă dependentă de felurii factori, cum sînt: (a) caracterul marcat al suprimării lui $R + a$ fi asem (ca în tipurile 1, 2, 3; 6, 7) sau nemarcat, ca în *Viața s-a destrămat distrusă...*²⁸; (b) caracterul explicativ sau determinativ al lui p_2 ; (c) topica: ordinea $p_2 + p_1$ la tipurile 1, 2, 3, 7 impune pauza; ordinea $p_1 + p_2$ o face facultativă sau chiar o anulează. În absența pauzei se creează, la încadrarea sintactică, dileme care fac necesar a se recurge la argumente rezultînd din cele de mai sus. Oricum, ambiguitățile nu sînt excluse (vezi *supra* 2.2. (d)), iar pauza rămîne un indiciu relativ.

Concluzie (la 2.4.1.). (a) Condițiile de mai sus fac ca cele patru circumstanțiale și atributiva — setul A — să intre sub acțiunea soluției a: *As* rămîne în p_2 constituind o *p* abreviată. (b) Nu tot ce rămîne după suprimarea lui *a* fi este *eps* (după cum nu tot ce este *eps* se explică prin suprimarea lui *a* fi, vezi *infra* 3.1.).

2.4.1.1. Ar urma să afirmăm că tipurile rămase — setul B — țin de soluția b. Această afirmație trebuie însă amînată pînă după ce vom fi examinat i p o t e z a: poate că și setului B i se aplică soluția a. Această ipoteză ar fi motivată prin dezideratul consecvenței: așa după cum avem cauzale, concesive ș.c.l. reduse la *As*, am putea avea și copulative, c. directe sau indirecte reduse la *As*; în ex. *fetița vine [și este] voioasă, voioasă* ar fi o copulativă abreviată, redusă la *np*. Dacă această ipoteză s-ar confirma, ar dispărea și *eps* 2 (despre cel gerunzial vezi *supra* 1.2.1), cel obținut prin suprimarea lui $R + a$ fi.

Soluția a sau soluția b.

Tipurile cu adjectivul în N_2 (5 și 8), *fetița vine voioasă*, mențin termenii alternativei în echilibru, nu sînt concludente, întrucît *voioasă*, N_2 , poate fi și *np* în p_2 , și *eps* în p_1 . Concludent este tipul 4 (*pe fetiță o văd voioasă*); aici sîntem în fața unei noi alternative, anume dacă *voioasă* este în N_2 sau în Ac_2 . Dacă *voioasă* este în N_2 ²⁹, atunci dilema (echilibrul) se menține. Dacă este în Ac_2 , atunci avem proba că *voioasă* a glisat în p_1 , că a devenit parte a acesteia, *eps* 2, acordat cu *pe fetiță*; asta, deoarece, ca Ac_2 , nu poate fi explicat într-o p_2 , aici neexistînd vreun sub-stantival în Ac cu care să se acorde.

Remarcă. Problema nu ar exista, dacă l-am (mai) avea pe -m (lat.) la Ac singular.

Voioasă din tipul 4 este, anticipînd, în Ac_2 . Inexistența în română a vreunei mărci (adjectivale) distinctive $N-Ac$ obligă la dovezi, în parte, indirecte.

²⁸ Vezi Pană Dindelegan, grupurile de exemple d) și f), p. 136.

²⁹ Guțu Romalo, p. 146.

1) Am putea invoca a x i o m a : adjectivul se acordă cu substantivalul în gen, număr și c a z, deci *voioasă* cu *pe fetiță*; s-ar putea aduce însă obiecția că se acordă în gen, număr și caz, dar nu cu *pe fetiță*, ci, negîndu-se glisarea, cu *ea* dintr-o p_2 : *pe fetiță o văd că [ea] este voioasă*. Recurgem, de aceea, la o comparație, între: (a) *Băieții au văzut-o pe Maria bucuroși*, și (b) *Băieții au văzut-o pe Maria bucuroasă*; diferența de conținut dintre (a) și (b) nu are de unde rezulta decît din diferența: în (a) acordul cu *băieții*, în (b) acordul cu *pe Maria*.

Precizare. În momentul Ctr Grz, *voioasă*, dată fiind valența nominală a Grz, este încă în N_2 (fiind *voioasă ea*); o dată cu suprimarea Grz, ocurența unui N_1 (*ea*) este exclusă, de unde și aceea a unui N_2 .

2) Analogiile: cu franc. *J'ai vu des femmes que j'ai revues après.*, cu lat. *Ostendo [ego] tristis. / Video illum ostendere tristem* (după Cicero, *De signis*); dacă deci limbile care cunosc distincția marcată $N-Ac$ învederează ca incontestabil acordul, vom admite că acesta se produce și în română.

Remarcă. Structurile *latinești*, în raport cu cele ale limbii *române*, sînt mai mult decît simpli termeni analogi.

Considerăm că cele de mai sus sînt dovezi — directă, 1) și indirectă, 2) — că *voioasă* se acordă cu *pe fetiță*, că este în Ac_2 , deci parte de propoziție integrată în $p_1(p_1')$. Așa stînd lucrurile cu Ac_2 , cu atît mai ușor de admis este că și N_2 a glisat din p_2 în p_1 . *As a devenit eps*.

Concluzie (la 2.4.1.1.). C. directe, c. indirecte și coordonatele copulative, ele și numai ele, ca p_2 , f u r n i z e a z ă lui p_1 , *eps*, *eps 2*. Întregul set B (tipurile 4, 4', 5, 5', 8, 8', 9, 10, 10') validează soluția b. (Pentru repartizarea tipurilor pe felul și numărul transformărilor, vezi *infra* 4.).

3. Cu tipul 12 sîntem în domeniul *eps 1*, primar, dat, și nu obținut prin vreo transformare³⁰. Inexistența lui $R+p_2$ se verifică — în cazul acestei structuri — nu numai semantic, ci și gramatical, structurile acestui tip putînd fi mutate în planul acuzativului, situație în care ipoteza unui *a fi*, prin intranzitivitatea acestuia, este exclusă: *pe copii i-am anunțat pe toți*.

Observație. Prezența morfemului acuzativ *pe*, specific substantivalului, impropriu adjectivalului, arată că *toți*, *pe toți* sînt, în această poziție, pronume și nu adjective pronominale.

3.1. Un loc important în cuprinsul *eps 1* îl deține structura „substantiv/pronume + verb + substantiv”, ex. *M-a făcut praf.*, *Le-a lăsat baltă...*

3.1.1. Despre acest *eps 1* substantival, se afirmă că el se realizează prin „acord în gen și număr”³¹; privitor la c a z nu se face nicăieri vreo mențiune. Acordul în gen și număr este contrazis de fapte: *Ennius a numit minia începutul, nebuniei*.

3.1.2. Cît privește *cazul*, acesta este și el identificabil, dar nu se explică, nici el, prin acord, ci prin ceea ce numim secundare cazuală;

³⁰ Cuprinderca în prezentul articol a celor de aici, de sub 3., o justificăm prin opoziția *eps 2* și complementara, *eps 1*. Vezi, de asemenea, și opozițiile din tabelul final.

³¹ Vezi Pană Dîndeleșan, p. 134, nota 4., p. 136, nota 5, p. 137, nota 7, p. 141.

fenomenul fiind descris³², enumerăm aici trăsăturile definitorii: este un mijloc al subordonării intrapropoziționale; acționează în structuri primare; este altceva decât acordul; cei doi termeni ai relației realizate sînt: *Tr* — substantiv sau pronume (ex. *mînia*), în *Ac₁* sau *N₁* (c. direct, respectiv subiect), *Ts* — (numai) substantiv (ex. *începutul*), în *Ac₁* sau *N₁*; *Tr* este secundat cazual de *Ts*; *Ts* nu se subordonează și verbului, dar se subordonează în prezența acestuia; cazurile secunde realizează funcțiile: *Ac₁*, *eps 1* (ex. *numim mînia începutul...*); *N₁*, *np* (acești factori sînt cauza) și *eps 1* (ex. *mînia este numită începutul...*).

Tezele pe care le implică secundarea cazuală sînt: (a) substantiv cu substantiv nu se acordă nici în gen, nici în număr, nici în caz; nu avem acord nici în cazul realei sau în al falsei apozitii³³; (b) *eps (1 și 2)* este monosubordonat, întocmai ca *np*; (c) *eps 1*, *eps 2* și *np* fac parte din sintagme — binare, ca orice sintagmă — condiționate³⁴ de prezența sintagmelor cu verbe: cu *a fi asem* — *np*; cu verbe semantice — *eps 1* și *eps 2*.

3.1.2.1. Acceptarea secundării cazuale conduce la restrîngerea listei de structuri cu *eps 2*, scutind de subînțelegerea uneori cam forțată a lui *a fi*: *Ei l-au ales pe Ion [ca Ion să fie/care Ion este/...] deputat*³⁵. S-ar elimina de pe lista *eps 2* în primul rînd structurile cu verbele ale căror echivalente gramatica latină le numește „verbe cu două acuzative” (distincte de verbele dublu tranzitive): *declaro*, *nomino*,.... În subsidiar notînd: (a) aceste verbe apar a fi cu două *Ac* numai într-o reprezentare lineară a structurilor; în schemă, *Ac* al doilea este dependent de primul *Ac* (*Caesarem eligimus imperatorem*); (b) aceleași verbe pot fi și „cu două nominative” (*Caesar eligitur imperator*).

3.1.3. Afirmările de la 3.1.1. și 3.1.2. sînt valabile și pentru structurile cu substantivul precedat de *ca*, *de*, *drept*: substantivul execută și în prezența lor aceeași secundare cazuală, după cum și adjectivul-*eps*, în fața cărui, de asemenea, pot apărea, continuă să se acorde.

La *ca*, *de*, *drept*, îl adăugăm și pe *în* cînd acesta este sinonim cu *drept* și *ca*: ex. *I-a dat în dar o floare...*

Caracterul facultativ al ocurenței lor³⁶, împreună cu faptul de a nu impune caz, ci de a permite atât acordul adjectivului, cit și secundarea cazuală, reprezintă semne că toate patru sînt a d v e r b e și că au, pentru *eps* adjectival și substantival, rol protetic, în prezența lor funcția respectivă fiind mai reliefată; a se compara: *Au calificat dezbaterile furtunoase* și *Au calificat dezbaterile drept furtunoase*.

3.2. Din sfera *eps 1* face parte, alături (separat) de secundarea cazuală, și acordul adjectival: *Ouăle le-a fiert tari*.

3.3. Construcțiile prepoziționale *a face pe prostul*, *a se erija în atotștiutor*, date drept *eps 1*³⁷, se încadrează în ceea ce am numi *legea*

³² Drașoveanu, 1982.

³³ Idem, 1970 și 1982.

³⁴ Idem, 1973, p. 274.

³⁵ Pană Dindelegan, p. 136.

³⁶ Raportul de variație liberă este consemnat de Guțu Romalo, p. 152, și de Pană Dindelegan, p. 142.

³⁷ Idem, 1973, p. 141.

prepoziției cerute de *Tr*: ex. *a se preta la...*, *a depinde de...*, *perpendicular pe...*, *paralel cu...*, *a-l transforma din... în...*; pe baza acestei legi, construcția prepozițională este c. indirect. Substantivele *prostul* și *atotștiutor* nici ele nu se acordă „în gen și număr” (vezi nota 31): avem de-a face aici cu o coincidență de gen și număr; ca dovadă, decalajul posibil: ea se erijează în șef.

Observație. Derogări de la legea prepoziției cerute: c. de loc (*a se îndrepta spre...*), c. de agent (*este lăudat de...*) și c. de mod comparativ (*mai mare decât...*).

4. Alegînd drept criteriu transformările, tipurile discutate în articolul de față se grupează astfel:

Ctr Red Gls	Tipul	+ Tt	-Tt
+ + +	4,4',5,5'	eps 2	—
+ + -	1,2,3	p_2 Red. la As	—
+ + -	11	p_2 Red. la c. de loc	—
- + +	8,8',9,10,10'	eps 2	—
- + -	6,7	p_2 Red la As	—
+ - -	ex.(a) de la 2.1.	p_2 contrasă în Grz	—
- - -	12	—	eps 1

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1986 Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București.
 Caragiu 1957 Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în SG, II, p. 61—89.
 Drașoveanu 1967 D.D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, nr. 2, p. 235—242.
 — 1968 D.D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, nr. 1, p. 19—32.
 — 1970 D.D. Drașoveanu, *Un acord discutabil*, în CL, XV, nr. 2, p. 307—311.
 — 1973 D.D. Drașoveanu, *Sintagma «verb+adjectiv»—o certitudine?*, în CL, XVIII, nr. 2, p. 265—277.
 — 1979 D.D. Drașoveanu, *Sintaxa participiului și dialeza pasivă — categorii în contradicție*, în CL, XXIV, nr. 1, p. 53—58.
 — 1982 D.D. Drașoveanu, *Nominalivul și acuzativul — schife sintactice cu adnotări*, în CL, XXVII, nr. 1, p. 37—46.
 — 1988 D.D. Drașoveanu, *Propoziții contrase și propoziții abreviate (I)*, în CL, XXXIII, nr. 1, p. 35—47.
 Edelstein 1972 Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, București.
 GA 1954 *Gramatica limbii române*, vol. I—II, București.
 — 1963 *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I—II, București.
 Guțu Romalo 1973 Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București.
 Iordan 1956 Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București.
 Neamțu 1986 G.G. Neamțu, *Predicatul în limba română*, București.
 Pană Dindelegan 1974 Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformțională a grupului verbal în limba română*, București.

PROPOSITIONS « CONTRACTÉES » ET PROPOSITIONS
« ABRÉGÉES » (II)

(Résumé)

Après avoir montré dans (I) que la « contraction » et l'« abréviation » des propositions étaient deux transformations nettement distinctes l'une de l'autre, l'auteur approfondit son étude, présentant dans (II) l'inventaire des propositions qui subissent chacune des deux transformations. Les propositions en question sont groupées suivant des critères relationnels.

Là où il traite des propositions abrégées, c'est-à-dire réduites à l'« associé » (*As*) de *a fi* (*être*), l'auteur met en discussion le statut syntaxique de *As*.

Dans certaines structures *As* glisse de la seconde proposition de la base dans la première.

Avrilie 1989

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

STATUTUL MORFOSINTACTIC AL UNOR ADVERBE

VIOREL HODIȘ

Considerate de unii drept conjuncții sau locuțiuni¹, *adică, anume bunăoară, (care) va să zică, respectiv etc.*, precum și *altfel spus, cu (în) alte cuvinte, de (în) fapt, (mai bine) zis (și) etc.* s-au dovedit a fi adverbe sau locuțiuni adverbiale², recunoscându-li-se, totuși, de către unii specialiști, un rol de „element[e] de explicitare a relației de echivalență”³, „referențiale”⁴ sau „apozitive”⁵.

Pentru calitatea lor de adverbe de explicitare a sus-numitei relații, nefuncționând în calitate de conective, ci „ca un fel de semn al egalității” funcționale⁶, dar și semantic-referențiale, pledează și libertatea aproape totală a plasării lor (chiar dacă nu a tuturor în toate pozițiile posibile) în context.

I. Astfel, dat fiind faptul că relația explicitată „nu reprezintă o relație binară [ci] poate cuprinde o serie teoretic nelimitată de termeni”⁷, adverbul (locuțiunea adverbială) în discuție poate fi intercalat(ă) în oricare „spațiu liber” dintre doi componenți sintactici ai lanțului.

1. Înregistrăm, astfel, mai întâi — și aceasta din motive de frecvență mai mare — o poziție anterioară, „inițială”, a adverbului sau

¹ Vezi, pentru unele din acestea, St. Iacob, *Determinante lexicogramaticale ale verbului* în CL, X, 1965, nr. 1, p. 119—130; I. Oiță, *Despre propozițiile explicative*, în LR, X, 1965 nr. 5, p. 152—154; B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române*, București, 1971, p. 60; Georgeta Ciompec, *Încercare de definire contextuală a adverbului românesc*, în SCL, XXV 1974, nr. 1, p. 25—35; Al. Toșa, *Elemente de morfologie*, București, 1983, p. 130; I. N. Bătea, *Conectori metalingvistici: adverbe ori conjuncții?*, în LR, XXXV, 1986, nr. 5, p. 387—390; idem, *Puncte de vedere despre coordonarea disjunctivă*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 1, p. 35—45.

² Vezi, pentru unele din acestea, D. D. Drașoveanu, *Asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 28—31; Sabina Teiuș, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, 1980, p. 86; C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Iași, 1982, p. 335; Gh. D. Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române*, Craiova, 1982, p. 156; idem, *Despre coordonarea disjunctivă*, în LR, XXXVII, 1988, nr. 1, p. 73—79; idem, *Probleme controversate ale adverbului*, în LR, XXXV, 1986, nr. 3, p. 165—178.

³ Vezi Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973, p. 43 și urm.

⁴ Vezi termenul la V. Șerban, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, 1974, p. 105—106.

⁵ Vezi termenul la V. Hodiș, *Natura sintactică a relației apozitive. Coordonarea și relația apozitivă în opoziție cu subordonarea*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 297—312; idem, *Natura sintactică a relației apozitive. II. Diferențe specifice ale coordonării față de apozare*, în CL, XXI 1976, nr. 1, p. 91—102.

⁶ Vezi I. Coteanu, *În legătură cu subordonatele explicative*, în LR, XX, 1960, nr. 1, p. 29; B. B. Berceanu, *op. cit.*, p. 60.

⁷ Vezi Valeria Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 44. În legătură cu aceasta, vezi punctul contrar de vedere, conform căruia orice relație sintactică este exclusiv binară, la D. D. Drașoveanu, *art. cit.*; idem, *Structuri și linearitate*, în CL, XXIII, nr. 2, p. 177—182.

a locuțiunii sale. Adică, într-un lanț plurimembru de componente sintactice (trei sau mai mulți), primul spațiu liber va fi ocupat, cel dintre primul și al doilea component, așa cum se va vedea din exemplele ce urmează :

a) *în domeniul intrapropozițional :*

„Geniul limbii noastre se socotește pe sine, probabil, așa de mult o icoană a Firii, încât întrebuințează compusele [...] cu precădere pentru a denumi lucruri [sau ființe] ce par ale NE-Firii, ADICĂ suprafirești, nefirești, contrafirești” (Blaga, *Aforisme*, p. 40);

b) *în domeniul interpropozițional :*

„Se poate ajunge mai departe să se considere că, de exemplu, casele reale au provenit din această casă în general, ADICĂ să se rezolve în mod denaturat problema fundamentală a filozofiei, să se reprezinte conștiința drept factor prim, [...]”. (*Curs de materialism dialectic și istoric* — citat după I. Oiță, *Despre propozițiile explicative*, în LR, X, 1961, nr. 5, p. 448—461.);

c) *în domeniul intra/interpropozițional*⁸ :

„Aceste două momente de cumpănă și vitejie [...] au mai demonstrat încă un fapt, ȘI ANUMBE, că agresorul, mai repede sau mai târziu, este totdeauna învins, că asupra unui popor de către altul [...] are de fiecare dată un sfârșit” („Convorbiri literare”, anul LXXXII, 1975, nr. 4 (64), p. 1, col. 1, al. 3).

2. Adverbul sau locuțiunea sa poate ocupa o poziție mediană, mijlocie. Adică, într-un lanț de componente sintactice format din minimum patru, înregistrând ca atare minimum trei „spații libere”, adverbul (locuțiunea) va „umple spațiul” din mijloc, respectiv unul dintre al doilea și penultimul. Exemple :

a) „Personajele cărții [...] sînt niște stații existențiale, niște noțiuni categoricale, [ADICĂ, n.n., V.H.] niște abstracțiuni, niște monade”. (F. Băileșteanu, în „Tribuna”, XX, 1976, nr. 23 (1015), 3 iunie, p. 2, col. 2, al. 2.);

b) „Moartea îți stîrnește instinctul de conservare, te provoacă, ADICĂ provoacă viața din tine, îți neutralizează luciditatea, rațiunea, dezlanțuie animalul”. (A. Buzura, *Orgolii*, Cluj-Napoca, 1977, p. 111.);

c) „Mai mult rău nu putea să-mi facă [decît acela, n.n., V.H.], decît cel pe care voia să mi-l facă, ADICĂ cel mai mare, să mă arunce în mecanismul unei anchete [...]”. (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. II, București, 1980, p. 17.).

3. Adverbele, respectiv locuțiunile adverbiale în discuție se pot plasa și între ultimul și penultimul component sintactic din lanț, poziție pe care o numim posterioară⁹, în simetrie cu cea anterioară (tratată sub I. 1.) :

„Semnul verbal [s. a.][...] trimite la altceva decît la el însuși, la un lucru, un fenomen, o idee, ADICĂ la un referent căruia îi ține locul

⁸ În relațiile care ilustrează echivalența sintactică (apozarea, coordonarea) sîntem de părere că putem înregistra și o modalitate mixtă de relaționare, ținînd și de domeniul intrapropozițional, și de cel interpropozițional, din moment ce unul (sau mai mulți termeni) aparține (aparțin) unui domeniu, în timp ce altul (sau alții) aparține (aparțin) domeniului celuilalt.

⁹ Cit privește conjuncția coordonatoare în această poziție, Sabina Teiuș, *op. cit.*, p. 96, afirmă că „se poate vorbi în primul rînd de un ȘI terminativ”.

[...]” (I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil. Stilistică. Limbaj*, București, 1973, p. 18).

4. Frecvente sînt contextele în care adverbul (locuțiunea adverbială) cu pricina apare — omniprezent — între toți termenii aflați în relație :

„[...] toată gnoseologia, metafizica și logica nu sînt decît fundamentarea moralei, *ADICĂ a înțelepciunii, ADICĂ a conduitei practice*”. („Luceafărul”, anul XV, 1972, nr. 50 (554), p. 7, col. 5, al. 11.);

„[...] poate că au contribuit [...] și cei douăzeci și cinci de bani pe noapte ai lui Cîță, *ZIS Ciocoiul, ZIS Alfons, ZIS Marghiloman* [...]”. (Arghezi, *Scrieri*, [vol.] 13, *Proze*, [București, 1967], p. 246.)

II. Cu totul elocvent pentru caracterul lor neconjuncțional apare și poziționarea acestor adverbe (locuțiuni) în exteriorul lanțului de termeni relaționați :

1. Inserăm în primul rînd — și aceasta din rațiuni de frecvență mai mare a fenomenului — postpunerea, adică așezarea adverbelor și a locuțiunilor acestora în urma tuturor termenilor relației :

a) „*Fata, mireasa ADICĂ*, se măritase fără voia ei, presată de părinți [...]”. (M. Preda, *Marele singuratic*, București, 1978, p. 386.);

b) „Nu s-ar putea întîmpla apoi ca problema valorii existenței să fie în general rău pusă, [...] să fie o pseudoproblemă? Să nu existe, *CU ALTE CUVINTE?*” (D. D. Roșca, *Existența tragică*, București, 1968, p. 159.)

2. Un caz particular al postpunerii considerăm că ni-l oferă fenomenul sintactic al încorporării adverbului (locuțiunii adverbiale) în ultimul termen al relației — și nu între ultimul și penultimul —, termen ultim care, din acest motiv, trebuie să aibă o structură amplă, să fie un component „complex”, „dezvoltat”, o locuțiune a unei părți de vorbire, respectiv o propoziție :

a) „*Îndepărtîndu-l din enunț, substituindu-l ADICĂ cu zero*, obținem...”;

b) „Mai lipsește subiectul atunci cînd este subînțeles, cînd *ADICĂ atît vorbitorul cît și ascultătorul cunosc obiectul*”. (I. Jordan, *Limba română contemporană*, București, 1954, p. 548.);

c) „Trebuie să piară din inima oricărui român adevărat acea apatie și descurajare care vin *dintr-o idee fatală și omoritoare de popoare, că ADICĂ mijloacele națiunii noastre sunt atît de puține și virtutea ei militară atît de scăzută*, încît [...]”. (G. Adrian, *Idee răpede despre rebelul de partizani*, București, 1974, p. 27.)

3. Din motive de frecvență mai redusă (întîlnind exemple doar în stilul administrativ arhaic, cu o durată — totuși — pînă în secolul trecut) inserăm, ca ultimul, fenomenul antepunerii adverbilor (locuțiunilor adverbiale) în discuție :

„*CARE VA SĂ ZICĂ, d-ta Leanca văduva, comersantă de băuturi spirtoase* [...], ce reclami de la prevenitul [...]?” (I. L. Caragiale, *Opere*, vol. II, București, 1960, p. 34) este fraza cu care începe „momentul” *Justiție*. Fiind exclusă interpretarea lui *care va să zică* drept intercalată, contextul impune, aici, — ca singura valabilă —, soluția explicării „din afară” a relației apozitive concretizate în lanțul *d-ta, Leanca văduva, comersantă*, în raport cu care locuțiunea în discuție este antepusă.

Dar, dacă în opera clasicilor literaturii române fenomenul este o raritate, în stilul administrativ al limbii române din secolele anterioare acesta abundă, fiind, probabil, un calc lingvistic după o formulă slavonă¹⁰:

„ADEC[Ă], eu; Toderășco, biv spătar, mărturisescu cu căstă scri-soară a mă [...]”. (*Act particular din 1600*)¹¹;

„ADECĂTE eu Drăguța Frățimănăasa, fata lui Dumitrașco Sep-tiliă [...]” (B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. I, București, 1972, s. v. *adecăte*, p. 226)¹².

III. Un comportament similar (chiar dacă nu într-un totu identic) au unele presupuse conjuncții, ca AȘADAR, DAR(Ă), DECI, ca și locu-țiunea PRIN URMARĖ, considerate în inventarul mijloacelor de relațio-nare al coordonării.

Cîteva exemple:

„DECI vorbitorii, oamenii de azi și limba lor actuală trebuie să fie obiectul cercetărilor unui gramatic”. (N. I. Barbu, *Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică*, București, 1945, p. 5.);

„[...] am avut în vedere [...] funcțiile, DECI relațiile, raportu-rile contractate”. (Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, Bucu-rești, 1972, p. 10.);

„Dorobanții și călărașii în lagăr la Ciric, în apropierea bojdecii, AȘADAR, trebuiră să fie duși în cazarmele noi de la Copou”. (G. Căli-nescu, *Viața lui I. Creangă*, București, 1964, p. 278.);

„[...] predicatul are mai mare însemnătate decît subiectul, îl domină, îi este DECI superior”. (Ecaterina Teodorescu, *Raportul apozitiv și cel predicativ*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, tomul XX, s. III e, 1974, p. 8.)

Despre unele dintre acestea s-a afirmat deja că nu au un caracter conjuncțional, ci adverbial, fie în toate contextele¹³, fie doar în unele¹⁴.

Faptul că AȘADAR, DAR(Ă), DECI și PRIN URMARĖ își asumă—întocmai ca și adverbele și locuțiunile adverbiale discutate mai sus (paragrafele I și II) — atît de mari libertăți distribuționale constituie, după părerea noastră, un argument în plus în favoarea părerii celor ce susțin caracterul lor adverbial, de „explicitare” lexico-semantică a rela-ției, care — invariabil — se realizează prin juxtapunere. Dovadă că vir-gula (mai precis virgulele, ca și celelalte însemne ale juxtapunerii) apare în t r e termenii relației, atît în prezența, cît și în absența sus-discutatei

¹⁰ Vezi *Crestomașie romanică*, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan, vol. I, București, 1962, p. 151.

¹¹ *Ibidem*, p. 160.

¹² B. P. Hasdeu (*Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Gr. Brăncuș, București, 1972, vol. I, s. v. *adecă*, *adîcă*, *adîcă*) afirmă că ADECĂ(TE) antepus înseamnă „iacă”, „iată”, „voici”, frecvent în limba veche. Afirmarea este argumentabilă și prin punerea în pa-ralelă a expresiei rom. ADECĂ EU ... cu cea sl. ETO AZ ... „iată eu” (cf. și *Crestomașia ro-manică* ..., vol. I, p. 151), al cărei calc abundă în stilul administrativ al vechilor cancelării domnești. Totuși —, avînd în vedere că atît după sl. ETO AZ ...; cît și după rom. ADECĂ(TE) EU ... urmează invariabil termeni în relație apozitivă —, putem accepta, credem, ideea că adverbul în discuție „presemnalizează” relația ce urmează a se statornici între termeni.

¹³ Vezi D. D. Drașoveanu, *art. cit.*, *passim*; Sabina Teiuș, *op. cit.*, p. 84—88.

¹⁴ Vezi V. Șerban, *op. cit.*, p. 105—106.

adverbe și locuțiuni. Căci — dacă se poate formula „truismul” (și s-a formulat deja) cu privire la existența relațiilor sintactice doar în măsura în care ele sînt marcate¹⁵ — este s t r u c t u r a l necesar ca acea marcă să se manifeste între termeni, și nu în afara lor¹⁶.

Și, cum între componentii sintactici apare juxtapunerea cu însemnele ei întotdeauna între termenii acestor relații, înseamnă că adverbele și locuțiunile adverbiale ADICĂ, ANUME, BUNĂOARĂ, (CARE) VA SĂ ZICĂ, RESPECTIV; ALTFEL SPUS, CU/ÎN ALTE CUVINTE, DE/ÎN FAPT, (MAI BINE) ZIS (ȘI) etc.; AȘADAR, DAR(Ă), DECI și PRIN URMARE nu pot avea caracter de conective și nici n-au vreo rațiune de a „dubla” mijlocul firesc de realizare a respectivelor relații: j u x t a p u n e r e a.

Consecințe și concluzii:

1. Neavînd caracter de conective (altfel spus, nefiind conjuncții sau cuvinte cu regim), adverbele și locuțiunile adverbiale discutate aici oferă o distribuție cvasiliberă, ele putînd ocupa atît o poziție intercalată într-unul sau mai multe din „spațiile libere” d i n t r e componentii sintactici ai lanțului, cît și în afara acestor termeni ai relației de echivalență (apozitive, referențiale), relație al cărei mijloc de realizare este, invariabil, juxtapunerea.

2. Rolul acestora nu este atît sintactic, cît unul de „explicitare” a echivalenței semantic-referențiale a termenilor relaționați.

3. Relația numită „conclusivă” — negată de către unii specialiști, socotită drept variantă relațională intermediară coordonării și subordonării, sau identificată (după unii total, după alții parțial) cu relația apozitivă (referențială, conform terminologiei adoptate) — nu dispune de conective specializate; mijlocul ei relațional fiind juxtapunerea, urmează ca AȘADAR, DECI, precum și locuțiunea adverbială PRIN URMARE să fie socotite pe drept cuvînt adverbe, respectiv locuțiune adverbială „de explicitare semantic-lexicală a relației”.

4. Libera poziționare (distribuție) a acestor adverbe și locuțiuni se recomandă a fi utilizată drept c r i t e r i u în clasificarea acestora, ca și în clasificarea adverbilor limbii române în general.

LE STATUT MORPHO-SYNTAXIQUE DE CERTAINS ADVERBES

(Résumé)

Tout en se basant sur le critère de la libre position aussi bien à l'intérieur de la chaîne des composants de la relation syntaxique d'équivalence (appositive ou référentielle) et de celle qu'on appelle „conclusive”, l'auteur conclut que:

— ADICĂ, ANUME, (CARE) VA SĂ ZICĂ, RESPECTIV etc.; ALTFEL SPUS, CU/ÎN ALTE CUVINTE/VORBE, DE/ÎN FAPT, (MAI

¹⁵ „Truismul” aparține lui D. D. Drașoveanu.

¹⁶ Fiind vorba despre relațiile ilustrînd echivalența sintactică (coordonarea), respectiv semantic-sintactică (apozarea), nu vom putea concepe ca reperabile fraze avînd conjuncția (însemnele juxtapunerii) exterioară lanțului de termeni relaționați:

*1) citim ȘI romane poezii | citim romane poezii ȘI

*2) citim. romane poezii | citim romane poezii.

BINE) ZIS (ŞI) etc., tout comme AŞADAR, DECI et PRIN URMARE n'ont pas un caractère conjonctionnel, mais adverbial;

— ces mots-là ne remplissent pas un rôle syntaxique de mise en relation, mais un rajout explicite, de visualisation lexico-sémantique de la relation d'équivalence, dont la modalité syntaxique de réalisation est, invariablement, la juxtaposition;

— la relation appelée „conclusive”, elle non plus, ne dispose pas en roumain de connectifs spécialisés, la modalité de mise en relation étant toujours la juxtaposition;

— la liberté quasi totale dans la position de ces outils se recommande comme un critère dans la classification de ces adverbes et de ces locutions, tout comme dans la classification, en général, des adverbes de la langue roumaine.

Aprilie 1989

*Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31*

ALR — DIN ÎNSEMNĂRILE UNUI REDACTOR (VI):
 PROBLEME (= ÎNTREBĂRI) LEXICALE SUPLIMENTATE
 ÎN ANCHETA ALR II

I. MĂRII

1. a. În *Introducere* la ALRM II/I, autorul *Atlasului lingvistic român II* — încercînd să evidențieze, dintr-o perspectivă exclusiv lexicală, deosebirile existente între *Chestionarul Atlasului lingvistic român II* (numit, precum se știe, și chestionarul „dezvoltat”) și *Chestionarul Atlasului lingvistic român I* (numit și chestionarul „normal”) —, afirmă: „În chestionarul «normal» intră toate întrebările relative la noțiuni generale, despre care am presupus că sunt cunoscute de toți subiecții vorbitori. În chestionarul «dezvoltat» intră întrebările relative la noțiuni de detaliu, despre care am presupus că sunt cunoscute numai de specialiști. Astfel de ex. am trecut în chestionarul «normal» întrebările: «coasă» și «toporiștea coasei», iar în cel «dezvoltat» întrebările: «pînza coasei», «varga coasei», «gura coasei», «măseaua coasei», «brățara coasei», «pana de la brățară» și «piciorul coasei (de pe toporiște)». Noțiunile de «coasă» și «toporiște» sunt cunoscute de toată lumea, pe cînd cele de «vargă», «măsea», «brățară», «picior», numai de agricultori” (p. 4).

Spre întregirea (cu alte exemple a) acestei afirmații, care vizează în exclusivitate documentarea lexicală (indirectă) onomasiologică (noncontextuală = paradigmatică) și care (această documentare) este majoritară în ambele anchete realizate pentru ALR, vom reproduce și ceea ce spune (în *Prefața*) la ALR II/I inițiatorul și conducătorul atlasului: „În chestionarul «normal» avem cuvinte ca *barbă*, *deget*; în chestionarul «dezvoltat» sunt strînse numirile diferitelor feluri de a purta barba (*cioc*, *muscă*, *favoriți* etc. II/6932) și numirile speciale date celor cinci degete de la mînă (*mare*, *arătător*, *inelar* etc. II/2184—2188) și de la picioare. Lui *mațe* și *picior* din ALR I îi corespunde în ALR II *a chiorări* (II/2210), *a se împiedeca* (II/2248), adjectivul *crăcănat* etc. (II/2231, 2232)” (p. III).

1. b. În aceeași *Prefață* la ALR II/I — încercînd, de data aceasta, pe de o parte, să releve, din aceeași perspectivă exclusiv lexicală, existența și a unor probleme comune celor două chestionare, iar, pe de altă parte, să sublinieze importanța includerii în ambele chestionare a unor probleme lexicale identice —, Sextil Pușcariu afirmă: „Uneori au fost trecute intenționat cîteva chestiuni din ALR I și în ALR II, precum cuvîntul *cărunt* (I/12 și II/6806), pentru ca să obținem o rețea mai deasă pentru asemenea cuvinte cu

variante lexicale sau formale interesante. Tot astfel se repetă cuvîntul *vintre* (I/101 și II/2209) întrebare de D-1 Pop direct și de D-1 Petrovici indirect, sau cuvîntul *gît* pentru care în ALR I s-au pus două întrebări (*gît* și *grumaz* I/354 și 357), iar în ALR II s-a pus una pentru gîtul întreg (II/6947), alta pentru partea de dinainte (II/6948) și a treia pentru partea de dinapoi a gîtului (II/6949). Din comparația unor asemenea hărți dobîndim și o confirmare a unor forme auzite la fel de două urechi diferite în puncte învecinate" (p. III, cu spaț. n. — I.M.).

Observație. Constatarea formulată de Sextil Pușcariu privind existența, în textul celor două chestionare (=, deci, la nivel de programare), și a unui număr (redus) de probleme lexicale identice este adevărată, chiar dacă exemplele invocate în argumentarea acestei constatări nu sînt (cu excepția lui „*cărunt*”, documentat onomasiologic atît de S. Pop, cît și de E. Petrovici) bine alese. Poziția [101] = „*vintre* (vintricel)”, din *Chestionarul ALR I*, și poziția [2209] = „*iile* (părțile laterale și inferioare ale pîntecelui)”, din *Chestionarul ALR II*, nu indică, chiar dacă în publicarea răspunsurilor înregistrate la aceste două probleme lexicale s-a recurs la un titlu comun (= *vintre*; vezi ALR I/I h. 43, ALRM I/I h. 61 și ALR II/I h. 61), o identitate problematică existentă între cele două chestionare și anchete, ci, dimpotrivă, o deosebire (foarte importantă, de altfel), în sensul că S. Pop a programat și a realizat o documentare lexicală terminologică (prin întrebarea: „*Ziceți vorba vintre?*”) și (în graiurile în care, la întrebarea de mai sus, s-a răspuns afirmativ) semasiologică (prin întrebarea: „*La ce ziceți vintre?*”), iar E. Petrovici, o documentare lexicală onomasiologică (utilizînd o întrebare prin gest: „*Apăsînd cu minile vintrele [adică părțile de jos ale burții, deasupra coapselor], întrebam: Cum ziceți acestei părți a corpului?*”), precizînd, însă, că și S. Pop a realizat, pentru/in punctele de anchetă în care la întrebarea lexicală terminologică s-a răspuns negativ, o documentare lexicală onomasiologică, utilizînd, ca și E. Petrovici, tot o întrebare prin gest.

De asemenea, între pozițiile: [354] = „*gît, pl. (care parte?)*” și [357] = „*grumaz, pl. (care parte?)*”, din *Chestionarul ALR I*, pe de o parte, și pozițiile: [2147] = „*Cum îi zice gîtului întreg? (gît, grumaz)*”, [2148] = „*partea dinainte a gîtului*” și [2149] = „*partea dinapoi a gîtului*”, din *Chestionarul ALR II*, pe de altă parte, nu există o identitate problematică, ci, iarăși, o deosebire problematică, în sensul că S. Pop avea programat să realizeze o documentare terminologică și semasiologică a semnificațiilor *gît* și *grumaz*, iar E. Petrovici, o documentare onomasiologică a celor trei probleme indicate mai sus.

1. c. Afirmațiile de mai sus — atît cea prin care se arată deosebirea existente între cele două chestionare privind documentarea lexicală onomasiologică (= 1. a.), cît și cea prin care se indică programarea unor probleme comune ambelor chestionare (= 1. b.) —, sînt făcute în exclusivitate de pe poziția textului celor două chestionare, adică, altfel spus, de pe poziția a ceea ce s-a programat și nu și de pe poziția (pe care o adoptăm noi în însemnarea de față) desfășurării anchetelor. Evaluate și din perspectiva desfășurării anchetelor, cele două afirmații trebuie, în bine, cum vom demonstra mai jos (sub 3.), reformulate, reformulare la care ne obligă, în primul rînd, numărul foarte mare de probleme lexi-

cale suplimentate de E. Petrovici pe parcursul realizării anchetelor pentru ALR II.

2. În comunicarea (: ALR — Din însemnările unui redactor. IV : Chestionarul ALR II) prezentată la cel de-al IV-lea Simpozion Național de Dialectologie (Sibiu, 31 octombrie — 1 noiembrie 1986) și, recent, în *Notă asupra ediției la Chestionarul ALR II* (Cluj-Napoca, 1988), am afirmat că numărul real al problemelor (= întrebărilor) documentate cu prilejul desfășurării anchetei pentru ALR II este aproape dublu față de numărul pozițiilor (=4800) pe care le are *Chestionarul ALR II*. În argumentarea acestei afirmații, ne-am bazat și pe numărul extrem de mare al problemelor suplimentate pe parcursul desfășurării anchetelor (definitive), relevînd, astfel, și unul dintre aspectele multiple pe care le implică aceste probleme suplimentate. În însemnarea de față ne propunem să evidențiem și alte două aspecte, la fel de importante, pe care le implică aceste probleme suplimentate pe parcursul desfășurării anchetei definitive și care, în cazul cînd au fost documentate (= anchetate) în peste 10 (zece) puncte de anchetă, sînt incluse în recenta ediție a *Chestionarului ALR II*.

3. Primul aspect pe care, în legătură cu aceste foarte numeroase probleme suplimentate pe parcursul desfășurării anchetelor pentru ALR II, dorim să-l evidențiem în însemnarea de față este unul pozitiv, vizînd și presupunînd reformularea celor două afirmații precitate (sub 1. a. și 1. b.) ale autorului ALR II și conducătorului ALR. Este foarte adevărat că în *Chestionarul ALR I* au fost programate (citînd, deocamdată, doar exemplele indicate de E. Petrovici și S. Pușcariu, spre o documentare onomasiologică, „noțiunile generale”: „barbă”, „deget”, „toporiștea coasei” etc., iar, în *Chestionarul ALR II*, „noțiunile de detaliu”: „felurile de barbă: cioc, muscă, favoriți” (=2132), „buricul degetului” (= 2178), „degetul arătător” (=2185), „degetul mijlociu” (=2186), „degetul inelar” (= 2187), „degetul mic” (= 2188), „mănunchi, mîner, picior (pe toporiște; îndreptează coasa)” (= 5023) etc., dar tot atît de adevărat este și faptul că anchetatorul și autorul ALR II, înainte de a interoga (printr-o întrebare de tip onomasiologic) termenii prin care sînt exprimate aceste „noțiuni de detaliu”, a interogat (fiînd, desigur, într-un fel, obligat de documentarea onomasiologică a termenilor care exprimă, în graiurile anchetate, aceste noțiuni „speciale” programate), mai întîi, termenii prin care sînt exprimate „noțiunile generale”: „barbă”, „deget”, „toporiște”, după cum (ca să mai dăm, acum, și alte exemple) — înainte de a interoga onomasiologic termenii prin care sînt exprimate „noțiunile de detaliu”: „sprincenat” (= 2018), „cu ochii plîng” (= 2029), „urecheat” (= 2053), „sfircul țîței (la femei)” (= 2207), „răsalaltăieri” (= 2393), „vîrf muntelui” (= 2466), „cum se cheamă acela care sapă fîntîni pe bani?” (= 2545), „podele” (= 3782), „oblon” (= 3816), „portită” (= 3841), „scăunaș” (= 3904), „sticlă de lampă” (= 3910), „adăpostul taurilor comunal” (= 5549), „oplean” (= 5642), „cum se strigă rafele?” (= 5736), „cum face turturica? (verb)” (= 5752), „capsulă de mac” (= 6027), „cum se strigă pisica?” (= 6053), „talpă, pod (la joagăr)” (= 6423) etc. etc. —, a interogat, suplimentînd, termenii prin care sînt exprimate „noțiunile generale”: „sprincene”, „lacrămi”, „ureche”, „țîță”, „ieri”, „munte”, „fîntînă”, „vatră”, „fereastră”, „poartă”, „scaun”, „lampă”, „taur”, „sanie”, „rață”, „turturea”, „mac”, „pisică”, „joagăr”,

toate aceste noțiuni fiind programate spre o documentare lexicală onomasiologică în *Chestionarul ALR I*.

Suplimentarea masivă de către E. Petrovici a problemelor lexicale documentate onomasiologic contribuie, pe de o parte, la reducerea deosebirilor existente între cele două chestionare și anchete în ceea ce privește documentarea lexicală onomasiologică, iar, pe de altă parte, la sporirea problemelor lexicale documentate onomasiologic atît de S. Pop, cît și de E. Petrovici. Prezența în număr atît de mare a unor probleme documentate în ambele anchete permite, desigur, realizarea și a unor hărți (sau MN-uri) lexicale onomasiologice (neinterpretative și/sau interpretative) cu o rețea de puncte mult mai deasă, hărți (sau MN-uri) care, prin compararea (pe care, pînă-n prezent, nimeni nu a realizat-o) răspunsurilor înregistrate, pentru aceeași problemă, de către doi anchetatori din localități diferite, dobîndesc o semnificație deosebită din punct de vedere metodologic, constituind, într-un fel, și un extraordinar examen practic al „anchetei cu chestionar”, al documentării aceleiași probleme lexicale de către doi anchetatori în localități învecinate, al notației fonetice impresioniste etc.

4. Cel de al doilea aspect pe care dorim să-l prezentăm este, trebuie spus de la început, unul total negativ. Prezența problemelor lexicale suplimentate (și documentate onomasiologic) pe parcursul desfășurării anchetelor pentru ALR II (precum, desigur, și prezența, foarte redusă, a aceleiași tip de probleme lexicale în ancheta pentru ALR I) a condus, din păcate, nu o dată, în *Dicționarul limbii române* (DLR), la „interpretări” semasiologice (și, implicit, onomasiologice) false, denaturîndu-se, astfel, realitatea lingvistică investigată. Pentru a înțelege cum s-a ajuns la asemenea denaturări (sau, altfel zis, pentru a pricepe mecanismul destul de complicat al producerii erorilor de acest fel), trebuie precizat, mai întii, că, pe de o parte, această suplimentare nu s-a realizat (ca în cazul problemelor suplimentate înainte de începerca anchetelor definitive) prin b i s a r e a uneia dintre cifrele ce indică cele 4800 de poziții existente în *Chestionarul ALR II* și 2160 de poziții din *Chestionarul ALR I*, ci prin s u b s u m a r e a lor uneia dintre aceste poziții; pe aceeași fișă de anchetă sînt, așadar, înregistrate, dar clar delimitate, atît răspunsurile obținute pentru problema programată, numerotată și denumită în textul chestionarelor, cît și răspunsurile obținute la problemele suplimentate pe parcursul desfășurării anchetelor. Pe de altă parte, problemele suplimentate nu sînt menționate în textul chestionarelor, excepție făcînd, în cazul *Chestionarului ALR II*, acele probleme ce au fost adăugate alături de problemele programate ce aparțin capitolelor cuprinzînd materialul redactat de E. Petrovici pentru ALR II/I și ALR II/II, situație ce indică, în mod clar pentru noi, că menționarea lor, cu altă cerneală decît cea utilizată în redactarea textului chestionarului, s-a făcut în faza redactării materialului în vederea publicării lui.

După aceste două precizări, trebuie să spunem că cei care au fișat materialul ALR pentru proiectatul și abandonatul *Dicționar dialectal al limbii române* (material vărsat, apoi, în fișierul *Dicționarului limbii române*) au procedat cît se poate de mecanic. Neținîndu-se seama de exis-

tența problemelor suplimentate, s-a indicat — atât pentru termenii înregistrați la problema programată și denumiți în textul chestionarelor, cât și pentru termenii înregistrați la problema suplimentată — aceeași cifră imprimată pe fiecare fișă de anchetă, cifră care, desigur, reprezintă poziția pe care o are în textul chestionarelor problema programată, de unde, apoi, prin neverificarea materialului astfel excerptat și datorită faptului că în textul manuscris al chestionarelor și în copiile dactilografiate ale chestionarelor deținute de redacțiile DLR problemele suplimentate nu sînt menționate, s-a ajuns, uneori, la glosarea termenului înregistrat pentru problema suplimentată prin semnificatul termenului înregistrat la problema programată, cei doi termeni devenind, astfel, în paginile DLR, sinonimi. Acesta este, în linii mari, complicatul mecanism care a condus (ca să mai dăm, și cu acest prilej, două exemple) și la următoarele două false interpretări semasiologice și onomasiologice :

a. *prîglă*. În DLR VIII/5, p. 1410, pentru regionalismul *prîglă* este lucrat și următorul sens : „2. (Prin Ban.) Chingă de lemn cu care se prind căpriorii unei case pentru a le mări rezistența ; p. g e n e r. căprior (al casei). Cf. CHEST. II 230/8, 9, ALR I 666/24”. În „CHEST. II 230” sînt date răspunsurile la întrebarea (onomasiologică) : „Cum se numesc bucățile de lemn prinse pe căpriori pentru ca să-i țină mai bine încheiați și pentru ca să le mărească rezistența împotriva presiunii vîntului?”, iar în „ALR I 666” sînt date, mai întii, răspunsurile obținute (prin intermediul unei întrebări onomasiologice) la problema lexicală programată sub poziția [666] din *Chestionarul ALR I* = „căprior, cu pl.” (adică, precizăm noi, „căpriorii casei”), iar, apoi, răspunsurile obținute (tot prin intermediul unei întrebări onomasiologice) pentru noțiunea „chinga căpriorilor”, problemă lexicală programată spre documentare în *Chestionarul ALR II* (sub poziția 3768), dar care, prin suplimentare (neanunțată în textul chestionarului), a fost anchetată și de S. Pop, după cum E. Petrovici, înainte de a ancheta noțiunea programată „chinga căpriorilor”, a anchetat noțiunea neprogramată „căpriorii casei”. La întrebarea pentru „căpriorii casei”, informatorul din punctul de anchetă 24 (= Maidan, jud. Caraș-Severin) a răspuns : *córnii de la căsă*, iar la întrebarea pentru „chinga căpriorilor”, *prîglă*, răspuns însoțit, pe fișa de anchetă, și de precizarea : „(= ține cornii)”. Așadar, în „ALR I 666/24”, *prîglă* nu înseamnă, „p r i n g e n e r a l i z a r e”, „căprior (al casei)”, ci „chinga căpriorilor” (ca în „CHEST. II 230/8, 9”).

b. *șpan*¹. În DLR XI/1, p. 175, pentru *șpan*¹ este înregistrat — în continuarea sensului I 3. = „(Regional, în trecut) Prefect (Iapa—Sighețul Marmăției). ALR I 383/354” — și subsensul : „◆ Subprefect (Borșa — Vișea de Sus). ALR SN III h 893/362”. În ALR II, s. n., vol. III, h. 893 (= „subprefect”), în 362 este consemnat răspunsul (negativ)? (vezi, acum, și ALRM II, s. n., vol. II, h. 728/362), adică informatorul din punctul de anchetă 362 nu a știut să indice termenul pentru noțiunea „subprefect”, programată în *Chestionarul ALR II* sub poziția [2597], precizînd că, la nivel de chestionar (= programare), noțiunea „prefect” a fost inclusă în *Chestionarul ALR I*, sub poziția [383]. De unde, atunci,

șpan = „subprefect” în „ALR SN III h 893/362”? Simplu : E. Petrovici, pentru a interoga (mai ușor) termenii pentru noțiunea „subprefect”, a anchetat, mai întâi, suplimentînd, noțiunea „prefect”, răspunsurile înregistrate la întrebarea onomasiologică pentru „prefect” fiind publicate, interpretativ sau neinterpretativ, în legenda hărții 893, sub III, de unde (dacă harta citată de DLR ar fi fost și citită) s-ar fi văzut, clar, că, în 362, șpan = „prefect” (ca în ALR I 383/354) și nu „subprefect”.

Aprilie 1989

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

TOPONIME LATINEȘTI ÎN SUDUL OLTENIEI *

MIRCEA HOMORODEAN

În cercetările referitoare la păstrarea unor nume de locuri de origine latină în sudul Olteniei am plecat de la premisa că o atare păstrare trebuie să fie posibilă într-o zonă unde stăpînirea romană și apoi cea romano-bizantină a durat pînă în sec. al VI-lea e.n.

Din capul locului trebuie să menționăm că, în recunoașterea numirilor posibil antice, întîmpinăm o însemnată dificultate, determinată de faptul că, așa cum precizează D. Tudor (*Olt. rom.*, p. 224), documentele epigrafice — sărace — nu ne-au transmis de pe teritoriul actualei Oltenii „nici un nume de sat dacic sau roman”. La aceasta se adaugă apoi apariția tîrzie a documentelor medievale (jumătatea sec. al XIII-lea, pentru Țara Românească)¹.

Cum vedem, ne găsim într-o situație mult diferită de cea din Occidentul romanic unde, după cum se știe, documentele scrise se înșiră aproape fără întrerupere, din antichitate pînă în evul mediu.

În astfel de condiții, pentru identificarea toponimelor antice (latinești), nu neapărat nume de sate, ci și așa-zise toponime minore, adeseori pe nedrept desconsiderate, este necesar un riguros examen lingvistic, coroborat cu datele oferite de arheologie. Am zice că în astfel de împrejurări este neapărat necesară o cît mai strînsă colaborare între toponimiști și arheologi.

Din punct de vedere arheologic, se impune ca locul în cauză să aibă o anumită importanță socială și, pe cît posibil, să fie atestat pe o perioadă cît mai îndelungată.

În mod concret, toponimele latinești dintr-o primă categorie etimologică sînt cele care se pot explica prin forme latinești (în special lexicale și gramaticale) „pierdute pe parcursul latin” sau în faza de trecere din latină înspre română și, bineînțeles, nepăstrate în limba noastră.

Între altele, acesta poate fi cazul toponimului *Vădastra* (despre care am scris pe larg în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, XXVIII, 1987—1988, p. 439—441). *Vădastra* este numele unui sat din jud. Olt, situat la 14 km nord-vest de Celei (în antichitate Sucidava). Cum am arătat și în articolul menționat, poziția geografică a localității numite astfel — o zonă mlăștinoasă străbătută de un curs de apă, ca atare mai puțin propice trasării în condiții normale a unor căi de acces —,

* Comunicare prezentată la 24 noiembrie 1988, în cadrul sesiunii „Zilele academice clujene”.

¹ Văzi *Documenta Romaniae Historica*. - B. Țara Românească, vol. I, București, 1966.

descoperirile arheologice care dovedesc dăinuirea localității în perioada romană și romano-bizantină dintre anii 270 și 565 (cf. O. Toropu, *Romanitatea*, p. 218—248), inexistența în română a elementelor componente ale numelui (*vada*, formă de plural neutru în -a față de pluralul românesc *vaduri*, și lipsa în română a unui sufix activ care să provină din lat. -*astēr*, -*astēra*) pledează pentru originea latină (romană) a numelui de localitate.

O altă categorie de toponime de origine latină, toponime pe care le-am putea numi și „pseudoromânești”, este formată din nume de locuri de creație latinească, diferențiate de cuvintele românești corespunzătoare doar printr-un sens aparte, specific etimonului latin.

Este cazul, aici, al numelui de sat *Sărbătoarea*, din com. Bucovăț, jud. Dolj, sat situat la 14 km sud-vest de Craiova². În apropierea așezării se află valul antic, cunoscut în general sub numele de *Brazda lui Novac* (= brazda uriașului), construit de romani prin sec. al IV-lea (cf. D. Tudor, *Olt. rom.*, p. 249). Valul datează din vremea lui Constantin cel Mare și trebuie corelat cu recuceririle acestuia și cu fortificațiile ridicate de el pe malul stîng al Dunării (*Ist. Rom.*, I, p. 657; cf. și Pârvan, *Dacia*, p. 206; M. Macrea, *Dac. rom.*, p. 467; Constantin C. Giurescu, *Formarea*, p. 120; Ilie Ceaușescu, *Transilv.*, p. 18).

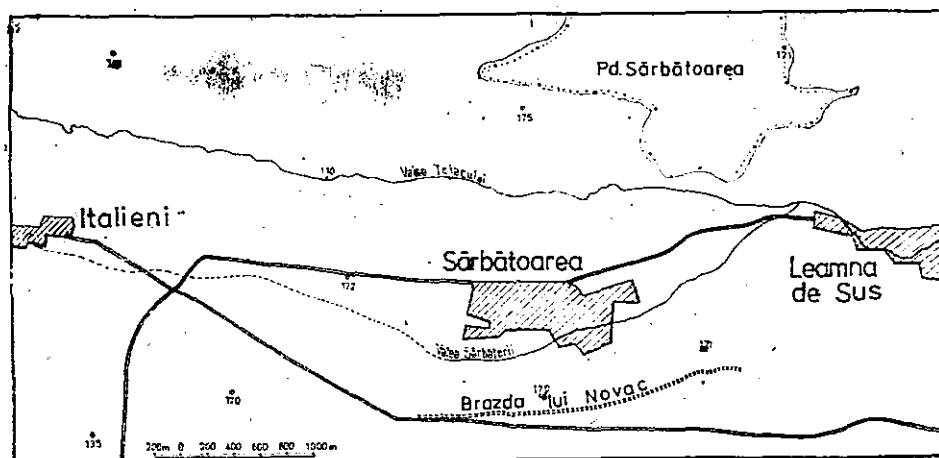
Cercetările arheologice au identificat, în spatele valului oltean, câteva turnuri de observație și semnalizare, între care unul pe dealul Bucovățului, la vest de Craiova, și altul, situat la cota 170, la 5—6 km de primul, pe teritoriul satului *Sărbătoarea*. Arheologul D. Tudor (*op. cit.*) precizează că „cel puțin temeliele acestor posturi fuseseră construite din zid”.

De notat că, în hotarul localității în cauză, acest nume se mai întâlnește de două ori: *Sărbătoarea*, pădure comună de plantație de salcîmi, la nord de sat, și *Valea Sărbătorii*, un curs de apă în sudul așezării (cf. *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. V, București, 1984, p. XXVII).

Nefiind mult timp legat, într-un fel sau altul, de vreo hotărnicire de moșii, numele satului apare relativ tîrziu în documentele medievale. El este menționat pentru prima dată, în mod indirect, în anul 1517, sub forma *Piscul Sărbătoriei* (= *Piscul Sărbătorii*), în realitate un interfluviu pe Valea Sărbătorii, în hotarul satului vecin, Leamna, situat la est de localitatea Sărbătoarea (cf. *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. II, București, 1972, p. 299—300). Cum vedem, acesta este cel de-al treilea microtoponim legat de toponimul în discuție.

Ținînd cont de existența în antichitate, în hotarul satului *Sărbătoarea*, a unui turn roman de observație și semnalizare, turn ce va fi avut un important rol în sistemul defensiv al valului numit mai tîrziu *Brazda lui Novac*, la originea acestui nume trebuie să stea lat. *SERVATOREM*, formă de acuzativ a subst. masc. *servator*, -is. Derivat al verbului *servare* „a observa, a pîndi”, înțelesul primordial al substantivului latinesc și,

² Vezi și „Tribuna”, XXXII, 1988, nr. 40, p. 3.

implicit, al toponimului **Servatore* a fost cel de „păzitor, paznic; observator”³.

Așadar, prin sensul lui, toponimul discutat este sinonim, între altele, cu *Straja* (cf. Iordan, *Top. rom.*, p. 258—259).

Din punct de vedere fonetic, trecerea consoanei *v* la *b* (mai cu seamă după *l* și *r*) este atestată în inscripțiile latinești populare, în română și în alte limbi romanice: *albeus* (= *alveus*), rom. *albie*, lomb. *albi*, tosc., veneț. *albjo*, fr. *auge*; *berbex* (= *verrex*), rom. *berbec*, fr. *brebis*; *corvus*, de unde rom. și cat. *corb* etc.

În legătură cu modificarea de gen (lat. **Servatore* s.m. devenit în română *Sărbătoarea* s.f.) este de menționat că astfel de treceri de la un gen la altul (obișnuite mai ales la declinarea a III-a) se întâlnesc destul de frecvent în trecerea de la latina populară înspre limbile romanice; cf. *flore(m)*, *pane(m)*, **paretem* (lat. clas. *parietem*), *ponte(m)* s.m., de unde rom. *floare*, *pîine* s.f., *perete* (*părete*) s.m., *punte* s.f., față de: it. *fiore*, *pane* s.m., *parete* s.f., *ponte* s.m.; fr. *fleur* s.f., *pain* s.m., *paroi* s.f., *pont* s.m.; sp. *flor* s.f., *pan* s.m., *pared* s.f., *puente* s.m. și f. etc.

Propriu, pe cât se pare, estului domeniului romanic, lat. *servare* s-a păstrat dimpreună cu derivatul *servator* mai ales în italiană și română, apoi (ca arii laterale) în sardă și spaniolă.

Sensul cel mai vechi al lat. *servare* („a observa, a pîndi”) s-a păstrat în log. *servare* („a nu pierde din ochi, a pîndi, a observa”; cf. REW 7872). Cît despre sensul primordial al substantivului *servator* („păzitor, paznic, observator”), el s-a menținut, cum am văzut, în toponimul latinesc *Sărbătoarea*, din sudul Olteniei, ca și în derivatul *observator*, întîlnit ca neologism în limbile romanice.

Întrucît paza se face în vederea păstrării a ceva, din sensurile de mai sus s-au dezvoltat cele de „a păstra”, respectiv „păstrător”, menținute, între altele, în neologismele *conserve* și *conseruator*, ca și în it.

³ Posibilitatea explicării toponimului *Sărbătoarea* prin n.p. *Sărbătoare* întîmpină greutăți din cauza rarității acestui nume, atestat o singură dată, în 1559, în satul *Casobesți* (com. Odăile, jud. Buzău) (cf. *Documenta Romaniae Historica*, vol. V, București, 1983, p. 162; cf. DOR, p. 143).

În sfârșit, dacă explicațiile noastre sînt juste, toponimele latinești menținute pînă azi într-o zonă de cîmpie pot proba, alături de alte bine cunoscute toponime, mai tîrziu, ca sl. *Vlașca* și *Vlășia* sau pecenego-cumanul *Teleorman*, că, în evul mediu timpuriu, românii au constituit o societate sedentarizată. Implicit, astfel de dovezi pot contribui la destrămarea mitului păstoritului transhumant sau chiar nomad ca ocupație exclusivă a strămoșilor noștri în epoca menționată, ca și al retragerii lor în masă în zonele muntoase în timpul migrațiilor.

ABREVIERI

- C. Aristia, *Plut.* = C. Aristia, *Plutarh*, București, 1857.
 Boselli, *Top. lomb.* = Pierino Boselli, *Toponimi lombardi*, Milano, 1977.
 Ilie Ceașescu, *Transilv.* = Ilie Ceașescu, *Transilvania, străvechi pămînt românesc*, București, 1984.
 G. Devoto, *Avv.* = Giacomo Devoto, *Avviamento alla etimologia italiana*, Firenze, 1968.
 DNLF = A. Dauzat, Ch. Rostaing, *Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France*, Paris, 1963.
 DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.
 G. Giuglea, *Cuv.* = George Giuglea, *Cuvînte românești și romanice*, București, 1983.
 Constantin C. Giurescui, *Formarea* = Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973.
 Iordan, *Top. rom.* = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.
Ist. Rom., I = *Istoria României*, București, vol. I, 1960.
 M. Macrea, *Dac. rom.* = Mihail Macrea, *Dacia romană*, București, 1969.
 MDGR I-V = *Marele Dicționar geografic al României, întocmit și prelucrat după dicționarele pe județe*, București, vol. I-V, 1898-1902.
 H. Mihăescu, *La langue latine* = H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București - Paris, 1978.
 Pârvan, *Dacia* = Vasile Pârvan, *Dacia*, București, 1967.
 O. Toropu, *Romanitatea* = Octavian Toropu, *Romanitatea țirzie și străromâni în Dacia subcarpatică*, Craiova, 1976.
 D. Tudor, *Olt. rom.* = D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1968.

TOPONYMES LATINS DANS LE SUD DE L'OLTÉNIE

(Résumé)

La domination romaine et puis romaine-byzantine sur la rive gauche du Danube, domination prolongée jusqu'au VIe siècle de notre ère, implique la conservation d'un certain nombre de toponymes latins (romains). Ainsi s'expliquent les noms des lieux *Vădastra* (: *vada*, pluriel du lat. *vadum*, + suff. *-astër*; *-astëra*) et *Sărbătoarea* (: lat. *servator*, -em „observateur, guetteur”).

Aprilie 1989

Universitatea din Cluj-Napoca
 Facultatea de Filologie
 Str. Horea, 31

PENTRU UN NOU DICȚIONAR ANTROPONIMIC ROMÂNESC*

I. PĂTRUȚ

Se poate afirma că obiectivul dominant al onomasticii românești în perioada actuală și imediat următoare îl reprezintă *Dicționarul toponimic al României*, la care sînt angajați o bună parte, dacă nu majoritatea onomaștilor noștri, operă inaugurată de *Dicționarul toponimic al Banatului* (din care au apărut primele cinci volume [A—L], Timișoara, 1984—1987, autori: Vasile Frățilă, Viorica Goicu, Rodica Suflețel). Întrucît între toponime și antroponime există, cum se știe, legături strînse (numeroase nume de locuri provenind de la nume de persoane, *Petr-ești*, sau fiind echivalente cu acestea, *Cluj*) și, uneori, reciproce (*Poiana*, numeroase sate, toponim din apelativ → *Poienaru* nfam, *Poienari*, nume de sate → *Poienărei*, sat, jud. Argeș), necesitatea unui dicționar antroponimic corespunzător este evidentă.

De fapt, de mult timp și în repetate rînduri am relevat și subliniat necesitatea unui nou dicționar. Amintesc că în lucrarea mea *Onomastică românească* (București, 1980), *Cuvîntul introductiv* se încheie astfel: prezența lucrare conține material și indicații suficiente [recte: necesare/utile] „spre a servi la elaborarea unui nou dicționar onomastic românesc” (p. 6). Astfel de „indicații” (existente și în cartea mea *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, în capitolul *Onomastică*, p. 161—234) ofer, în continuare, în lucrările *On. rom.* (vezi *supra*), *Nume de persoane și nume de locuri românești* (București, 1984) și *Noi studii de onomastică românească*, înaintată spre publicare.

Necesitatea unui alt dicționar antroponimic am pus-o în discuție și la ultimele trei simpozioane naționale de onomastică, din anii 1981, 1984 și 1987, arătînd, totodată, unele dintre scăderile celor două dicționare existente, DOR și DNFR¹, dar și ale altor lucrări de antroponimic.

* Utilizez următoarele abrevieri: DNFR = Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983; DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, 1963; DRH, B, I, II = *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*. Volumul I (1247—1500). Volum întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc. Volumul II (1501—1525). Volum îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, București, 1966, 1972; DTB I = Vasile Frățilă, Viorica Goicu, Rodica Suflețel, *Dicționarul toponimic al Banatului* (A—B), Timișoara, 1984; nb = nume de bărbat; nfam = nume de familie; NPLR = Ioan Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, 1984; *On. rom.* = Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980; SO, III = *Studii de onomastică*, III, Cluj-Napoca, 1982; sprn = supranume.

¹ La cel de Al VI-lea Simpozion Național de Onomastică, care a avut loc în anul 1981, m-am referit la DOR, „lucrare cu totul deficitară în privința grupării numelor și a etimologiilor” (SO, III, p. 233), precum și la alte lucrări, cum este cartea lui Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Olului* (București, 1936), care, deși cuprind un număr ridicat de antroponime, n-au înregistrat multe hipocoristice devenite nume de familie, ori dacă le conțin nu le specifică funcțiunea, neajuns care constituie una dintre cauzele numeroaselor etimologii greșite.

La simpozionul din anul 1987, m-am referit și la DNFR.

nimie : ignorarea relațiilor organice existente între antroponimele românești (vezi *infra*), neajuns care condiționează și este condiționat de altul : neglijarea principiului etimologiei interne (valabil, ca în lexicul comun, și în onomastică); aceste neajunsuri au deschis larg poarta utilizării abuzive a apelativelor și a altor cuvinte comune românești sau — mai ales în DNFR — din alte limbi în etimologiile numelor de persoane; și toate aceste scăderi au fost favorizate de practicarea unui sistem derivațional greșit și incomplet².

Voi expune, succint, câteva dintre constatările mele asupra sistemului derivațional antroponimic românesc, prezentat în lucrările mele menționate.

Nu urmăresc deci numele nederivate; în general, originea lor nu ridică probleme deosebite, chiar și a celor ajuns în română prin „filiară/filiație”, metodă practică, din păcate, pînă în zilele noastre. Așa, totuși, că o statistică, pe baza originii tuturor antroponimelor românești, nu e posibilă în lipsa unui repertoriu cît mai bogat, dacă nu complet (deziderat greu realizabil). De aceea afirmația „Numele de persoană la români sînt — și îndeosebi au fost — în majoritatea lor de origine slavă”³ nu este acceptabilă; ea se întemeiază, mai ales, pe aprecierea potrivit căreia „elementele slave constituie cam două treimi din numele [numai] de botez atestate pînă la sfîrșitul veacului trecut în Țara Oltului”⁴ — apreciere îndoielnică chiar și pentru Țara Oltului, datorită faptului că cele declarate împrumuturi „prin filiație slavă” pot fi — cum declară însuși Pașca — provenite direct din greacă⁵, precum și din cauza numeroaselor etimologii tradiționale greșite. Neîndoielnic însă că antroponimele românești, prenume, hipocoristice, nume de familie, de proveniență slavă, sînt destul de numeroase.

Prin urmare, am analizat derivatele, mai precis : derivatele formate în limba română.

Trebuie remarcat, de la început, că nu în toate cazurile statutul de derivat e clar; nu rareori nume românești cu aspect de derivate au drept corespondente derivate slave :

Bonciu nfm și sat, jud. Vîlcea, e un derivat românesc, cu sufixul -*ci*-, din tema *Bon*-⁶; cf. *Bon*, *Bone*, *Bonea* (vezi *On. rom.*, p. 86), sau e un împrumut slav, cf. bg. *Bónčo* nb, derivat cu sufixul -*č*-, din tema *Bon*-⁷;

Murta, fost antroponim, actual sat, jud. Dolj, e oare derivat românesc, cu sufixul -*t*-, cf. *Mura* nfm, *Murea* (vezi *On. rom.*, p. 46—47), sau e un împrumut, cf. scr. *Murta* nb, bg. *Múrte* nb, *Múrto* nb (vezi *ibidem*), derivate tot dintr-o temă *Mur*-⁸;

² Vezi mai ales articolul meu, *Probleme de onomastică*, în CL, XXXI, 1986, nr. 2, p. 160—165; *Tradiție și inovație în onomastică*, comunicarea mea la cel de Al VIII-lea Simpozion Național de Onomastică (1987), care va apărea în SO, IV.

³ Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 300.

⁴ Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 37.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Derivatele se formează din teme (nu din nume întregi); în cazul de față, din tema *Bon*-, din *Bon*, *Bonc* sau *Bonea*, care reprezintă trei nume (nu „variante”, cum, nepotrivit, le-am numit, uneori, în lucrările mele — cu gîndul la segmentul comun, tema); prin urmare, tema este *potivalentă*.

Șisman — apare într-un document muntenesc din anul 1430 (DRH, B, I, p. 129, 128) — e un format românesc, cu sufixul *-man-*, din tema *Șiș-*, cf. *Șișa*, boiernaș, într-un document de la Mircea cel Bătrîn, din anul 1415 (DRH, B, I, p. 81, 80), ori redă pe bg. *Șișmân* nb, derivat și el, cu sufixul *-man-*, din tema *Șiș-*?

În asemenea cazuri, dacă după cercetări atente nu se poate dovedi că numele respectiv e derivat românesc sau împrumut, sintem nevoiți să recurgem la dubla etimologie.

Situații de dublă etimologie intervin, nu rar, în cazul când e posibilă raportarea derivatului și la un apelativ: *Bulbuc* nfm și sat, derivat, cu sufixul *-uc-*, față de *Bulbu*, *Bulbe(a)*, cf. și apelativul *bulbuc* (vezi *On. rom.*, p. 34—35); *Cîrlan* sprn = *Cîrl-an*, cf. *Cîrlă*, *Cîrl(e)a* nfm — cf. și *cîrlan* (*ibidem*, p. 68) etc.⁷

Cu altă ocazie am pus în discuție etimologia dublă în toponimie, referindu-mă la cazurile când cei doi termeni ai problemei sînt: antroponim și apelativ. Evident — spuneam — că numele unui anumit obiect, al unui obiect cunoscut, nu poate avea etimologie dublă și că e necesar să se stabilească originea fiecăruia dintre numele omofone purtate de obiecte diferite. Ar rezulta deci că în realitate nu există dublă etimologie, ci nume omofone și că etimologia dublă este o soluție provizorie (vezi NPLR, p. 35). Recunosc că „stabilirea” originii unui asemenea toponim, posibilă teoretic, reprezintă adesea un deziderat și că etimologia dublă, aparent „provizorie”, poate rămîne de lungă durată.

În antroponimie, în cazuri frecvente, cele două elemente (nu mă refer și la etimologia triplă, existentă și ea) reprezintă un antroponim, din care provine tema derivatului, și un apelativ: *Bold* nfm <tema *Bol-* (cf. *Bola*, *Bolea*, *Bolu* nfm actuale + suf. *-d-*, vezi *On. rom.*, p. 39 și urm.) sau *bold* „ac cu gămălie” (cf. DNFR, s. v. *Bold*, *Boldea*). Rezolvarea dublei etimologii — în sensul optării pentru una dintre cele două posibilități — apare în antroponimie mult mai dificilă, dacă nu chiar „insolubilă”, din motivul: imposibilitatea de a stabili proveniența numelui, chiar actual (ca *Bold*), la toți indivizii care-l poartă și l-au purtat! De aceea etimologia dublă, în antroponimie, nu poate fi neglijată, însă — în cazul când al doilea termen al etimologiei este un apelativ — ea e acceptabilă numai în limitele îngăduite de compatibilitatea sensului apelativului cu funcțiunea antroponimului în discuție și, încă, ea, dubla etimologie, nu se extinde asupra întregii serii a numelor corelate. Astfel: autorul DOR raportează antroponimul *Bordea*, fără a-i indica funcțiunea; la două apelative: *bord* „bolovan mare, bordan”, corespondentul cuvîntului-titlu *Bord* (p. 210), sub care sînt grupate numele *Bord*, *Borde* nb, *Borda* nb, *Bordescu* nfm, *Bordești*, *Bordeasca*, *Bordeni*, sate, și alte derivate, precum și *Bordea*, cu adaosul „cf. subst. *bordea* ‘nălucă, sperietoare’ ” și indicația „nume frecvent pretutindeni”: Ardeal, Oltenia, Muntenia, Moldova (*ibidem*); a doua etimologie a lui *Bordea* și-a găsit loc și în DNFR (: „*bordea* «sperietoare»”). Subliniez că *Bordea* apare, ca nume unic, deci prenume, într-un document de la Radu cel Mare, din anul 1496: „am dăruit [mănăstirii Govora ... satul] Ioneștii toți și seliștea Corbeanilor, pentru că le-a cumpărat domnia mea de la *Bor-*

⁷ Vezi I. Pătruț, *Apelative și antroponimie*, în CE, XXX, 1985, nr. 1, p. 82—83.

dea (wr *Борѣ*) și de la jupanița lui, Anca, fiica lui Jitiian și de la fiii lui Micul” (DRH, B, I, p. 431, cf. p. 430). În context identic apare același *Bordea* în alte două documente muntenești, din anii 1502 (DRH, B, II, p. 44, 46) și 1517 (*ibidem*, p. 311, 316). Se poate afirma, cred, fără ezitare, că raportarea lui, în acest context, la un apelativ nu e acceptabilă; el e un hipocoristic, derivat (*Bor-d-ea*), cu sufixul *-d-*, de la tema *Bor-*, cf. *Bora*, *Borea*, *Boru* nfm actuale. În prezent, apare ca nume de familie și toponim (sat, jud. Neamț).

Bineînțeles că informațiile asupra istoriei numelui, cu funcțiunile lui, n-au putut fi utilizate în DNFR, intrucît autorul a neglijat complet o astfel de documentare, absolut necesară într-un dicționar etimologic.

Menționez că toate antroponimele au teme consonantice (ca și numele comune și toponimele); de aici rezultă că și sufixele antroponimice se termină în consoană (*-ac-*, *-eg-*, *-in-*, *-ot-* etc.) sau sînt monoconsonantice (*-b-*, *-d-*, *-t-*, *-s-* etc., vezi *On. rom.*, p. 34—91; NPLR, p. 122—135, cf. p. 54—55).

Sistemul derivațional antroponimic românesc, rezultat în condițiile istorice și sociale pe care am încercat să le conturez (vezi *On. rom.*, p. 25 seq.), se caracterizează și, mai ales, se caracteriza printr-un număr destul de mare de sufixe (multe dintre ele recunoscute și studiate pentru prima dată în lucrările mele), unele exclusiv antroponimice (ca *-d-*, menționat, *-t-*, *-l-*, *-s-*, *-z-* etc.; cîteva productive ca *-d-*⁸, *-l-* etc.), prin care el se distinge net de sistemul derivațional al lexicului comun și al toponimiei.

Unele sufixe, îndeosebi dintre cele exclusiv antroponimice, au ieșit, cu timpul, din uz, din anumite cauze istorico-sociale (vezi *On. rom.*,

⁸ Sufixul *-d-* este unul dintre cele nerecunoscute, deși apare într-o mulțime de derivate; înseamnă că toate acestea sînt, forțat, explicate, în DOR, DNFR și în alte lucrări, din apelative sau din nume străine. Voi aduce cîteva exemple, numai din DNFR, pentru simplificare, adăugînd, între paranteze, după antroponimul respectiv, structura acestuia, care indică și etimologia: *Baldea* (= *Bal-d-ea*, cf. nfm actual *Bal*, *Bala*, *Balea*; cf. *Balda* = *Bal-d-a*, sat, jud. Mureș, vezi *On. rom.*, p. 104—105) — în DNFR: „ung. *Bald* = *Balduin*, cf. și germ. *Balde*, it. *Baldi*”;

Bandea (= *Ban-d-ea*, cf. *Bar*, *Bana*, *Banea*, *Baru* nfm actuale, vezi *On. rom.*, p. 39) — în DNFR: „același cu următorul”, *Bandi* [?] : „ung. *Bandi* = *Andreas* (diminutiv alintător); cf. și it. *Bandi*”;

Bildea (= *Bil-d-ea*, cf. *Bilă* nfm, *Bilea* nfm și toponim) — în DNFR (pentru a ajunge la un apelativ) : „*bildie*, variantă a lui *beldie* = prăjină lungă (și subțire)”;

Bogdea (= *Bog-d-ea*, cf. *Bog*, *Boga*, *Bogu* nfm actuale) — în DNFR; „sl. *Bogda* (cu *-a* înlocuit prin *-ea*, fiind simțit ca sufix [sic])”.

Numele satului *Bogda*, din județul Timiș, este explicat, în DTB, I, p. 102, din „antrop. *Bogda*, un hipocoristic de la *Bogdan*”, cu referire la scr. și bg. *Bogda*. Adevărat că în limbile slave menționate (și în rusă, de altfel) *Bogda* e apreciat ca hipocoristic. Nu-mi pare posibil însă un asemenea hipocoristic românesc din *Bogdan*; cred că nu e nici împrumut, ci derivat românesc (*Bog-d-a*, cf. *Bog*, *Boga*, *Bogu* nfm actuale), formă paralelă cu *Bogdea*, menționat, atestat ca nume unic într-un document de la Neagoe Basarab, din anul 1511 (DRH, B, II, p. 360 : *Борѣ*).

Antroponimul/toponimul *Bogda* e de aceeași structură cu *Bobda* (sat, jud. Timiș), în etimologia căruia găsim recunoscut (pentru prima dată?) sufixul *-d-* : „antrop. **Bobda* (< *Bob* + suf. *-d-* + *-a*)” (DTB, I, p. 96); de structură identică și cu antroponimul/toponimul *Bolda* (*Bol-d-a*, sat, jud. Satu Mare), despre care găsim la Iorgu Iordan (*Toponimia românească*, București, 1963, p. 387) următoarea informație : „masculinul *Boldul* este mult mai frecvent [decît *Bolda*], ceea ce nu surprinde, dată fiind situația din limba vorbită”. E semnificativ că autorul nu a dedus din forma numelor *Bolda-Boldul* posibilitatea că și *Boldul* ar putea fi analizat *Bol-d-ul*, nu explicat din apelativ (vezi *supra*).

p. 27—28), dar și lingvistice : frecvența lor limitată la antroponime nu le-a susținut viabilitatea (vezi *ibidem*, p. 28). Asemenea sufixe, deși ieșite din uz sau puțin productive, au, totuși, o mare importanță, nu numai pentru istoria derivației antroponimice, ci și ca elemente componente și distinctive ale unui număr impresionant de antroponime din documentele și scrierile noastre vechi și de nume de familie și toponime actuale.

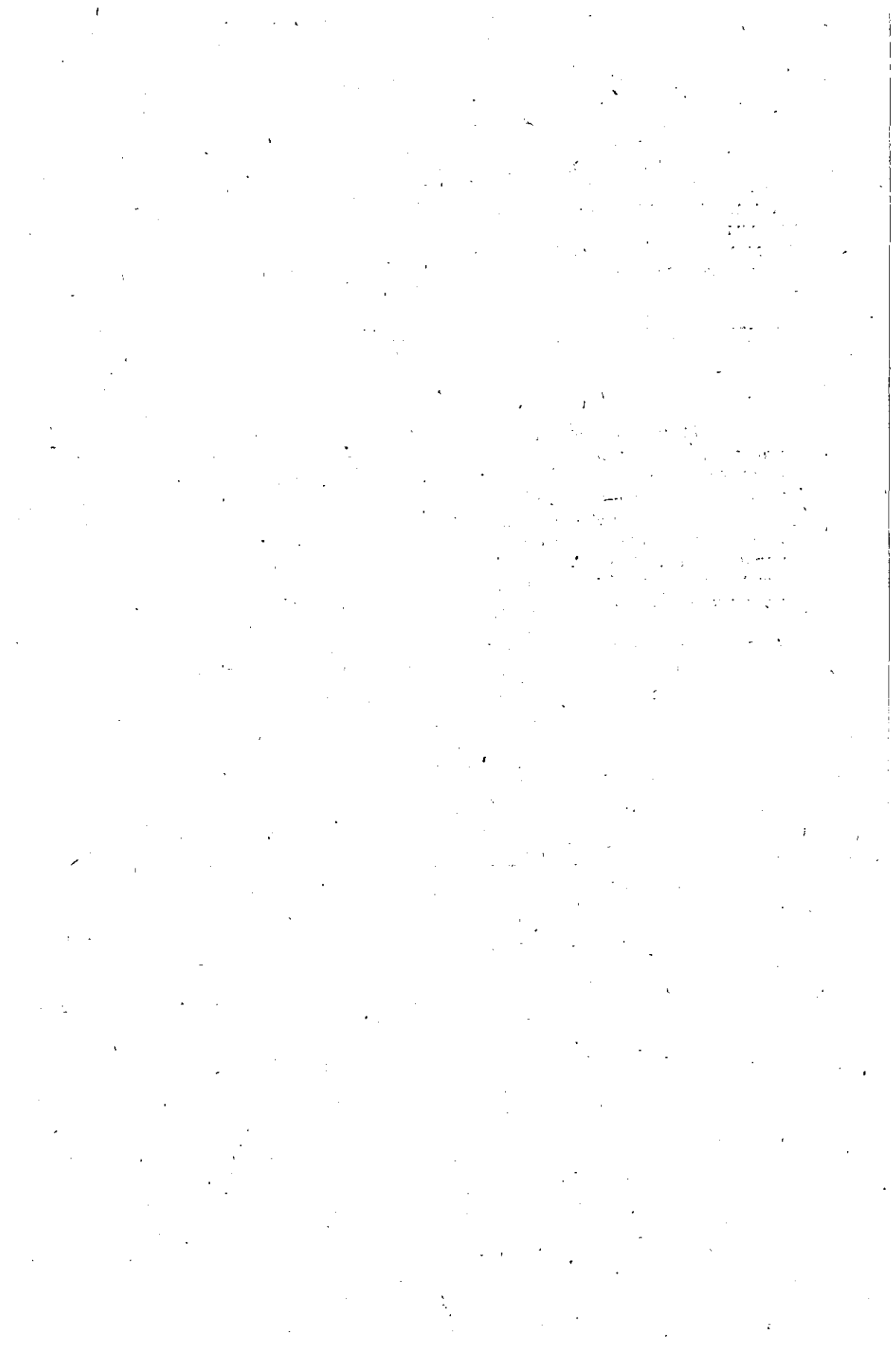
POUR UN NOUVEAU DICTIONNAIRE ANTHROPONYMIQUE
ROUMAIN

(Résumé)

L'auteur soutient la nécessité d'un nouveau dictionnaire anthroponymique étymologique roumain surtout dans la période actuelle de l'élaboration et de la publication du Dictionnaire toponymique de la Roumanie, étant donné les rapports étroits et réciproques entre les noms de lieux et les noms de personnes. On indique les principales déficiences des deux dictionnaires existants — N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963 ; Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983 — qui sont loin de réunir les conditions des travaux acceptables.

Aprilie 1989

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

CATEGORII SOCIOGEOGRAFICE ÎN TOPONIMIA DIN OLTENIA. HILEONIMELE

ION TOMA

Continuăm descrierea masei toponimice din Oltenia pe categorii sociogeografice¹ cu hileonimele, numele de locuri împădurite (e vorba de acoperirile arboricole, din care exceptăm arborii izolați și livezile de pomi fructiferi). Procedura descrierii este raportarea statistică a seriei menționate de referenți (topicele din perimetrele locurilor împădurite) la tipurile lingvistice care-i desemnează, pentru a desprinde tendințele de combinare a celor două clase și cauzele care au determinat aceste tendințe.

Întrucât am discutat pe larg în altă parte² clasificările sociogeografică și lingvistică ale toponimiei, nu vom repeta aici criteriile folosite și clasele rezultate. Pentru a avea o imagine de ansamblu a celor două serii de fenomene, precizăm că, pe lângă hileonime, oiconime (nume de așezări umane), morfonime (nume de forme de relief) și hidronime (nume de ape), deja studiate, clasificarea sociogeografică mai cuprinde hodonimele (numele de căi de comunicație) și numele de puncte de reper, iar sistematica lingvistică are în vedere structura (simple, derivate, compuse), categoria lexico-gramaticală (substantiv, adjectiv, substantiv+substantiv, substantiv+adjectiv, prepoziție+substantiv), proveniența (apelative, antroponime, alte toponime), numărul (singular, plural), genul (masculin, feminin), cazul (nominativ, genitiv, acuzativ), sufixele, cîmpul semantic (forme de relief, faună, floră, cultură agricolă, drumuri, construcții sau amenajări, evenimente sociale — pentru apelative; mărime, altitudine, formă, culoare, gust, alte însușiri fizice, vechime, aprecieri psihologice, acoperiri vegetale, proprietate — pentru adjective)³.

Materialul pe care ne bazăm cercetarea este corpusul de nume de locuri cules pentru *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, așadar inventarul toponimic complet al provinciei menționate⁴.

¹ Ion Toma, *Categoriile sociogeografice în toponimia din Oltenia. Hidronimele*, în CL, XXX, 1985, nr. 2, p. 135—142; idem, *Categoriile sociogeografice în toponimia din Oltenia. Morfonimele*, în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, nr. 4, 1985, p. 208—215; idem, *Categoriile sociogeografice în toponimia din Oltenia. Oiconimele*, în *Studii de onomastică*, IV, Cluj-Napoca, 1987, p. 395—408.

² Ion Toma, *Despre clasificarea numelor de locuri*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XXIX, 1983—1984, A, p. 321—336.

³ Pentru simplificarea textului și facilitarea citirii lui, folosim următoarele abrevieri: T. = toponim; H. = hileonim; S. = simplu; D. = derivat; C. = compus; s. = substantiv; a. = adjectiv; p. = prepoziție; art. = articol; An. = antroponim; Ap. = apelativ; m. = masculin; f. = feminin; N. = nominativ; G. = genitiv; Ac. = acuzativ; sg. = singular; pl. = plural; encl. = enclitic; procl. = proclitic.

⁴ Principiile de culegere a materialului și de elaborare a *Dicționarului* sint expuse de Gheorghe Bolocan și Christian Ionescu în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 197—206, iar criteriile folosite de noi pentru includerea toponimelor într-una sau alta dintre clase sînt prezentate în *art. cit.*, *supra*, nota 2.

Din cele 118 144 de unități toponimice, cite numără corpusul de care dispunem, 10 164 (deci 8,60%) sînt hileonime. Dacă avem în vedere faptul că pădurile ocupă, în cele 5 județe olteneste, 28% din teritoriu⁵ (foarte aproape de ponderea de la nivelul întregii țări, care este de 27%), și că în trecut au acoperit o zonă mult mai întinsă⁶, putem aprecia că hileonimele sînt sensibil mai puțin prezente în ansamblul toponimiei Olteniei decît sînt suprafețele împădurite în teritoriul integral al acestei provincii.

Credem că situația provine în principal din specificul organizării și sistematizării pădurilor în raport cu restul teritoriului, îndeosebi în ultimele secole, cînd s-a format majoritatea numelor de locuri folosite în prezent. Încă de timpuriu, cea mai mare parte a pădurilor a aparținut domnitorilor, boierilor sau statului, care le întrețineau și exploatau pe porțiuni mari de teren, înregistrate cartografic și numite probabil ca atare pornind de la aspecte considerate relevante. Țăranii, care au reprezentat principalii „Namengeberi” (creatori de nume), nu aveau acces liber în aceste păduri și ca atare nu au putut „diviza” și numi mai detaliat teritoriul acestora. De altfel, pădurea se structurează natural pe parcele mari, în funcție de speciile arboricole, de vîrsta copacilor, de perioadele de exploatare, toate aceste aspecte fiind schimbătoare în timp și, de aceea, improprii pentru a fi numite și păstrate ca atribute caracteristice. Microrelieful, care ar putea complini aceste lipsuri, este estompat de învelișul vegetal, formele naturale care se impun fiind mai ales microformele de relief și apele curgătoare și stătătoare, la care se adaugă căile de acces, liniile și bornele de demarcație între parchete. Vizibilitatea și accesibilitatea fiind mai reduse în pădure decît în teritoriul deschis, orizontul spațial al „Namengeberilor” este și el în mod corespunzător diminuat, nepermițînd detașarea cu ușurință a unor aspecte de detaliu, naturale sau sociale, referitoare la suprafața acoperită cu arbori.

Aprofundînd analiza, constatăm că *H.S.* reprezintă un procent de 9,84% din totalul *T.S.*, ceea ce, comparat cu ponderea totalului de *H.* față de totalul de *T.* (8,60%), demonstrează o oarecare preferință pentru numele formate dintr-un singur cuvînt (la nivelul compuselor, procentul se reduce la 7,62%). Explicația poate consta în faptul că, în aria pădurilor, topicile descrise sînt mai mult izolate, necorelate între ele natural sau social, neorganizate pe serii, și, de aceea, nu au nevoie de sufixe ori determinanți pentru a se ierarhiza și localiza spațial. O altă concluzie care se desprinde este aceea a unei stabilități a *H.* superioară altor categorii sociogeografice, întrucît, după cum se știe, apariția unor nume noi determină în mod frecvent folosirea unor mijloace derivate sau perifrastice pentru încadrarea în sistemul existent de nume.

Observațiile de mai sus sînt confirmate de ponderea *H.* în cadrul *T.C.* (7,62%) și *T.D.* (8,05%), pădurile dovedindu-se a avea în Oltenia o rețea toponimică nu doar mai redusă, așa cum am arătat, ci și mai puțin structurată prin opoziții și polarizări.

Adîncind analiza *H.S.*, constatăm o pondere sporită a *a.* substantivizate (10,76%) față de *s.* propriu-zise (9,84%). Faptul e firesc dacă avem

⁵ Datele sînt obținute din *Județele României Socialiste*, București, 1972.

⁶ *Geografia României. I. Geografia fizică*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1983, p. 434—435.

în vedere că în pădure nu sînt prea multe feluri de realităţi care ar putea să diferenţieze, prin referirea la persoane sau prin denumirea generică sau asociativă a unor obiecte, porţiunile de teren. În schimb, *a.* au o paletă de posibilităţi de descriere şi individualizare mai largă, un loc putînd fi caracterizat din mai multe puncte de vedere. Predomină, în acest sens, aspectele de ordin fizic (forma, culoarea, acoperirile etc.). Exemple : *Frumoasa, Rotata, Pîrlita, Ruşiţa, Scurta*. Unele *a.* trădează provenienţa *H.*, prin transfer, din alte categorii, în primul rînd din hidronime : *Bătăioasa, Bîrosu, Higirosu, Saca*.

T.S.s. pot avea la bază *An.*, *Ap.* sau alte toponime. *H.* reprezintă 7,23% din *T.* provenite din *An.*, 12,05% din cele formate de la *Ap.* şi 5,77% din cele care sînt de fapt *T.* transferate la distanţă. Într-adevăr, pădurile se află mai puţin în legătură cu oamenii, luaţi individual sau în grup, decît cu alte elemente ale realităţii inconjurătoare, îndeosebi cu cele situate în perimetrele împădurite.

Numele de locuri împădurite sînt reprezentate diferit în categoriile de *T.S.* provenite din *An.* (*T.S.An.*) şi în funcţie de numărul la care sînt *An.* care le-au stat la bază : 9,7% pentru cele la *sg.*, faţă de 3,61 pentru cele la *pl.* Relaţia principală care a determinat utilizarea în toponimie a numelor de persoană a fost proprietatea, care se referă de cele mai multe ori la indivizi, nu la grupuri de oameni, şi acest fenomen se reflectă clar în numele selectate pentru identificarea locurilor împădurite.

Genul se dovedeşte şi el un criteriu distinctiv în ceea ce priveşte preferinţa *H.S.An.sg.* Numele de persoană *m.* sînt mai puţin frecvente în hileonime (7,9% din *T.S.An.sg.*) decît cele *f.* (10,76%), deoarece repertoriul lor se reduce la numele unor bărbaţi care au stăpînit sau au avut o anumită relaţie socială cu pădurea (*Căluşeru, Dîrnele, Oacheşu, Olivăr, Precupeşu, Rîbaru, Zăicu*), pe cînd numele *f.* pot fi atît nume de femei (*Icleana, Mozoaca, Muja, Mursa, Savoanea*), cît şi nume de bărbaţi trecute la feminin în momentul toponimizării (*Arsanca, Băranca, Brăiasca, Dăroaia, Pîşigăia*). A contribuit la realizarea unui procent atît de mare de *H.S.An.sg.f.* şi includerea în această categorie a unor *T.* ca *Greaca, Sîrba, Ovreasca, Lupoia, Mierloaia, Căprăreasa, Cornoaica, Făguleasa, Iepureasa*, care ar putea fi la origine adjective arătînd proprietatea ori locuitorii, animalele, vegetaţia existentă în număr mare sau care sînt relevante în aria respectivă. Neputînd distinge în fiecare caz în parte dacă *T.* a provenit de la un *An.* sau de la un *a.* substantivizat, am cuprins toate numele în categoria *T.An.*, cu excepţia celor terminate în *-asca*, unde am putut să operăm distincţii mai clare.

Proporţia mai mare de *H.* între *T.S.Ap.* (8,47%) se realizează îndeosebi pe seama numelor de animale (16,2%) şi de plante (23,22%), fauna şi flora fiind desigur realităţi dominante în pădure. Exemple : *Aoşu, Bălaura, Bufniţa, Păpăza, Melceriile, Şerpăriile*; respectiv : *Arboret, Goruniş, Foaia-n-fir, La Dafini, Porumbării, Rărişu, La Siminoc, Tufării*. Procente mai reduse provin de la apelativele care desemnează forme de relief (6,64%), suprafeţe de cultură (5,04%) şi căi de comunicaţie (7,02%), ceea ce se explică prin reprezentarea sau relevanţa nesemnificativă a acestor aspecte în teritoriile forestiere. Exemple : *Dolia, Mesia, Padeş; La Clăi, Orzişte, Tutunăria; La Colnic, Poteca, La Lini.*

Ponderea *H.* la nivelul *T.D.* (8,05%) este foarte apropiată de cea pe care o dețin la nivelul întregii mase de *T.* (8,60%). Între subcategoriile *H.D.* apar însă diferențe importante din acest punct de vedere. Cel mai bine reprezentate sînt *H.D.* cu sufixul *-el* (13,14%). Exemple: *Bălănelu*, *Cornețelu*, *Ponorălu*. Specificul acestui tip toponimic diminutival constă în diversitatea topicelor pe care le denumește: microforme de relief, ape curgătoare și stătătoare foarte mici, drumuri de mică importanță etc. (celelalte diminutive sînt în majoritate formate de la nume de ape curgătoare și văi). Pentru perimetrele silvice, în care orizontul vizual e obturat, capătă relevanță neregularitățile mărunte, simțite la mersul cu piciorul, iar tipul toponimic menționat este cel mai potrivit pentru a le desemna.

Subcategoriile *H.C.* au ponderi diferite între *T.* de la nivelele respective: cele de tipul *s.+s.* — 7,31%, cele care cuprind un *s.* urmat de *a.* — 9,45%, iar cele formate dintr-o *p.* și un *s.* — 7,80%. Și în formațiile compuse, așadar, *a.* se dovedesc foarte propice pentru individualizarea topicelor forestiere. Dintre formațiile adjectivale, contribuie la realizarea acestui procent ridicat îndeosebi cele care se referă la acoperiri vegetale (17,99%), dimensiune (11,25%) și formă (10,33%). Exemple: *Lăstarii ai Mici*, *Pădurea Feregoasă*, *Plopișii ai Mari*, *Poiana Rotată*, *Potenile-nfundate*. Acestea sînt, într-adevăr, trăsăturile cu cea mai mare putere distinctivă în spațiile împădurite.

Ponderea *H.* în cadrul tipului *s.+s.* se schimbă în funcție de cazul termenului secund: 9,49% cînd acesta este la *N.*, 7,57% cînd e la *G.* și 5,67% cînd e la *Ac.* Fiind știut că formațiile cu *N.* pe poziția a doua sînt, de cele mai multe ori, creații oficiale ale administrației din ultimele secole, rezultă o pătrundere apreciabilă a sistematizării și standardizării în nomenclatura forestieră din Oltenia, ca și caracterul mai nou al unei importante părți a acesteia. Afirmațiile acestea sînt susținute de faptul că procentul *H.* e mult mai mare în cadrul compuselor care au ca al doilea termen *T.* (15,19%) decît în cadrul celor care au pe poziția respectivă un *An.* (5%). Prima categorie de compuse e formată cu *N.* denumirii, de regulă de la numele localității care e mai aproape sau căreia îi aparține pădurea, precedat de unul din termenii caracteristici: *pădure*, *luncă*, *zăvoi* etc. Exemple: *Lunca Ruptura*, *Pădurea Criva*, *Zăvoiu Cătanile*. Aceste toponime sînt creații noi, unele chiar ocazionale, determinate de necesitatea încadrării într-o serie tipologică.

Numele de același tip care conțin un *An.* sînt mai caracteristice limbii populare și mai stabile, persistînd și după încetarea relației de proprietate care le-a generat. Exemple: *Parcu Argetoianu*, *Pădurea Gîgîrtu*, *Zăvoiu Bungea*.

Între subcategoriile *H.C.* care au al doilea cuvînt la *G.* nu sînt diferențe notabile. Cele care conțin un *An.* au o pondere de 7,75%, iar cele care cuprind un *T.* și cele care cuprind un *Ap.* — 7,25%. Fiind toate formații populare autentice, se poate trage concluzia că pentru *H.C.* cazul nu e relevant.

În cadrul acestor subcategorii, însă, apar diferențe în funcție de locul articolului: formațiile cu *art. encl.* au o pondere de 9,87%, în timp ce formațiile cu *art. procl.* numai de 6,87%. Explicația constă în cumulara în prima grupă a *T.* formate de la *An.f.*, care arată proprietatea (*Pădurea*

Domnişoarii, Răritura Victorinii, Zăvoiu FactoriŃi), şi a *T.* formate de la unele *An.m.* (*Dosu Găinii, Pădurea Popii, Poienile Cîrnarului*). Structura acestora din urmă este în multe cazuri arhaică, ceea ce demonstrează că înnoirea menţionată a *H.* nu a împiedicat păstrarea unui număr de exemple cu grad mare de vechime. Coroborînd cu situaţia de la *T.S.*, unde predomină tot *An. f.*, se confirmă presupunerea că *An.* propriu-zise sînt mai puţin folosite pentru formarea *H.* decît cele derivate cu sufixe moşionale sau de altă natură, care sînt mai uşor de toponimizat.

Sintetizînd ideile expuse anterior, se poate contura un specific al hileonimelor din Oltenia, care este important pentru stabilirea regimului acestei categorii în ansamblul teritoriului limbii române.

Numele de locuri împădurite cuprind procente mai mari de tipuri simple, de adjective şi antroponime feminine, ca şi de *T. C.* cu structura *N. + N.* Interpretînd aceste procente prin prisma raporturilor sociopsihologice şi lingvistice stabilite între realităţile geografice şi sursele lexicale, ca şi în interiorul sistemului toponimic, se poate afirma că, deşi *H.* sînt, în regulă generală, mai stabile decît alte *T.*, în ultimele secole au cunoscut o standardizare pronunţată în sensul simplificării şi sistematizării tipologice, fiind, din acest punct de vedere, în avangarda modernizării numelor de locuri. Înnoirile au atins inegal nivelele de organizare a materialului, cea mai rezistentă fiind treapta lexicală, iar cea mai receptivă, treapta sintactică. Pentru confirmare şi nuanţare sînt necesare cercetări de profunzime, mai ales în ceea ce priveşte genul numelor de provenienţă antroponimică şi cazul componentelor formaţiilor perifrastice.

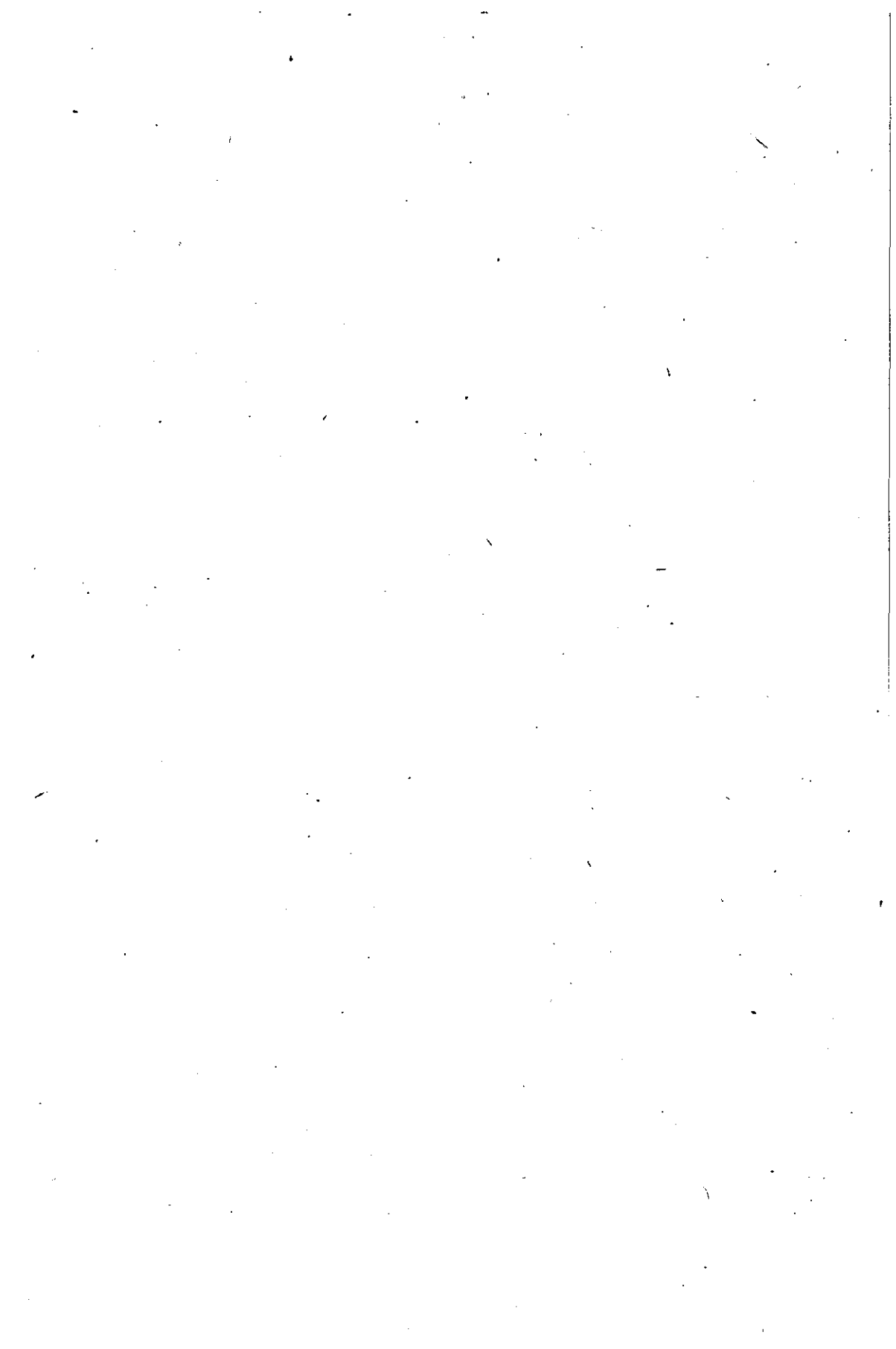
CATÉGORIES SOCIO-GÉOGRAPHIQUES DANS LA TOPONYMIE D'OLTÉNIE. LES HYLÉONYMES

(Résumé)

L'article donne une description générale des hyléonymes (noms d'endroits boisés) d'Olténie, en rapportant statistiquement cette catégorie aux classes typologiques de la toponymie, à des niveaux toujours plus généraux. Il résulte des tendances de combinaison qui, interprétées au point de vue linguistique et psycho-social, mettent en relief le caractère spécifique du processus dénomminatif topique de la catégorie prise en considération.

C'est ainsi que les hyléonymes accusent des taux plus élevés de toponymes simples, notamment issus d'adjectifs et d'antroponymes féminins, aussi bien que de toponymes composés à structure nominatif + nominatif.

Bien que les hyléonymes soient, en général, plus stables que d'autres toponymes, ils ont connu, au cours des siècles derniers, une standardisation plus marquée, dans le sens de la simplification et de la systématisation typologiques, se trouvant à l'avant-garde de la modernisation, notamment en ce qui concerne les rapports syntaxiques.

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

PETRU OALLDE

După cum se știe, în mediul lingvistic al Banatului și al Transilvaniei, s-a manifestat, de peste două veacuri — fie pe cale livrescă, fie prin coabitarea românilor cu etnicii germani — o destul de puternică influență a limbii germane asupra limbii române. Mai ales în Banat, în zonele „grănicerești” (dar nu numai acolo), influența germană a fost intensă și extinsă : „La primul contact cu poporul de pe aici [din „granița” bănățeană], bat la ochi multele vorbe și deselexpresii germane, întrebuințate în limba poporului...” („Familia”, XVI, 1880, nr. 10, 3/15 febr., p. 60). Cît despre intelectualii bănățeni (sau o bună parte a acestora), se poate spune că, la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, se aflau sub o adevărată presiune a limbii germane. Un bun cunosător al situației, Valeriu Branîște, afirma, în 1901 : „Limba germană a fost la noi [în Banat], ca și în Bucovina, limba cultă de conversație. Cunoșc o sumă mare de fruntași bănățeni, cari și azi mai ușor vorbesc și scriu nemțește, decît românește” („Drapelul”, Lugoj, I, 1901, nr. 16, 21 febr. /6 mart., p. 2).

Pornind de la această premisă lingvistică (și culturală), supun discuției etimologia a două cuvinte, aflate în uz bănățean-transilvănean în deceniile care au precedat Marea Unire :

pasant, s.m., pl. *pasanți*. Nici în DLR, nici în alte dicționare ale limbii române, nu este înregistrat acest cuvînt. Pe la începutul veacului nostru, *pasant*, s. m., pl. *pasanți* ‘pieton’ a circulat totuși, fie și în mai mică măsură, în unele medii intelectuale din Banat. (Poate și în Transilvania.) L-am întîlnit în „Drapelul”, Lugoj, IX, 1909, nr. 132, 5/18 dec., p. 3 : *P a s a n ț i i care au fost pe străzile Lugojului, [...], au fost martorii unui fenomen curios natural*. Cred că în limba română (sau măcar în vorbirea unor intelectuali români bănățeni de odinioară) cuvîntul respectiv a provenit din limba germană, iar în germană a pătruns, după cum se cunoaște, din franceză. (Cf. Ruth Klappenbach, Wolfgang Steinitz, *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*, IV, Berlin, Akademie-Verlag, 1975, p. 2748 : *Passant* der ; -en, -en <franz. *Vorübergehender, Fussgänger*. Vezi și *Der Grosse Duden*, Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1975, s. v. ; *Dicționar german-român* (DGR), București, Editura Academiei R. S. România, 1966, s. v. Pentru prezența și sensul cuvîntului în franceză, cf. *Grand Larousse de la langue française en sept volumes*, V, Paris, Librairie Larousse, 1976, p. 4036.)

Cuvîntul în discuție nu s-a menținut însă în limba română, nici între „cultismele” bănățene-transilvănene ale epocii, nici, cu atât mai puțin, în limba literară. (Deși s-ar fi putut integra în seria unor substantive împrumutate, de tipul : *adresant, colorant, comandant, girant, militant, pliant* etc.)

raion, s. n., pl. *raioane*. În legătură cu etimologia acestui cuvînt, se știe că atât DLR, cît și celelalte dicționare etimologice ale limbii române (DLRM, s. v.; DEX, s. v. etc.) au adoptat următoarea soluție : din rus. *раіон*, fr. *rayon*. (Din franceză se consideră că a fost preluat doar sensul : „secție a unui magazin unde se găsesc mărfuri de același fel”). Cred însă că în Banat și în Transilvania, *raion* n-a fost împrumutat nici din rusă și nici din franceză. Consider că acest cuvînt (și an în vedere sensul : „întindere (suprafață) pe care se exercită o acțiune”) a pătruns în spațiul lingvistic bănățean-transilvănean din limba germană. (Cf. Ruth Klappenbach, Wolfgang Steinitz, *op. cit.*, p. 2962; vezi și *Der Grosse Duden*, 1975, s. v.; DGR, 1966, s.v.) Dar, în limba germană, cuvîntul respectiv, deși are o singură formă grafică (*Rayon*), cunoaște totuși două realizări sonore, două variante fonetice : *reion* (*re'jōn* sau *re'jō :*) — în Germania, și *raion* (*rai'jo : n*) — în Austria (cf. *Der Grosse Duden*, 1975, p. 381). Cum, în Banat și în Transilvania, la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, a circulat, destul de intens, varianta *raion*, este limpede (iar faptul nu trebuie să ne surprindă) că această formă a venit dinspre Viena, din germana austriacă, deci. Mărturiile din presa vremii (cele mai relevante, de altfel) nu lasă nici o îndoială asupra preferinței bănățenilor și transilvănenilor pentru varianta austriacă. Spicuiesc cîteva exemple : ... *o expozițiune de diferite produse din întreg r a i o n u l Asociațiunei nostre* („Transilvania”, Brașov, IX, 1876, nr. 5, p. 56); ... *raportul d-lui Ioan Marcu despre activitatea sa dezvoltată în r a i o n u l designat* ... (*ibidem*, XXX, 1899, *Partea oficială*, p. 39); *Se vestește o nouă apucătură din r a i o n u l mandarinului de la Caransebeș* („Drapelul”, Lugoj, IX, 1909, nr. 113, 22 oct./4 nov., p. 3).

Afirmînd că bănățenii și transilvănenii au optat pentru forma *raion*, din germana austriacă, nu exclud, firește, nici posibilitatea preluării cuvîntului respectiv (fie și sporadic) din germana literară vorbită în Germania. De fapt, varianta *reion* (corespunzătoare ortoepiei din Hochdeutsch) am și întîlnit-o — e drept, o singură dată —, dar fără a face investigații speciale, în „Progresul”, Oravița, I, 1907, nr. 8, 13/26 oct., p. 3 : *Comitetul Asociațiunii din despărțămîntul Oraviții a luat hotărîri frumoase de a lucra cu nădejde la deșteptarea și promovarea înțelepciunii poporului din r e i o n u l său*...

Așadar, ținînd seama de cele discutate mai sus, pentru etimologia lui *raion*, alături de rus. *раіон* și fr. *rayon*, e necesar a se avea în vedere și germ. *Rayon*.

Aprilie 1988

Reșița, B-dul Muncii, 2

Chestionarul Atlasului lingvistic român II. Ediție de DOINA GRECU, I. MĂRII, RODICA ORZA, S. VLAD, coordonator : I. MĂRII, Cluj-Napoca, 1988, 433 p. (multigrafiat); EMIL PETROVICI, *Atlasul lingvistic român II. Introducere*. Redactori : DOINA GRECU, I. MĂRII, RODICA ORZA, coordonator : I. MĂRII, Cluj-Napoca, 1988, 428 p. (multigrafiat)

Publicarea, alături de atlasul lingvistic, a unor volume auxiliare, cuprinzând concepția și principiile de elaborare a atlasului, date despre localități și informatori, impresii și observații din timpul și despre felul anchetei dialectale, chestionare, relații despre transcrierea fonetică ș.a., constituie, în practica geografiei lingvistice, o necesitate firească : informațiile pe care le conțin ele permit o interpretare corectă și conformă cu realitatea a materialului de limbă, aduc lămuriri în legătură cu o mulțime de aspecte de natură diferită ce pot sugera cauze sau explicații ale unor fapte din grai etc. ; de altă parte, împărtășesc o experiență științifică și, uneori, oferă un model.

Împrejurări diverse au împiedicat editarea unor asemenea volume *introduse* la ALR I și ALR II. Că autorii lor le aveau însă în vedere au declarat-o înșiși nu o dată, adăugând, în introducerile la ALRM I/I (Sever Pop) și ALRM II/I (Emil Petrovici), și sumare indicații referitoare la cuprinsul lor ; după cum, tot acolo, își mărturisesc și intenția de a alcătui, la sfârșitul lucrării, indici (general) de materii și de cuvinte. (Cf. și S. Pușcariu, în prefețele la ALR I/I, p. 10, 13 și la ALR II/I, p. IV.)

La 50 de ani de la apariția primelor volume ale ALR I și ALR II, și-a asumat sarcina publicării acestor lucrări auxiliare — deocamdată pentru ALR II — colectivul de redactori ai ALR, de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca : Doina Grecu, Rodica Orza, I. Mării și S. Vlad. Colaboratori la redactarea mai multor volume din seria nouă a ALR II, ei au transpus în fapt, cu competență și devotament, într-o concepție originală de structurare, datorată lui I. Mării, intențiile și ideile lui E. Petrovici. Chiar dacă, întocmite de autorul lor, aceste lucrări ar fi arătat, în parte, altfel, e cert că și în forma de față ele respectă și slujesc în cel mai înalt grad rosturile ce le-au fost menite. În multe privințe statutul de simplă ediție e depășit printr-o valorificare multiplă, pe măsura și potrivit cu cerințele acestei opere fundamentale, mereu actuale, care este ALR.

Astfel, editarea *Chestionarului ALR II* e gândită nu doar din perspectiva valorii sale documentar-științifice, ci și din aceea a transformării lui într-un veritabil instrument de lucru pentru consultarea și utilizarea materialului atlasului. Ediția nu se rezumă, adică, la reproducerea textului manuscrisului lui E. Petrovici ; apărută, prin forța împrejurărilor, după publicarea a jumătate din materialul ALR II, ea mai relevă modul și locul de valorificare (sau absența acesteia până în prezent ; cealaltă jumătate a materialului ALR II va fi publicată sub formă necartografiată) a lui, prin trimiteri complete la titlul și numărul hărților sau la numărul întrebărilor și la paginile de înregistrare a materialului necartografiat din sumarul celor 9 volume ale ALR II și al celor 5 volume ale ALRM II. Un *indice* cuprinzător consemnează totalitatea problemelor urmărite în ancheta ALR II, înlesnind identificarea rapidă a oricăreia dintre ele în corpul chestionarului, indiferent de natura lor (lexicală, morfologică, antroponimică etc.). Prin felul cum e realizat, indicele suplinește, într-o măsură, absența formulării întrebărilor în chestionar : problemele sînt grupate, în general, sub un semnificant literar, însoțit uneori de determinanți, de definiții analitice, de indicarea domeniului semantic etc., ceea ce contribuie la individualizarea noțiunii anchetate și, implicit, la evitarea unor confuzii sau eventual false interpretări semantice. Același scop îi servesc și *sumarul chestionarului*, organizat pe cîmpuri semantice și clase morfologice, ca și *indicele hărților fonetice și morfologice* interpretative. Capitolele sumarului, alcătuit până la un punct de E. Petrovici și întregit aici de I. Mării, diferă în parte, ca formulare și, mai ales, prin detalii (subcapitole), de titlurile, mai generale, cunoscute de pe copertile volumelor ALR II (de pildă, apar aici : *Casa ; Ușa, incuiciorile ; Acareturi, garduri ; Focul ; Interiorul casei ; Vase, șcule ; Bucătărie, sau : Mîncări (alături) ; Dulcețuri ; „Les repas” ; Gătirea ; Feluri ; Tăierea porcului* etc.). Fie și doar din această precizare mai îndeaproape a unor cîmpuri semantice și se poate întrevădea amploarea chestionarului ALR II, unul din cele mai cuprinzătoare și amănunțite în asemenea întreprinderi. Util este și *indicele denumirilor latinești din textul chestionarului*. Complexă, structura ediției conferă chestionarului un spor de eficiență, exactitate și comoditate în lucru.

De asemenea, în reproducerea textului chestionarului editorii au adăugat celor 4800 de poziții inițiale din manuscrisul lui E. Petrovici un număr aproape la fel de mare de întrebări suplimentate de autor, mai ales pe parcursul desfășurării anchetelor (amănunte despre acestea, vezi *supra*, articolul lui I. Mării). Alături de unele întrebări menționate ulterior în chestionar, acestea au fost identificate de editori prin lectura integrală a zecilor de mii de fișe pe care au fost notate răspunsurile. Au fost reținute și redată distinct în ediție, așa încît textul original al chestionarului să poată fi oricînd reconstituit, doar problemele suplimentare consemnate în mai mult de zece puncte de anchetă. Bineînțeles, ele și-au găsit locul convenit și în indice. Închiderea acestor probleme în chestionar va contribui, desigur, atît la eliminarea numeroaselor erori de preluare și de interpretare a materialului lingvistic din atlas, cît și la eliminarea atenției nu o dată chiar editorii (vezi aici, *supra*, articolul lui I. Mării), cît și la evaluarea dreaptă a locului și a valorii ALR II și sub acest aspect, mai puțin cunoscut. În comunicarea ținută la Al IV-lea Simpozion Național de Dialectologie (Sibiu, oct.-nov. 1986), I. Mării estima la un total de 9000 numărul întrebărilor pentru ALR II (la puțin timp după începerea anchetelor — cf. DR, VII, 1931—1933, p. 56—, S. Pop îl aprecia deja la 6000). Suplimentarea întrebărilor, în momente diferite ale elaborării unui atlas, s-a impus încă de la anchetele pentru ALF, apoi a devenit obișnuită în cele pentru alte atlase (în ancheta AIS, de pildă, s-a lucrat, în puncte diferite, cu trei chestionare: unul normal, altul lărgit, al treilea redus), căci o reclama realitatea însăși. Iar afirmația lui J. Gilliéron — „Le questionnaire ... pour être sensiblement meilleur aurait dû être fait après l'enquête” —, citată ca o butadă, s-a dovedit un adevăr, confirmat și de experiența ALR II (și, fără îndoială, a ALR I).

Căci dacă ALR înseamnă „un capitol nou, nu numai în lingvistica română, ci și în cea internațională” (J. Jud), aceasta se datorește și *Chestionarului* atlasului, una din premisele cele mai importante, dar și dificile, ale reușitei întregii întreprinderi. În concepția generală a ALR, cele două chestionare — *normal*, al ALR I, și *dezvoltat*, al ALR II, aplicate în rețele de anchetă diferite, sînt complementare. În același timp, ele au caractere și, în parte, finalități distincte. Avîndu-l acum la îndemînă pe cel al ALR II, oricine va putea constata — pe lîngă caracterul lui declarat „folcloric și etnografic” (S. Pop, în DR, VII, 1931—1933, p. 55), vizînd „cu deosebire particularitățile limbii române” și conținînd „întrebări mai grele, care intrau în amănunte, răscolind rezervele lexicale ale subiecților, și căutau să prindă terminologia specială pentru diferitele aspecte ale vieții de la sate” (S. Pușcariu, în prefața la ALR II/I, p. III) — varietatea și bogăția problemelor lingvistice (fonetice, gramaticale, lexicale, antroponimice, stilistice etc.), dar uneori și extralingvistice, programate, complexitatea investigației pe care și-o propunea. Prin chestionarul (și ancheta) ALR II se realiza, astfel, o „explorare în *profunditate* a variantelor teritoriale ale limbii române; prin rețeaua mai densă, ALR I o înfăptuia, în schimb, în *extensiune*. Ediția *Chestionarului ALR II* relevă originalitatea și calitățile lui ca excepțional instrument de lucru al geografiei lingvistice, deosebita lui valoare științifică și documentară. Presupunerea lui S. Pușcariu că „el va servi desigur ca bază pentru alte atlase viitoare [...]” (în prefața la ALR II/I, p. III) s-a confirmat deja prin preluarea a numeroase întrebări în *Chestionarul NALR*, și, desigur, se va putea concretiza, în continuare, prin utilizarea lui pentru anchete dialectale mai ample sau mai modeste, toate cu cîștiguri din cele mai importante pentru lingvistica românească.

Între contribuțiile originale ale ALR, includerea în chestionar a unor întrebări introductive ce urmăresc culegerea de date, extralingvistice în cea mai mare parte, despre localitățile anchetate și despre informatori, este acceptată ca un real progres. Asupra acestei inovații metodologice atrăsese atenția Sever Pop, autorul ei (cf., de pildă, *La Dialectologie*, vol. I, Louvain, [1950], p. 720—722), relevîndu-i necesitatea și importanța în analiza faptelor lingvistice din ALR; materialul rezultat urma să fie prezentat în proiectatul volum introductiv (vezi *supra*), a cărui apariție, și din această pricină, trebuia să precedă sau cel puțin să fie simultană cu cea a primelor volume ale atlasului.

Din cele 60 de întrebări preliminare, primele 37 și ultimele 8 au ca scop obținerea de informații despre localitate: geografice, etnice, istorice, economice, religioase, culturale, administrative, lingvistice (cf. S. Pop, *op.cit.*, p. 721), iar celelalte 15, referitoare la informator(i), solicită, pe lîngă date obligatorii (nume, vîrstă, ocupație, școală), relații privind statutul lui (lor) sociocultural. Comune chestionarelor ambelor atlase românești — ALR I și ALR II —, aceste întrebări dau posibilitatea unei documentări prealabile interpretării faptelor de limbă. Prin înregistrarea unor realități cu virtuale consecințe în plan lingvistic, ele facilitează distincții între individual și general, între accidental și norma graiului, sugerează determinări, cauze, explicații. Dacă pentru anchetator aveau o valoare imediată, orientativă și de sondaj, pentru cercetătorul interpret detaliile consemnate astfel devin un operant punct de referință.

Introducerea la ALR II a fost redactată pe baza materialului obținut, pentru toate cele 85 de localități din rețeaua ALR II, cu ajutorul acestui chestionar introductiv, căruia i s-au adăugat paginile de *jurnal* și *note fonetice*, scrise de Emil Petrovici în timpul desfășurării anchetelor. Pentru fiecare localitate, aceste informații au fost sistematizate de redactori în 5 capitole: date despre localitate; date despre informatori; antroponime, pentru localitățile din țară, iar pentru cele din afară, și toponime; jurnal; note fonetice. Dispuse separat, dar cu trimiteri din text, notele redactorilor conțin adnotări, actualizări, explicații, comentarii sumare, chiar corecturi rezultate din conștiințioase verificări și corelații (cf., de pildă, p. 248, 282, 296 etc.); în elaborarea lor preocuparea pentru exactitate e constantă.

În redactarea datelor despre localitățile anchetate și despre informatori au fost reținute doar răspunsurile pozitive la întrebările introductive, nu și cele negative. Pentru punctele cartografice 25/Carașova și 95/Scărișoara, asupra cărora E. Petrovici a scris lucrări cu caracter monografic (lingvistic și, respectiv, folcloric), descrierile și datele au fost preluate, pe bună dreptate, din acele lucrări.

Obișnuit, prima parte a articolului dedicat fiecărei localități conține informații despre numele și așezarea satului, formarea (și istoricul) lui, numărul locuitorilor și al caselor (în general, destul de apropiat de cel din *Recensământul populației* din 1930, dat, spre comparație, în notele redactorilor), compoziția etnică, ocupațiile locuitorilor — principale și secundare —, oficii publice în sat, numărul preoților și al învățătorilor, țirguri, hoteluri și restaurante în sat, locuri de vilegiatură în împrejurimi, jurisdicția bisericească și tribunalul cel mai apropiat, localități, vecine sau mai îndepărtate, frecventate de săteni sau unde își dau copiii la școli, eventuale așezări mai noi în apropiere etc. — adică tot ceea ce ar putea mijloci contacte și influențe lingvistice. Se mai notează și numele în grai al provinciei, numele colectiv al locuitorilor din regiune, diferențe lingvistice față de alte localități (aspect prezent destul de rar), monumente istorice în comună, existența unor cărți vechi și locul unde se află, obiceiuri caracteristice în sat. Desigur, unele realități au acum caracter istoric.

Datele din partea a doua, privitoare la informatori, înregistrează, după precizarea datei anchetei, numele, vârsta și ocupația lor, școala făcută, locul și durata serviciului militar, eventuale popasuri (șederi) mai îndelungate în alte localități, contacte cu orașul, ziarele pe care le citesc; dacă au copii la școli secundare sau superioare și cât timp stau în contact cu ei; originea părinților și a soției (soțului) informatorului (informatoarei) și ocupația lor.

Redactarea este concisă și îngrijită, evitind pe cât posibil stereotipia. Uneori, însă, din dorința de a reda cât mai exact conținutul întrebării, apar exprimări stângace, de felul: „A luat contact cu orașul la...” (*passim*), „în alte părți, unii dintre ei se duc în regat” (p. 377). Cum E. Petrovici a lucrat în toate localitățile cu mai mulți informatori (sînt posibile o mulțime de statistici: după vîrstă, după sex, după ocupație, după grad de școlarizare), se stabilesc întrebările la care a răspuns fiecare din aceștia, aspect a cărui însemnătate nu trebuie în nici un caz minimalizată.

Bineînțeles, foneticianul E. Petrovici a notat cu meticulozitate date despre dantura și audiența informatorului, constatări în legătură cu rostirea lui. Este aspectul care l-a preocupat în permanență, fapt pe care îl atestă bogatele și interesantele sale *note fonetice*; în repetate rînduri el mărturisește ezitări de notare, reveniri, soluții de transcriere (cf. p. 113—115, 125 etc.); alteori realizează, la fața locului, mici studii asupra fiziologiei unor sunete (cf. p. 52, 56—57 etc.). Chiar dacă volumele atlasului cuprind un tablou al semnelor fonetice întrebuintate și a valorii lor, sistem de transcriere fonetică devenit curent în lingvistica românească, anexarea acestuia și la volumul de față era bine venită.

Datele despre informatori obținute prin întrebările introductive sînt urmate uneori de constatări și aprecieri făcute de anchetator în legătură cu competența informatorilor, cu tendințe ale rostirii lor și ale evoluției graiului (cf. p. 245, 283 etc.), cu particularități lingvistice individuale etc.

Originală și inovatoare este ideea, impusă tot de acest chestionar introductiv al ALR, de a înregistra și fapte de onomastică: toponime și antroponime. Din păcate, redactorii *Introducerii* nu au inclus în volum toponimele culese din localitățile de pe actualul teritoriu al țării, întrucît acest material a fost înaintat spre publicare, anterior, în „Anuar de lingvistică și istorie literară” din Iași. De valoarea și interesul cu totul aparte al acestor date ne conving antroponimele consemnate aici, material lingvistic de importanță deosebită: nume de familie, prenume pentru bărbați, pentru băieți, pentru femei și pentru fete, porecle/supranume, redate în transcriere fonetică. Aceste liste au fost completate cu numele de familie notate la întrebarea [4507], care, desigur, trebuie să fie numele cele mai frecvente din sat, nu doar, cum cere întrebarea, cele ale locuitorilor de pe „strada unde se face ancheta”, eșantion mai puțin semnificativ.

Dincolo de caracterul inevitabil „tehnic” al datelor de pînă aici și dincolo de finalitatea lor, interesînd nu numai pe lingvist, lectura volumului devine, pentru orice cititor, atrăgătoare, adesea captivantă, cînd e vorba de *Jurnal*. Cu lectura lui intrăm cu adevărat în „laboratorul” anchetei dialectale. E. Petrovici face observații în legătură cu alegerea localităților de anchetă și a informatorilor (față de S. Pop, de pildă, el dă credit informatorilor cu o anume pregătire intelectuală, care își cunosc bine graiul și înțeleg rosturile anchetei), notează diferențe de grai între femei (mai conservatoare) și bărbați (cf. p. 18, 53, 207, 224, 286 etc.), face din nou, frecvent, însemnări despre fonetica graiului și despre rostirea informatorilor, observă dinamica graiului sub influența a diferiți factori (un exemplu mai aparte: un director de școală primară „copiilor le aplică chiar pedepse corporale pentru o formă palatalizată” — p. 74), consemnează contacte lingvistice și elemente ce le favorizează sau le împiedică (de pildă: „Este sigur că regiunea vastă de munți, dintre satele mărginenilor și dintre cele mai nordice sate din Muntenia (jud. Gorj), apropiu populațiile celor două versante (sud și nord), cu toate că distanța dintre ele este poate de 100 km” — p. 74—75; cf. și p. 92) etc. Sînt observații generale sau de amănunt, de interes maxim pentru specialiști, căci vin dintr-o cunoaștere pe viu și profundă a faptului lingvistic.

Sigur că e firesc ca amănuntele și observațiile asupra graiului și a vorbitorilor lui să aibă aici un loc însemnat: sînt însemnările unui lingvist. Totuși, nu numai! Omul de știință Emil Petrovici e atent la tot ce îl inconjoară: arhitectura caselor, port popular, folclor, stare economică, ocupații, mentalitate, igienă, psihologia și caracterul oamenilor etc. etc. Specialiștii din domenii diferite (istorici, etnografi, folcloriști, sociologi) găsesc aici o seamă de date pertinente și interesante. Chiar detaliile ce-l privesc ca persoană (într-o parte, suspiciunea autorităților, în alta, ospitalitatea sătenilor, chiria pentru cazare etc.) capătă o vizibilă semnificație sociologică. *Jurnalul* lui E. Petrovici nu e lipsit de calități literare. Observația are prospețime (vezi p. 202, 223—224, 267, 271 etc.). Autorul reține esențialul, dar nu neglijează particularul cînd îi descoperă nuanțe și valori oarecare, face comparații, apreciază și exprimă o atitudine, dintr-un amănunt conturează o imagine sau o stare: „Simbolul sărăciei lor [a țărănilor] este cutia de chibrituri. Un sac de grâu valorează cît atîtea și atîtea cutii de chibrituri. Mă simt într-o postură foarte neplăcută față de toți acești nemulțumiți care se miră extrem cum de mă ocup de lucruri așa de absolut inutile în momentele acestea grele” (p. 92). Prin cîteva epitete schițează un portret, precum acesta, al poienarilor: „Curați, eleganți (în port poienăresc), sobri, inteligenți, cultivați; o admirabilă rasă de oameni” (p. 315).

La sfîrșitul acestor note, nu va surprinde, așadar, dacă vom releva încă o dată originalitatea și justetea punctului de vedere românesc în alcătuirea atlaselor lingvistice: anchetaților sînt, în același timp, și autorii lor.

Cele două volume — *Chestionarul ALR II* și *Introducere la ALR II* — nu apar sub egida vreunei edituri. Ele sînt multigrafiate la Universitatea din Cluj-Napoca și numai datorită acestei modalități au putut apărea acum și nu mai tîrziu, în așteptarea prelungită a ofertei unei edituri. Nu am avea nimic împotriva procedurii de multiplicare: practicat curent și în alte părți, el se dovedește eficient și operativ. Dificultățile intervin, însă, cînd e vorba de tiraj și de difuzarea cărții realizate astfel: primul e cu totul nesemnificativ, a doua se face, în general, la întîmplare. Probabil mulți din cei interesați vor afla de apariția *Chestionarului* și a *Introducerii* la ALR II din semnalări de felul celei de față. Or, dat fiind prestigiul și locul de frunte ce i s-a recunoscut în lingvistica romanică *Atlasului lingvistic român*, avînd în vedere importanța și valoarea cu totul deosebite a unor astfel de opere, forma remarcabilă în care au fost realizate acum, ne putem oare mulțumi cu o circulație restrînsă, de o discreție inoportună, a lor? ALR I și ALR II, inclusiv volumele auxiliare lor, sînt lucrări care, în unele privințe, au însemnat un progres metodologic în geografia lingvistică, afirmînd, în același timp, individualitatea romanității est-europene. E firesc să nu fim interesați în a le face cunoscute tuturor ca produse de primă însemnătate ale științei și culturii românești? E mult, adică, a solicita pentru aceste opere fundamentale asigurarea unei politici editoriale corespunzătoare, a unor condiții adecvate de apariție și de difuzare? Oricum, credem că se impune ca cele două volume prezentate aici să fie reluate într-o ediție pe care o reclamă meritele și valoarea lor. Semnificația evenimentului editorial va fi atunci deplină.

Aprilie 1989

Eugen Beltechi
 Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

GEORGE GIUGLEA, *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc*. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie. Ediție îngrijită, introducere, tabel cronologic, note și indice de FLORENȚA SĂDEANU, [București], Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, 326 p.

În 1988 a apărut al doilea volum cuprinzând o selecție din lucrările profesorului George Giuglea, intitulat *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc*, volum întocmit ca și primul, *Cuvinte românești și romanice*, 1983, de Florența Sădeanu. Prima jumătate a volumului este ocupată de importanța lucrare *Straturi străvechi și stadii de dezvoltare în structura limbii dacoromâne*. Tipărită inițial la Sibiu, în 1944, în limba germană, în colecția „Bibliotheca Rerum Transilvaniae”, este prezentată acum pentru prima dată în traducere românească. Studiul acesta, o sinteză a unor cercetări mai vechi, este axat pe ideea care străbate întreaga activitate științifică a lui George Giuglea, și anume că limba română, formată ca limbă romanică cu caractere specifice, determinate de condiții istorice deosebite de cele ale romanității apusene, constituie dovada cea mai sigură că dacoromânii au trăit neîntrerupt în spațiul carpatodunărean. Faptele de limbă-sint documentele cele mai prețioase pentru a susține „ideea unei dezvoltări proprii și permanente a dacoromânei în Dacia” (p. 56). În sprijinul acestei idei sînt reluate o serie de cercetări anterioare, referitoare la stratul cel mai adînc, mai vechi al lexicului românesc. De data aceasta, autorul se ocupă cu precădere și selectează acele particularități lexicale specifice dacoromânei prin care aceasta se deosebește de aromână, examinînd straturile lingvistice care se pot deosebi în structura sa pînă la apariția slavilor.

Urme din limbile populațiilor autohtone se regăsesc și în celelalte limbi romanice, ele nu pot în nici un caz să lipsească din română; elementele acestea autohtone, preromane, fac parte din cel mai profund strat al alcătuirii ei. În capitolul al II-lea, *Elemente autohtone*, se oprește asupra unui grup restrîns de cuvinte: *stîină, brînză, zer, jep, culbec, troian*, care au o semnificație aparte în sprijinul tezei sale, prin faptul că ele există doar în dacoromână. În timp ce în aromână nu s-au păstrat. *Stratul latin al dacoromânei* este abia amintit, considerînd că informațiile privind acest domeniu pot fi oricînd obținute din lucrările foarte bune de care dispunem. În schimb, un spațiu mai larg, capitolul al IV-lea al lucrării, intitulat *Asemănări între română și albaneză*, este consacrat termenilor pe care româna îi are în comun cu albaneza, și conține de fapt o încercare de a găsi cît mai numeroase deosebiri între acești termeni. Remarcă faptul că în studiile comparative trăsăturile lor comune au fost mai mult cercetate, acordîndu-li-se o mai mare importanță, ceea ce a dus la unele concluzii nejustificate, dar s-a insistat foarte puțin asupra deosebirilor. De aceea, supune unei noi comparații un număr de 42 de cuvinte, exagerînd adesea neconcordanțele fonetice sau semantice pentru a minimaliza asemănările, uneori evidente și esențiale. În concluzie, respinge posibilitatea unei cuvieturi albanoromâne, acceptată de numeroși savanți, și privește asemănările dintre dacoromână și albaneză ca un rezultat al acțiunii substratului, așa cum este privită problema aceasta astăzi de către cei mai avizați cercetători: „Zona dacoromână și cea albaneză [...] două arii laterale în care s-au păstrat urme ale întinsului substrat autohton” (p. 56).

Ca adstrat în masa latină consideră autorul un grup de elemente vechi grecești în limba română. Cercetările sale, reluate mereu, așa cum dovedesc lucrările publicate anterior, sînt sintetizate în capitolul al V-lea al lucrării. Încercarea de a explica prin greaca veche o serie de cuvinte dintre cele mai controversate sub raport etimologic (de exemplu *argea, grunz, plai, prunc, sterp, streche, teafăr, tulpină, urdă* etc.) nu s-a dovedit convingătoare. Unora li s-a dat în lucrările recente fie altă etimologie: elemente de substrat (*argea, grunz, sterp, urdă*), împrumuturi slave (*plai, tulpină*), fie au rămas, mai departe, în grupă celor cu etimologia necunoscută (*teafăr*).

G. Giuglea a făcut parte dintre savanții care au susținut cu convingere existența unor elemente vechi germane în română, împrumutate de la goți și gepizi în timpul șederii acestora în Dacia. Preocuparea de a le pune în lumină este mai veche și a rămas constantă, în ciuda faptului că numeroși cercetători au respins (cu argumente valabile) sau au considerat nesigure etimologiile propuse. În capitolul al VI-lea, *Elemente vechi germane în dacoromână*, enumeră doar cîțiva termeni, pe care îi consideră a fi printre cei mai bine documentați: *a (se) căina, cotropi, grind, bușlean, brustur, grapă, stinghe*. Pentru unii (*grapă, bușlean*) aduce ca argument corespondenți din alte limbi romanice. Proveniența germanică nu a fost însă acceptată pentru nici unul dintre acești termeni. Cercetările mai vechi sau mai noi au subliniat marile dificultăți ale acestei încercări, legate în special de lipsa informațiilor și au propus alte explicații (de exemplu, prin substrat, în cazul lui *brustur* și *grapă*).

Capitolul al VII-lea se intitulază *Caracteristici lingvistice dacoromâne. Un zid de separare între aromână și dacoromână*. Se expun, sub forma unei liste de cuvinte, rezultatele la care

a ajuns autorul efectuând pentru prima dată un studiu comparativ între lexicul dacoromân și cel aromân din perioada preslavă, pentru a semnala diferențele, lipsurile. Reiese că un număr mare de termeni, de primă importanță în comunicare, sînt specifici numai dacoromânei și lipsesc din vocabularul aromânei. Cele 400 de elemente existente numai în dacoromână „nu au putut fi aduse la noi din spațiul Balcanilor, unde ele nici nu există” (p. 126). Deosebit de importante sînt concluziile: „Acest bloc de unități lingvistice este autohton numai în Dacia și s-a putut menține aici numai prin statornicia românilor încă de la începuturi, în aceste ținuturi” (p. 136). Faptul că unele elemente latine s-au păstrat numai în nordul țării sau în nord-vestul Transilvaniei, deci într-o arie și mai izolată din cadrul dacoromânei, vine să întărească afirmația de mai sus.

În partea a doua a volumului sînt cuprinse lucrări diverse de istoria limbii, etimologie, toponimie, publicate între anii 1909 și 1948 în reviste de specialitate, unele reproduse pentru prima dată în versiune românească, și un articol postum. Încă din lucrările de tinerețe, cum sînt *Schită din toponimia românească* și *Românii din Serbia*, se poate remarca interesul pentru studiul toponimiei, care s-a menținut deosebit de intens de-a lungul întregii sale activități, cit și metoda utilizată pentru adunarea și studierea numerelor topice, dintr-o perspectivă interdisciplinară, foarte actuală. Accentul pus numai pe motivația geografică îl împinge uneori pe drumuri greșite, ca atunci cînd consideră oronimul *Negotiu* ca un derivat românesc de la *nea*, și apoi din această construcție artificială trage concluzii de ordin social și istoric.

În studiul *Elemente străvechi în limba noastră* se oprește asupra unor termeni considerați, pe bună dreptate, anteriori influenței slave; explicațiile etimologice nu se susțin, în pofida unui material informativ bogat, adus în discuție. Cele două studii cu titlul *Coincidențe, concordanțe între română și alte limbi romanice* continuă și ele preocupări mai vechi (a se vedea volumul *Cuvinte românești și romanice*). În astfel de cercetări comparative profesorul G. Giuglea a fost un precursor. E preocupat mai ales de lexic, de evidențierea unor paralelisme lexicale sau semantice. La întrebarea privind cauzele profunde ale existenței unor concordanțe, simpla explicație oferită de geografia lingvistică prin „arii laterale”, „zone izolate” i se pare insuficientă. Au intervenit probabil și alți factori, de natură psihologică, stilistică, etnografică, care însă sînt greu sau imposibil de precizat. Din păcate, în aceste studii, căutarea cu orice preț a unor etimoane latine (*presură* < *avis persona*), adesea forme reconstituite, fără vreo șansă de a fi existat undeva, etimoane hibride (*scăpăra* < *esca* + *pyrare*), chiar și informația excesivă creează impresia de artificial, în pofida referirilor frecvente la realitatea materială (a se vedea *presură*, *dezbăra*, *scăpăra*), iar multiplele transformări fonetice care trebuie să conducă la forma finală contribuie și mai mult ca majoritatea explicațiilor propuse să fie foarte puțin convingătoare.

În *Note și fapte de folclor și filologie* publică și comentează cu competență fragmente din textele unor balade populare culese de la românii din Serbia și care prezintă unele asemănări cu *Miorița*.

Au mai fost cuprinse în volum și scurte articole cu conținut divers: *Cazania protopopului Popa Pătru din Tinăud (Bihor)*, *Coresi face cea dintîi apropiere între „romani” și „rumâni”* și ampla evocare *În amintirea lui Ovid Densusianu*.

Volumul acesta, ca și cel anterior, cuprinde lucrări reprezentative pentru activitatea profesorului George Giuglea, li conturează personalitatea științifică și domeniile preferate de cercetare și ajută la precizarea locului său în istoria lingvisticii românești.

Aprilie 1989

Ioana Anghel
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

MIHAELA BÎRLĂDEANU, M. ILIESCU, LILIANA MACARIE, IOANA NICHITA, MARIANA PLOAE-HANGANU, MARIUS SALA, MARIA THEBAN, IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU (coordonator: MARIUS SALA), *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, 625 p.

Lucrarea recenzată urmărește să selecționeze, pe baza unor criterii cit mai judicioase și unitare, vocabularul reprezentativ al limbilor romanice (VRRom), alcătuit, în fond, din termenii considerați a fi cei mai importanți pentru fiecare limbă romanică în parte.

În *Introducere* (p. 11—18), se subliniază faptul că această selecționare se face pe plan strict sincron, avîndu-se în vedere faza actuală a celor nouă idiomuri romanice în discuție. Luato în ordine geografică, de la est la vest, acestea sînt: româna (VRR), sarda (VRSd),

italiana (VRI), retoromana (VRRot), franceza (VRF), occitana (VRO), catalana (VRC), spaniola (VRS) și portugheza (VRP); în paranteze am menționat abrevierile cu care, în studiu, sînt menționate vocabularele reprezentative ale fiecărei limbi.

Criteriile întrebunțate în selectarea acestor vocabulare reprezentative sînt, în general, în număr de trei: uzaj, bogăție semantică și putere de derivare. Ținînd seama de faptul că nu toate limbile romanice cunosc aspectul normal literar sau dispun de dicționare de frecvență, criteriile amintite au fost aplicate diferențiat. Astfel, ele au fost aplicate ca atare (uzaj sau frecvență, bogăție semantică și putere de derivare) la limbile română, italiană, franceză, spaniolă. Pentru limbile sardă, retoromană și occitană, lipsite de o normă literară unică, au fost folosite numai două criterii (bogăția semantică și puterea de derivare).

În ceea ce privește aplicarea criteriului uzajului (frecvenței), lucrarea recenzată a beneficiat, oricum, între altele, de dicționarele de frecvență (pentru română, italiană, franceză și spaniolă) elaborate sub conducerea lui A. Juilland. Pentru limbile care nu dispun de astfel de dicționare a fost utilizată o listă de frecvență mai puțin pretențioasă (în cazul catalanei), respectiv o statistică asupra frecvenței cuvintelor în limba vorbită (în cazul portughezei).

Pentru selectarea cuvintelor pe baza criteriilor bogăției semantice și a puterii de derivare au fost folosite ca surse de informație lexicografică, în cazul limbilor cu variantă standard, dicționare de tip mediu, conținînd cca 50000 de cuvinte.

În general, prin aplicarea criteriului semantic, din aceste izvoare au fost selectate unitățile lexicale care au minimum *cinci* sensuri proprii sau figurate. Excepție fac limbile sardă și retoromană, în cazul cărora, limita inferioară a fost coborîtă la *două* sensuri. Motivul constă în lipsa unor dicționare tezaur, în cazul sardei, și într-o slabă capacitate „de exprimare a diferenței semantice la nivel lexical, aceasta realizîndu-se cu ajutorul combinațiilor sintagmărice — în cazul numelui — sau al contextului lingvistic, sprijinit pe cel situațional, în cazul verbului” (p. 81).

În ceea ce privește puterea de derivare, au fost reținute, în general, cuvintele care au cel puțin *trei* derivate formate pe teren intern prin sufixare și prefixare. S-au avut în vedere și derivatele regresive, dar nu s-a ținut seama de compusele în care intră cuvintele. De la acest criteriu general s-au înregistrat însă și unele abateri. Astfel, ținîndu-se seama de puterea scăzută de derivare a lexicului limbilor sardă și retoromană, limita inferioară a fost coborîtă la *două* derivate pentru sardă, respectiv la *un* derivat pentru retoromană. Dimpotrivă, avîndu-se în vedere puterea crescută de derivare a lexicului occitan, pentru limba occitană limita inferioară a fost ridicată la *cinci* derivate cu sufixe, derivatele cu prefixe fiind total eliminate. Din același motiv, în cazul limbii italiene s-au luat în considerare cuvintele care au cel puțin *patru* derivate, cu sufixe, renunțîndu-se, de asemenea, la derivatele cu prefixe.

Desigur că, pe de o parte, structura diversă a limbilor romanice din punct de vedere al existenței sau inexistenței aspectului normal, literar și modul diferit în care lexicul acestora răspunde la cele trei criterii de selecționare a VRRom iar, pe de alta, valoarea înegală, de la o limbă la alta a lucrărilor lexicografice de referință, ea și caracterul în mare măsură de pionierat al cercetării aduc cu sine însemnate dificultăți în realizarea optimă a scopului lucrării: delimitarea vocabularului reprezentativ al limbilor romanice. De aceea, urmărind o modestă contribuție, indirectă, la o eventuală reluare a lucrării, ne întrebăm dacă, de ex., este bine venită tendința de a reduce diferențele mai mari (acolo unde ele există) observate în modul cum se concretizează puterea de derivare la unele limbi romanice (cf. cazul citat al limbilor italiană și occitană). Pentru a nu știrbi din redarea realei capacități de derivare — trăsătură importantă a acestor limbi, care le apropie de română — am propune ca, cel puțin, alături de valorile obținute prin modificarea criteriului, să se redea și valorile fixate prin aplicarea criteriului general (al cuvintelor care au cel puțin *trei* derivate cu sufixe și prefixe).

În al doilea rînd, nu înțelegem de ce, în ce privește puterea de derivare — noi am zice mai degrabă capacitatea de îmbogățire cu mijloace interne a vocabularului — nu s-a ținut seama de compusele în care intră cuvintele. Mai ales că, după cum se știe, și compunerea constituie un indiciu nelindoielnic în legătură cu viabilitatea unui cuvînt.

În sfîrșit, deși despre acest aspect se vorbește în *Înceiere*, pentru simplul motiv că sensurile (mai cu seamă cele de bază) ale cuvintelor se referă la diferite noțiuni, de importanță diferită, legate de viața umană, poate ar fi fost util ca unitățile lexicale, aparținînd diferitelor vocabulare reprezentative ale limbilor romanice, să fie grupate pe sfere semantice, în loc de a fi înșirate în ordine alfabetică. Este semnificativ în acest sens faptul că, fiind rezultatul unei anchete care a avut în vedere opt „centre de interes” (p. 428), VRP cuprinde și o serie de termeni legați de modul de viață contemporan (cf. *radio, telefone, televisão* etc.), termeni considerați de origine latină, respectiv franceză, ale căror corespondente sînt nelinregistrate sau puțin înregistrate în alte VRRom.

Prima parte a lucrării, intitulată *Vocabularele reprezentative ale limbilor romanice* (p. 19—482), cuprinde, înainte de toate, după o scurtă introducere, inventarele vocabulelor reprezentative ale fiecărei limbi romanice în parte, cu specificarea cuvintului, originii lui și a modului cum răspunde la cele trei criterii (uzaj, bogăție semantică și putere de derivare). Menționăm că aceste inventare includ între 1012 cuvinte (pentru retoromană) și 2611 (pentru spaniolă); inventarul vocabularului reprezentativ al limbii române este de 2581 unități lexicale. Aceste inventare sînt urmate de comentarii judicioase referitoare la modul cum răspund cuvintele din fiecare VR la diversele criterii, structura morfologică și etimologică a categoriilor pe criterii și la structura morfologică și etimologică a ansamblului VR al limbii romanice în cauză.

Pentru a da un singur exemplu, menționăm că statistica etimologică stabilită pentru VRR confirmă, în general, structura cunoscută, din acest punct de vedere, a limbii române. Astfel, din cele cinci clase etimologice mai bogate fac parte cuvintele latinești moștenite (în număr de 782, în procentaj de 30,29%), formații interne (637; 24,68%), etimologic multiplă 457; 17,70%), slave (233; 9,02%) și franceze (193; 7,47%).

În cea de a doua parte, *Analiza comparativă a celor nouă VRRom* (p. 483—536), VR stabilită pentru fiecare limbă romanică în parte sînt confruntate între ele din punctul de vedere al modului în care criteriile de selecție au fost adaptate la specificul fiecărei limbi și al dimensiunilor la care au ajuns în acest fel cele nouă VRRom, din punctul de vedere al grupării cuvintelor în funcție de criteriile la care răspund și apoi sub aspectul structurii morfologice, respectiv etimologice.

Interesante ni s-au părut, între altele, constatările care confirmă aprecierile impresioniste de pînă acum în legătură cu vitalitatea derivării în limbi ca italiana și româna și caracterul mai puțin activ al formării de cuvinte noi prin mijloace interne în franceză. Este reliefată, de asemenea, marea încălecare semantică ce caracterizează în primul rînd vocabularul francez; și din acest punct de vedere româna se situează pe o poziție de mijloc.

Într-un anumit mod, se poate spune că varietatea VRRom sub raportul structurii etimologice poate constitui un punct de plecare în stabilirea locului fiecărei limbi romanice în ansamblul limbilor neolatine. În acest sens, este de remarcă varietatea apreciabilă a VRR, VRS și VRP în ce privește clasele etimologice (în număr de 20 pentru fiecare din aceste limbi). Din alt punct de vedere, este de subliniat faptul că împrumutul italian este prezent în toate celelalte VRRom, depășind din acest punct de vedere elementul francez (absent în VRSd).

După cum se evidențiază în „Concluzii” (p. 535), „structura etimologică a VRRom confirmă într-o serie de aspecte importante (latinitatea, respectiv romanitatea, marea, respectiv slaba creativitate [...] pe teren propriu, permeabilitatea la împrumuturi, ponderea substratului, superstratului) afirmațiile curente privitoare la componența etimologică pe ansamblu a vocabularului limbilor respective”, reliefînd însă, pe alocuri, și „o situație cel puțin în parte diferită de aceea atribuită îndeobște masei lexicale a limbilor romanice” (p. 535—536).

Partea a treia privește exclusiv *Elementul latinesc moștenit selectat în cele nouă vocabulare reprezentative romanice* (p. 538—577). Din cuprinsul ei, reținem mai întîi o observație referitoare, într-un fel, la locul limbii române între limbile romanice, anume aceea că dacă se adună cuvintele latinești panromanice și nepanromanice păstrate în diferitele limbi romanice, „constatăm că VR mai bine caracterizate din acest punct de vedere sînt: VRR (44) și VRSd (33), urmate la distanță considerabilă de VRO (17) și VRF (16)” (p. 541).

Reținem, de asemenea, mențiunea în legătură cu cele 722 de cuvinte care alcătuiesc vocabularul de bază al latinei, cit și al VRRom: „faptul că numai o parte din aceste cuvinte aparțin VR al tuturor limbilor romanice arată însă proporția schimbărilor suferite chiar de partea cea mai stabilă a vocabularului în trecerea de la latină la limbile romanice” (p. 560).

În *Incheiere* (p. 578—579), după ce, pe baza cercetărilor precedente, se subliniază că româna este „numai într-o anumită măsură altfel [subl. aut.] romanică decît celelalte limbi surori” (p. 579), se sugerează o serie de importante cercetări privind raporturile interromanice, cercetări care se pot efectua utilizîndu-se datele oferite de lucrarea în discuție. Dintre aceste cercetări, reținem unele ca: analiza onomasiologică a VRRom; sinonimele și antonimele în VRRom; compararea a două limbi romanice la nivelul VR; cercetarea elementelor latine savante din VRRom; studierea elementului germanic la nivelul VRRom etc.

O utilă listă a cuvintelor latinești moștenite în diversele limbi romanice este anexată la sfîrșitul lucrării (p. 580—625).

Așa cum arătam la începutul recenziei, volumul la care ne-am referit nu este lipsit de unele imperfecțiuni. De atare imperfecțiuni sînt conștienți, de altfel, înșiși autorii (vezi mențiunile de la p. 16). Ceea ce trebuie reținut este însă că, prin prețiosul material selectat și cercetat și mai ales prin propunerea unui anumit tip de ierarhizare a lexicului romanice,

volumul recenzat, un real și prețios instrument de lucru, constituie o adevărată lucrare de referință pentru cercetările de romanistică.

Aprilie 1989

Mircea Homorodean
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

Texte dialectale și glosar Bistrița-Năsăud, publicate de MARIA MARIN și MARILENA TIUGAN, [București], 1987, 372 p. (multigrafiat)

Cu acest volum, al șaselea din seria de *Texte și glosare*, membrii sectorului de dialectologie al Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice din București pun la dispoziția dialectologilor, folcloriștilor, etnologilor și a altor cercetători un nou corpus de material dialectal, de data aceasta din Transilvania, cules pentru Arhiva Fonografică a Limbii Române (A.F.L.R.).

Importanța textelor dialectale, mai ales pentru studiul sintaxei graiurilor, dar și a numeroase probleme de morfologie, lexic, stilul limbii vorbite, ca și necesitatea culegerii grabnice de material ilustrativ pentru variantele teritoriale ale limbii au fost subliniate în repetate rânduri de numeroși cercetători.

Industrializarea intensă a județului Bistrița-Năsăud, mai ales în ultimele două decenii, și faptul că A.F.L.R. nu avea texte de aici justifică culegerea și publicarea de material din această zonă de vechi românism, având ca ocupații de bază agricultura și păstoritul, cu portul tradițional bine păstrat. La culegerea textelor, făcută în 1974 și 1975, pe benzi de magnetofon, au participat și autoarele volumului. Au fost selectate multe texte tematice (oierit, nuntă, obiceiuri etc.), dar și libere (amintiri, întâmplări), primele permițând, uneori, comparații între particularități ale graiurilor din zonă, celelalte dându-ne, în mai mare măsură, posibilitatea studierii unor trăsături ale vorbirii dialectale (structuri sintactice, procedee stilistice, dialog etc.). Așa cum rezultă din precizările autoarelor, făcute în prefață, în alegerea celor șase puncte de anchetă s-a urmărit cuprinderea unei arii cât mai întinse din județ, includerea unor localități cât mai reprezentative pentru graiul zonei și evitarea celor cercetate anterior de alți specialiști. Având în vedere chiar aceste criterii, ar fi fost indicat să fie inclusă în rețea și o localitate din sud-vestul județului, zonă în care, mai ales în fonetism, există diferențe apreciable față de restul ariei.

Cum e și firesc, nu toate textele au aceeași valoare, iar, pe de altă parte, materialul avut la dispoziție a permis să fie selectate texte de trei ori mai multe cantitativ dintr-o localitate (de ex. Suplai) decît din alta (de ex. Rebra). În general, multe texte tematice (ca acelea privind porcul, preparate culinare, preparate din lapte etc.) sînt adesea greoaie, stereotipe, posibilități de comparare între localități existînd doar pentru termenii desemnînd aceeași noțiune. În reflectarea caracteristicilor graiurilor (chiar în domeniul foneticii, fonologiei, valorii timpurilor verbale, flexiunii etc.) mai reprezentative ni se par textele libere (amintiri, întâmplări).

Fără a nega importanța culegerii textelor de la informatori de vîrste și sexe diferite în surprinderea mai ales a dinamicii graiurilor, volumul de față, ca și altele de acest fel, ne arată diferențe mari între subiecți din cadrul aceleiași generații, și nu numai tinere, în ceea ce privește influența limbii standard asupra graiurilor.

Glosarul inclus în această lucrare cuprinde, în intenția autoarelor, „... elemente lexicale caracteristice graiului din Bistrița-Năsăud...”, din care, însă, multe au arie mai mare de răspîndire (în general în Transilvania, în Moldova de nord și în Bucovina, în unele din aceste provincii sau doar în anumite părți ale lor). Elementele lexicale cuprinse în glosar sînt extrase din întreg materialul cules din cele șase localități (și nu doar din cel al textelor publicate în acest volum, pentru care era foarte bine să se fi indicat și pagina și rîndul), ca și din cel al completărilor obținute într-o anchetă suplimentară în trei dintre ele, făcută cu scopul de a verifica termenii afestați doar în cite un punct sau pe cei cu sens sau formă neclare (oare vor fi fost toți doar din acestea trei, ori, dacă nu, s-a putut elucida totul aici?).

Solicitînd un volum foarte mare de muncă și o atenție permanent trează, în lucrare apar și unele scăpări și chiar neînsemnate greșeli. Astfel, nu se arată care din autori a selectat și a transcris textele din Monor, cum se indică pentru celelalte cinci localități. Deși sînt posibile, apar prea frecvent transcrieri ale vocalelor în hiat (*aîsa*, *aîs*, p. 40, r. 13, 17; *dăo*, p. 46, r. 10,

p. 51, r. 17; *făor*, p. 54, r. 3; *clăe*, p. 58, r. 14; *să stee*, p. 61, r. 4, p. 63, r. 4; *să ste* p. 68, r. 2, 3; *păe*, *tăuri*, *tae*, *trést'ie*, p. 134, r. 3 etc. etc.). Bănuim că în multe cazuri, între cele două vocale s-a pronunțat, fie și foarte slab, o semivocală. Sint puține cuvintele sau sensurile ce trebuiau să fie cuprinse în glosar, dar lipsesc, de ex., *bicáz* 'un fel de cremene' p. 224, r. 21 sau un sens neconsemnat la *șterf*: 'băf cu care se amestecă în zerul care fierbe', p. 223, r. 17—19 etc.; considerăm, în schimb, că nu trebuiau date aici *ai* (pl. de la *an*), *bescicéști*, *desără*, *pulpă* 'uger', *vorovi* etc., unele literare (*deseară*), altele consemnate în multe lucrări și cu arie destul de mare de răspândire (*ai*, *vorovi* etc.). *Pițiană*, *silvoifă*, *șic*, *șinșirim*, *deseară* trebuiau literarizate *pițiană*, *silvoifă*, *șic*, *șinșirim*, *deseară*, în aceste graiuri s și ș fiind consoane dure, *șezuște* era bine să fie literarizat *viezune*, iar *triierez* nu trebuia să mai apară (nici ca variantă), fiind vorba aici de pronunțarea dură a grupului consonantic *tr-* (așa cum nu dăm ca variantă a lui *strig* pe *strig*). În sfârșit, în glosar trebuia să apară *a spumi* nu *a spuma*, *caș de porc* 'tobă', nu *caș*.

Indicele tematic ne ajută să vedem dintr-o privire natura textelor publicate, preponderența unora sau a altora, iar ilustrațiile, cu care se încheie volumul, ne prezintă chipuri de săteni, portul lor, așezări și locuințe din această interesantă zonă lingvistică, etnografică și folclorică a Transilvaniei.

Texte dialectale și glosar Bistrița-Năsăud este o lucrare valoroasă, ce poate și merita să fie consultată nu numai de lingviști, ci și de folcloriști, etnografi, sociologi, de toți cei interesați de cultura materială și spirituală a poporului român.

Aprilie 1989

Viorel Bidian

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racovișă, 21

Studii și materiale privitoare la terminologia românească de etnobotanică, Timișoara, 1986, 102 + XI p. (multigrafiat)

Volumul pe care-l prezentăm, elaborat de un grup de cercetători de la Centrul de Științe Sociale al Universității din Timișoara, se înscrie între preocupările cele mai recente legate de terminologia românească de etnobotanică.

Întrucât e vorba de mai multe articole, pe care le unește între ele domeniul cercetat, cel etnobotanic, ne vom ocupa separat de fiecare dintre ele.

1. *Contribuția lui Simion Manguica la studiul terminologiei etnobotanice românești*, de Doina Babeu, se înscrie în istoricul preocupărilor legate de terminologia românească de etnobotanică, istoric în care S. Manguica ocupă un loc de frunte, activitatea sa concretizându-se în lucrarea *De însemnătatea botaniceii românești*, publicată în revista „Familia”, 1874, nr. 43—49.

2. *Observații cu privire la structura formațiilor compuse din lexicul botanic popular*, de Olimpia Berca, reliefează marea diversitate a compuselor din lexicul botanic popular românesc, urmărindu-se două aspecte ale fenomenului: *structura formală* a compuselor, sintaxa elementelor componente și *semantica elementelor* ce alcătuiesc compusul, adică raporturile lexico-semantice în care se angajează termenii acestuia.

Deși analiza semică se potrivește mai puțin la lexicul botanic ca la celelalte sectoare ale lexicului, autoarea reușește cu succes să evidențieze componentele semice pozitive (+) și negative (—), adică ce intră și ce nu intră în structura semantică a lui T_1 (primul element al compusului) și a lui T_2 (al doilea element al acestuia), fiind prima încercare de acest fel în lexicul botanic popular românesc.

3. *Observații asupra bibliografiei românești de etnobotanică*, de Elena Bercea și Liviu Bercea. După o expunere teoretică, în care bibliografia românească de etnobotanică este împărțită în 3 grupe (a. *liste*, de obicei *bi-* și *plurilingve* de termeni; b. *dicționare*, *enciclopedii* etc.; c. *cercetări lingvistice* asupra numelor românești de plante), urmează lista selectivă a lucrărilor despre sau care se referă la domeniul respectiv. Considerăm că, spre a-i spori eficacitatea și ușurința în consultare, lista respectivă ar fi trebuit rînduită în cele trei grupe amintite mai sus. În plus, deși e vorba de o listă foarte bogată, deci de mare folos celui interesat în problemă, nu apar în ea nume care nu ar fi trebuit să lipsească: I. A. Candrea, *Folklor medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, București 1944; Magdalena Georgescu, *Cea mai*

veche listă cu nume românești de plante, în LR, XXX, 1981, nr. 1, p. 13—23, în care se precizează că prima listă cu nume românești de plante este un *glosar slavo-român* de pe la 1700 și nu *Nomina Vegetabilium*, a lui Joseph Benkő, de la 1783, cum se credea până atunci; I. Nuță, *Denumiri pentru soiuri de struguri în Moldova*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XXII, 1971, p. 49—93, și idem, *Denumiri pentru soiuri de struguri în Moldova. Împrumuturile*, în același anuar, XXIV, 1973, p. 35—61.

4. *Etnobotanică și lexicografie*, de Maria Foață, ridică probleme și întrebări esențiale pentru lexicul botanic nu numai al limbii române, ci și al altor limbi: a) o plantă are în mai multe limbi același nume („Euphorbia”: rom. *laptele-ciinelui*, germ. *Hundsmilch*, *Wolfsmilch*, magh. *kutyatej*, fr. *lait de loup*, căci produce un suc lăptos); acest fapt se datorește transmiterii, dintr-un fond mai vechi, general sau particular, a unor cunoștințe de botanică prin filieră cultă ori este o creație spontană datorată universalității liparului?; b) același nume românesc denumește mai multe specii care fac parte din aceeași familie sau din familii diferite (*ochiul-boului* — 21 de specii, *limba-boului* — 13 etc.); c) numele unei plante poate fi același în mai multe limbi prin traducerea (calchierea) numelui științific: *Helianthus*, nume științific alcătuit din gr. *helios* „soare” și gr. *anthos* „floare” > rom. *floarea-soarelui*, engl. *sunflower*, fr. *fleur de soleil*, germ. *Sonnenblume*, magh. *nappirág*; d) multe nume sînt traduceri din alte limbi: *ochiul-lui-Christos* „Aster alpinus” < fr. *œil-de-Christ* sau *nu-mă-uita* (*Myosotis*) < fr. *ne-m'oubliez-pas* etc.; e) etimologiile populare sînt surse de termeni nepopulari (germ. *Osterblume* „floarea-păștilor” a dat în românește *floarea-oștilor*, căci *Oster* a fost tradus prin *oști*).

Concluziile formulate de autoare sînt pertinente și cu importanță deosebită pentru lexicul botanic și pentru cercetătorii lui.

5. *Un sistem denominativ în terminologia românească de etnobotanică*, de Maria Purdela Sitaru, dovedește, din partea autoarei, preocupări și cunoștințe vaste de etnoiairie.

Bazîndu-se pe un material lexical vast, se clasifică numele populare de plante medicinale în trei grupe: a) formații compuse alcătuite din doi termeni, cele mai numeroase: *boabe-de-vătămătură* (*Sanguisorba minor*); b) nume de plante care sînt identice cu numele bolii pentru care se folosesc (*armurariu* „boală de picioare la vite” și planta „*Sylibum marianum*”, folosită în afecțiunea respectivă); c) nume de plante identice cu numele bolilor, dar derivate cu sufixe: *lungorice* (*Aristolochia clematidis*) < *lungoare*, *zgăibuță* (*Viola canina*) < *zgăibă*.

6. *Nume de plante în toponimia din Banat*, de Rodica Suflețel, demonstrează convingător, prin materialul bogat folosit, că numele de plante sînt o sursă importantă pentru formarea numelor românești de locuri, în special a celor din Banat.

7. *Note lexicale (cu privire specială la Banat)*, de Livia Vasiliuță, cu toate că nu e prefațat de cîteva explicații care ar fi fost foarte utile, cuprinde material lexical suficient spre a demonstra că unele nume se referă în Banat la alte specii de plante decît cele indicate în dicționare (*aglică* denumește și specia „*Primula vulgaris*”; *cucurujor* indică și specia „*Convallaria majalis*”) și că unele nume de plante circulă numai în Banat, nefiind înregistrate în dicționare (*milureă* pentru *pătlușca roșie*).

8. Volumul se încheie cu un foarte util indice al cuvintelor (cele mai multe nume de plante) care apar în volumul respectiv.

Prin materialul bogat pe care îl prezintă, prin problemele de mare importanță pentru lexicul botanic românesc care sînt abordate și soluționate de către autori, prin ținuta științifică în care este lucrat, prin limbajul elevat, academic, dar, în același timp, accesibil, volumul de față ocupă un loc important între cercetările mai vechi și mai noi legate de terminologia românească de etnobotanică și se recomandă celor interesați în cercetarea acesteia.

Ianuarie 1988

D. Bejan
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

„Dacoromania”. Jahrbuch für östliche Latinität, herausgegeben von PAUL MIRON, 7(1988), Freiburg/München; Verlag Karl Alber, 378 p.

Preluarea numelui „Dacoromanici”, revista Muzeului Limbii Române din Cluj, editată acum de prof. dr. Paul Miron și dr. Elsa Lüder, de la Romanisches Seminar al Universității din Freiburg, înseamnă, implicit, asumarea unei perspective largi asupra studiului filologic

și lingvistic. Cele șase volume ale acestui Jahrbuch für östliche Latinität evidențiază din plin această strădanie.

Volumul 7 (1988) este dedicat aniversării a 300 de ani de la tipărirea *Bibliei* de la București (BB), monument cultural de cea mai mare importanță pentru istoria noastră națională. Cercetând importanța acestui text din perspectiva celor trei secole scurse și a creșterii culturii naționale, investigația propusă de actualul număr plasează *Biblia* lui Șerban în contextul mai larg al spiritualității unui întreg popor.

Redactorul revistei, profesorul Paul Miron, a înțeles necesitatea lărgirii cadrului acestor discuții, apelând la colaboratori de formație diferită, fiecare cu punctul său de vedere, urmînd să se întregească o imagine a cărei complexitate doar acum începe să se contureze.

Constituind, într-un fel, o introducere la tema volumului, studiul acad. Al. Rosetti, *Les plus anciennes traductions roumaines de livres religieux*, reia, sistematizînd, opinii din studii anterioare ale autorului: datează primele texte biblice traduse în românește în prima jumătate a secolului al XVI-lea; le localizează în Maramureș și în nordul Transilvaniei; arată că sînt făcute sub impulsul Reformei (luteranismului).

Studiile ce alcătuiesc sumarul volumului pot fi clasificate în trei grupuri.

O primă grupă dintre acestea se oprește asupra aspectelor spirituale ce marchează apariția *Bibliei* de la București: Dumitru Stăniloae, *La Biblia de 1688 e la tradición patristica de la Iglesia Ortodoxa Rumena*, subliniază că Vechiul Testament din BB este tradus după *Septuaginta* și cercetează implicațiile spirituale ale acestui fapt; Antonie Plămădeală, *Sfînta Scriptură în biserica ortodoxă*, urmărește ecourile textului biblic în lumea ortodoxă în general și la noi în special; *Scriptură și revelație în biserica tradiției* de Anca Manolache, *Cuvîntul lui Dumnezeu în limba română* de Ion Bric, *La Bible dans la culture théologique roumaine* de Sabin Verzan, *Die Bedeutung der Heiligen Schrift für die geistliche Leben* de Eustochia Ciucanu și *Traduction en langue courante* de Jan de Ward întregesc imaginea spirituală a actului primei tipăriri a *Bibliei* în limba română.

Un al doilea grup de studii investighează contextul cultural și ideologic al traducerii și tipării *Bibliei* în limba română: Radu C. Miron, *Die Bukarester Bibel von 1688 — Versuch einer theologie-geschichtliche Einordnung*, studiază contextul confesional al traducerii; Zoe Dumitrescu Bușulenga, *Impulsuri umaniste în traducerea și editarea Bibliei de la București*, fixează locul acestui text în umanismul românesc; Alexandru Zub, „*Istoria după Biblie*” — *Reflecții privitoare la procesul regenerării românești*, punctează ecourile textelor biblice în gîndirea istoriografică românească.

Un alt grup de studii, cel mai mare, își propune să sublinieze aspecte particulare legate de tipărirea *Bibliei* de la București: *Von Coresi zur Bukarester Bibel* de Stela Toma urmărește constituirea tradiției tălmăcirii *Bibliei* în limba română; Mihai Moraru, „*Loca obscura*” în *Biblia de la București*, face o interesantă analiză a textului din perspectiva erorilor tipografice sau de traducere; Vasile Arvinte, „*Viermii cei neadormiți*” — *O problemă de istoria limbii*, elucidează un asemenea loc obscur; Andrea Vlădescu-Lupu, *Retorica dominantă sau despre A lui Iosif Macavei Carte*, studiază acest text adăugat *Bibliei* de la București din perspectiva gîndirii filozofice și retorice românești; *Biblia de la București și manuscrisele contemporane paralele* de Eugen Munteanu și *Lexic și expresivitate în Biblia de la București* de Coman Lupu studiază aspecte lexicografice ale unor cărți din BB; ecourile tipăririi de la 1688 sînt studiate de Alexandru Andriescu în *Biblia de la București (1688) și Biblia de la Blaj (1795)*; Elsa Lüder, *Colinde — Bibelrezeption und Volks Glaube*, studiază ecorile biblice în folclor, în timp ce studiul lui Paul Miron, *Receptarea biblică și univers spiritual*, studiază ecourile biblice la L. Blaga, I. Barbu, M. Eliade, I. Druță, iar cel al lui Ovid S. Crohmălniceanu, „*Biblicele*” lui Felix Aderca și Camil Baltazar, urmărește asemenea ecouri la cei doi poeți. Două studii sînt dedicate motivelor biblice în pictura exterioră a mănăstirilor din nordul Moldovei: Vasile Drăguț, *Die Fresken der Moldauklöster* și Wilhelm Nyssen, *Die Bibel in Weltgewirt des Heils*. Mircea Roșianu investighează problemele traducerii în *Biblia* de la București, în *Probleme de tehnica traducerii în Biblia de la București*, iar Ștefan Augustin Doinaș aduce, în *Psalmii lui David — Însemnări din atelierul unui traducător*, un omagiu traducătorilor textului de la 1688.

Lucrarea lui Nifon Ploieșteanu, *Biblia în limba română*, care încheie volumul, este, de fapt, o amplă bibliografie comentată a traducerilor biblice în limba română.

Pornit ca un volum aniversar, acest număr al „*Dacoromaniei*” se dovedește la o privire mai atentă a fi un real progres, un punct de reper în studiul unui text fundamental al vechii noastre culturi, în care domnitorul Șerban Cantacuzino a investit la fel de mult precum în

clitoriile sale și care, iată, la trei sute de ani, se arată mai rezistent decât piatra și mai peren decât alte clitorii ale sale. Orice studiu viitor dedicat *Bibliei* de la București nu va putea ignora contribuțiile din acest volum. Și nu e puțin.

Aprilie 1988

Mihai Gherman
Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei
R. S. România
Str. Kogălniceanu, 12-14

D. A. CRUSE, *Lexical Semantics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, XIV + 310 p.

Lexical Semantics este o lucrare ce abordează în primul rând sensul cuvintelor. Deși este evident că reprezentă o parte centrală a lingvisticii, comportarea semantică a cuvintelor a fost neglijată în literatura de specialitate, care a tins să accentueze semantica enunțului și relația ei cu sisteme logice formale. D. A. Cruse stabilește faptele descriptive și generalizabile pe care orice teorie semantică formală trebuie să le cuprindă. Printre problemele tratate în adâncime se află idiomaticitatea, ambiguitatea lexicală, sinonimia, relații ierarhice ca hiponimia (sau incluziunea) și meronimia, precum și diferite tipuri de opoziții. O atenție deosebită se acordă și relațiilor sintagmatice.

Cartea, după dorința autorului, este un exercițiu în semantică și nu o carte despre semantică. Abordarea este descriptivă, mai degrabă decât teoretică. Faptul că nu s-a încercat să se discute problemele într-un cadru formal-teoretic explicit este ceea ce ar putea fi considerat ca un punct negativ al lucrării. Credem, totuși, că premisa de la care pleacă autorul — faptul că în prezent nici o teorie formală nu poate cuprinde toate elementele legate de analiza sensului cuvintelor — este valabilă, el alegând între rigoarea teoretică combinată cu sărăcia descriptivă, pe de o parte, și bogăția descriptivă combinată cu un grad mai scăzut de control teoretic, pe de alta. Scopul final poate fi o teorie explicită cu putere explicativă comprehensivă, dar autorului i se pare că efortul în cercetare trebuie să se desfășoare pe două fronturi paralele: construcții teoretice și explorări teoretice. Această carte este o exemplificare a celei de a doua abordări.

Absența unui cadru formal-teoretic nu înseamnă, totuși, că autorul s-a oprit doar la o operație de etichetare: lingvistica s-a dezvoltat dincolo de stadiul în care o colecție de specimene semantice spectaculoase sau curioase ar fi o ofertă acceptabilă, oricât de atractiv ar fi aranjate sau de detaliat descrise. Scopul este de a explora comportamentul semantic al cuvintelor, lucru care se găsește, din punct de vedere melodic, la mijlocul distanței dintre un simplu anecdotism și o teorie formală integrată corect: autorul ne oferă, astfel, o explorare disciplinată de o metodă de abordare consistentă, având predilecție pentru faptele sistematice, recurente și generalizabile, mai degrabă decât pentru particular și idiosincronic. Înainte de a porni pe acest drum, autorul a avut sentimentul că acest fel de abordare este subevaluat și nesemnificativ reprezentat în literatura lingvistică, deși acesta este spiritul în care majoritatea cercetătorilor din alte domenii ale științei abordează problemele lor specifice.

Înainte de a începe studiul propriu-zis, autorul explică anumite elemente de bază ce definesc sensul și stabilește, pe cât e posibil, o metodă clară de lucru. Metoda adoptată în această lucrare este o varietate a „abordării contextuale”: se pleacă, astfel, de la premisa că proprietățile semantice ale elementelor lexicale sunt reflectate de aspecte ale relațiilor pe care le contractează cu contexte reale sau potențiale. În teorie, contextele relevante pot include contexte situaționale extralingvistice, dar autorul are motive întemeiate pentru a se limita la contextele lingvistice: mai întâi relația dintre o unitate lexicală și contextele extralingvistice este deseori mediată de contexte pur lingvistice; apoi, orice aspect al unui context extralingvistic poate, în principiu, să fie oglindit lingvistic; și, nu în ultimul rând, contextul lingvistic este mai ușor de controlat și manipulat.

Caracteristicile combinatorii ale cuvintelor în enunțuri sint condiționate nu numai de sensurile lor, dar și de proprietățile lor gramaticale. Condițiile gramaticale pot să se suprapună celor semantice sau pot să le augmenteze, dar ele pot fi și semantic arbitrare. Pentru a putea folosi, deci, relațiile contextuale în scopuri semantice, autorul a avut nevoie și de identificarea particularităților combinatorii, care sînt pur gramaticale.

O dată schițat principiul ce urmează a fi folosit pentru studierea sensurilor cuvintelor, D. A. Cruse încearcă să ofere o caracterizare exactă a unităților lexicale care fac obiectul lucrării. Astfel, se iau în considerare trei aspecte în delimitarea unei unități lexicale: (a) forma unității lexicale trebuie delimitată sintagmatic, (b) o dată stabilite unitățile sintagmatice se observă că multe operează într-o varietate de contexte gramaticale și diferențele în folosirea gramaticală a unei forme ridică întrebarea dacă nu cumva trebuie identificate ca unități lexicale separate, (c) un cuvânt poate avea o personalitate semantică dublă în cadrul aceluiași context și din nou se naște întrebarea dacă nu cumva avem de-a face cu unități lexicale distincte.

După discutarea delimitării sintactice și paradigmatic, principalele probleme analizate sînt diferitele tipuri de relații semantice care se stabilesc între unități lexicale identificate în capitolul anterior. Relațiile de sens cu mare grad de specificitate sînt prea numeroase și prea idiosincratice pentru a forma baza pentru un studiu general de semantică lexicală. De aceea, în studiul său, Cruse își îndreaptă atenția asupra relațiilor de un tip mai abstract. Un număr relativ mic dintre acestea au ajuns să ocupe o poziție centrală în discuțiile de semantică lexicală (acestea sînt *antonimia*, *hiponimia* și *sinonimia*) și de aceea ele și formează o parte prominentă în acest studiu.

Autorul clasifică relațiile de sens în două tipuri fundamentale: paradigmatic și sintagmatic. Cea mai mare parte a lucrării este dedicată relațiilor de sens paradigmatic. Deși relațiilor sintagmatic li se dedică doar o secțiune a unui capitol, este virtual imposibil să se discute un tip de relație fără referiri frecvente la celălalt tip. Fiecare din cele două tipuri de relație își are semnificația lui distinctă. Astfel, relațiile paradigmatic reflectă felul în care realitatea trăită variază, infinit și continuu este înțeleasă și controlată prin categorizări, subcategorizări și este ordonată prin dimensiuni specifice de variație. Ele reprezintă sisteme pe care le are la dispoziție vorbitorul cînd alege și codifică un mesaj. Aspectele sintagmatice ale sensului lexical, pe de altă parte, servesc coeziunea discursului, adăugînd redundanța informațională necesară mesajului, în același timp controlînd contribuția semantică a unor elemente individuale ale enunțului prin dezambiguizare sau semnalînd strategii de interpretare alternative (de ex. figurative).

Cruse oferă această carte și celor cu o pregătire lingvistică minimă. Ea este accesibilă și celor ce nu au o pregătire formală în lingvistică, cu excepția unei anumite familiarizări cu gramatica tradițională. Fără a fi un studiu exhaustiv al problemelor legate de relațiile de sens la nivel lexical, cartea este o foarte-bună interpretare a elementelor puse în discuție, un îndreptar util pentru toți cei ce sînt pasionați de studiul sensului în general și al sensului lexical în particular.

Aprilie 1989

Mihai M. Zdrenghea
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

VICTORIA FROMKIN, ROBERT RODMAN, *An Introduction to Language*, fourth edition, New York, Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1988, XIV + 474 p.

Interesul pentru studiul limbilor naturale s-a născut cu mult timp în urmă. Multe din întrebările pe care le discută *An Introduction to Language* au fost puse de mii de ani: Ce este limba și limbajul? Ce știm cînd știm o limbă? Este limbajul propriu doar speciei umane? Care este originea limbajului? De ce sînt mai multe limbi? De ce și cum se schimbă limba? Care este sensul „sensului”? Cum își însușește un copil limba maternă? Sînt unele limbi sau dialecte mai simple sau „superioare” altora? Pot mașinile vorbi? Poate computerul înțelege? Care este baza biologică a limbajului uman?

Pe lîngă interesul filozofic, au existat întotdeauna și considerații practice care au motivat abordarea acestor probleme de către lingviști, psihologi, filozofi, educatori, sociologi, ingineri în comunicare și specialiști în computere. Lingviștii oferă bază teoretică pentru aplicațiile practice care includ diagnoza și tratamentul unor afecțiuni ca afazia și dislexia, precum și planificarea programelor școlare, lupta împotriva analfabetismului în multe țări ale lumii, dezvoltarea producerii și recunoașterii vorbirii automate, computerizate, învățarea limbilor străine și simplificarea limbajului legal.

Acestea sînt motivele pentru care primele trei ediții ale acestei cărți (1974, 1978, 1983) au fost adresate cercetătorilor din discipline diferite. Cartea a fost folosită la cursuri lingvistice

și nonlingvistice, pentru cercetători în automatizări și engleză, patologia vorbirii și antropologie, în studii despre comunicare și filozofie. Ultima ediție (1988) continuă această abordare, dar adaugă și material nou, care o va face folositoare pentru un auditoriu și mai larg. De asemenea, ea reflectă noile direcții în teoria lingvistică și domeniile înrudite.

Partea întâi stabilește cadrul, discutând natura limbajului uman și natura gramaticii, creativitatea lingvistică, universalitățile limbii și comunicarea de alt tip decât cea umană.

Începând cu capitolul doi din partea a doua și continuând pînă la capitolul șase, se examinează tipurile de cunoștințe lingvistice pe care le posedă vorbitorii de limbi arabe, zulu, engleză, cherokee, precum și alte limbi naturale, se discută aspectele gramaticale ale limbajului: de la sunete și combinații de sunete (fonetică și fonologic) la cuvinte și formarea cuvintelor (morfologie), structura propoziției (sintaxă) și sens (semantică). Aceste capitole au fost restructurate în actuala ediție. De exemplu: s-au adăugat comentarii despre silabă și structura metrică în fonologie; noile cercetări în teoria sintactică au determinat schimbări multiple în prezentarea sintaxei, iar secțiunile de semantică și pragmatică au fost lărgite.

Partea a treia examinează aspectele sociale ale limbii în cele trei capitole despre variația în limbă, schimbări în limbă și scriere. S-a adăugat o nouă secțiune despre engleza hispanică.

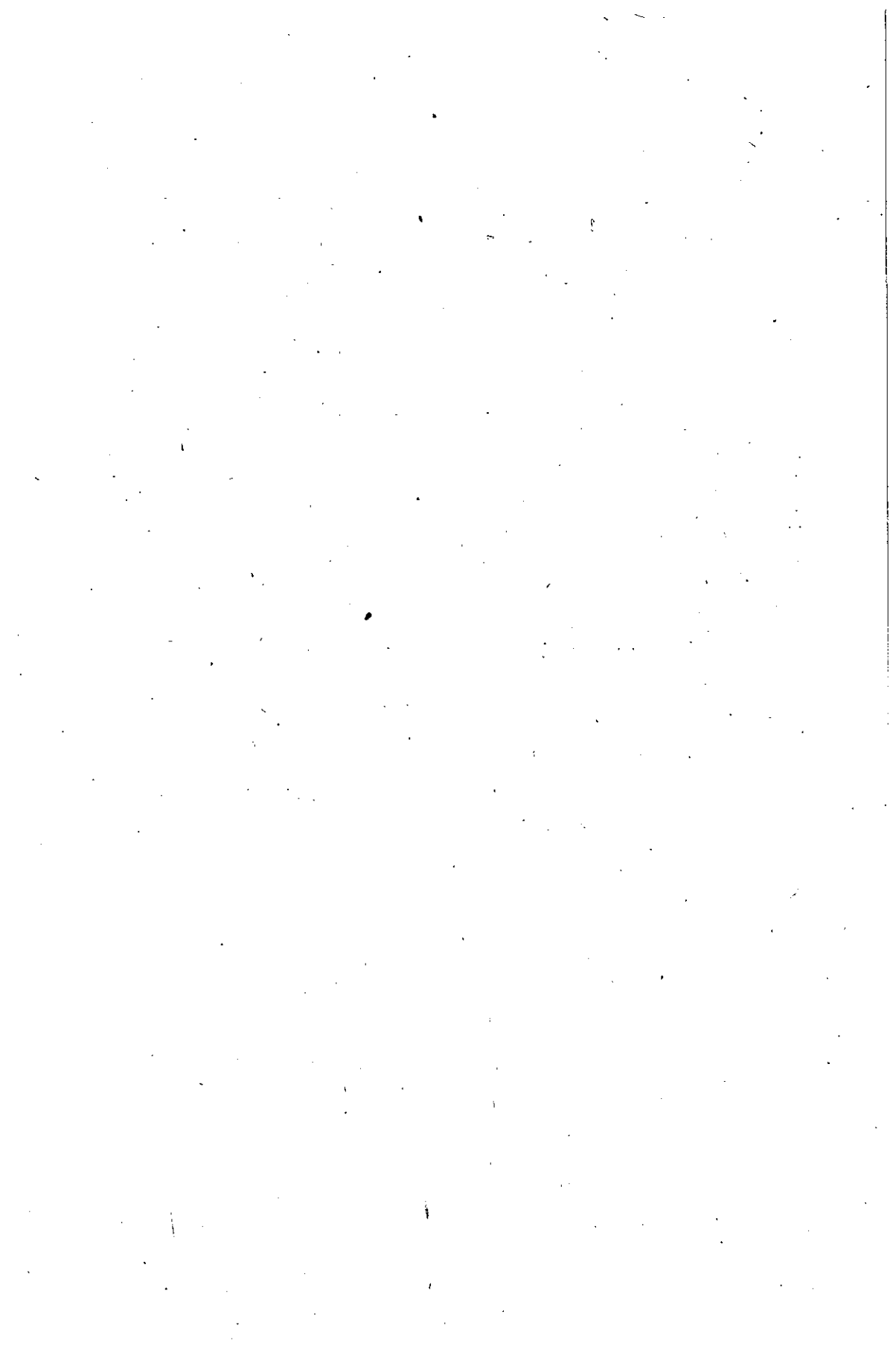
Ultima parte, a patra, care se ocupă de aspectele biologice ale limbajului, a fost mult lărgită. Se compară însușirea limbii materne cu însușirea unei a doua limbi, de asemenea se compară limbajul uman cu abilitățile comunicative ale cimpanzeilor și ale altor primat. Din 1983, cînd a apărut ediția precedentă, cercetările neurolingvistice au cunoscut o amploare deosebită; în consecință, capitolul unsprezece discută citeva din cercetările noi, deosebit de spectaculoase, în acest domeniu și, împreună cu secțiunea despre limbajul semnelor din capitolul zece, examinează baza neurală atât a limbajului vorbit, cît și a limbajului semnelor. A fost adăugat un capitol nou (doisprezece) despre procesul de interpretare a limbajului la oameni și la computere cu secțiuni despre producerea psiholingvistică a modelelor de înțelegere și dezvoltare în procesul de interpretare la computere — traducerea automată.

Ca și în edițiile precedente, atenția a fost concentrată asupra ideilor de bază, mai degrabă decât asupra unei expuneri detaliate de teorie formală sau de gramatică a limbii engleze sau a altei limbi. Lucrarea este astfel concepută și prezentată, încît nu presupune cunoștințe de specialitate anterioare. La sfîrșitul fiecărui capitol este inclusă o scurtă bibliografie menită să îndemne cititorul să investigheze mai în profunzime toate aspectele abilității lingvistice umane. De asemenea, sînt incluse o serie de exerciții pentru a lărgi interesul cititorului plecînd de la materialul din text.

În ansamblul său, volumul *An Introduction to Language* demonstrează calitatea unei expuneri clare a unor idei de bază ce oferă o viziune de ansamblu asupra limbajului și, chiar dacă este mai puțin atractivă decât prezentarea unei teorii formale, excelează prin profunzime și rigoare științifică, precum și prin maniera deosebită a organizării și prezentării materialului.

Aprilie 1989

Mihai M. Zărenghea
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

INDICELE VOLUMULUI AL XXXIV-LEA

(1989)*

INDICE DE MATERII

A

- ABREVIAT; propoziții contrase și ~e 126-134
ADVERB; statutul morfosintactic al unor ~e 135-139
ANTONIMIE 69-71
ANTROPONIM; ~e românești în -man* 49-52
ANTROPONIMIC; dicționar ~ românesc 153-157
APOZARE 23-33
APOZITIV; propoziția ~ă 23-33
APOZIȚIE 23-33
ATLAS; ALR [141-146], [167-170]; a XXI-a reuniune anuală de lucru a redacției internaționale a ~ului limbilor Europei [80-81]; NALR. Moldova și Bucovina [59-63]

B

BIBLIA de la București 178-179

C

- CATEGORIE; comparația — ~ gramaticală 15-21
COMPARAȚIE; ~a — categorie gramaticală a limbii române? 15-21; morfeme de ~ 15-21
CONTRAGERE; ~i în sintaxa românească 123-127
CONTRAS; propoziții ~e și abreviate 126-134
CONVENȚIONAL; sens ~ 98
CULTIVAREA LIMBII 63-65, 84
CUVÎNT; ~e latine moștenite în limbile romanice 174; sensul ~ului 69-71; sintagmatizarea unui ~ 93; ~ul în poezie 111-121

D

- „DACOROMANIA” 7/1988, Freiburg/München [177-179]
DERIVARE; ~a în limbile romanice 173-174
DIALECTAL; texte ~e și glosar Bistrița-Năsăud 175-176

- DIALECTOLOGIE; ~ românească: ALR [141-146], [167-170]; a XXI-a reuniune anuală de lucru a redacției internaționale a *Atlasului limbilor Europei* [80-81]; al V-lea Simpozion Național de ~ [77-79]; NALR. Moldova și Bucovina [59-63]
DICTIONAR; ~ antroponimic românesc 153-157; ~ul lui Grigore Maior 5-9

E

- EDITARE; ~a însemnărilor manuscrise 51-58
ENGLEZ; gramatică ~ă 74-75
ENUNȚ(ARE); ~ metaforic(ă) 94-98
ETIMOLOGIC; note ~e 165-166
ETIMOLOGIE; ~a lui sint 35-37; ~ii românești 171-172
ETNOBOTANICĂ; terminologie românească de ~ 176-177

F

- FILOLOGIE; ~ românească 5-9, 53-58, 86
FRANCEZ; gramatică ~ă 11-14; o specie aparte de propoziții relative infinitivale în ~ă 11-14

G

- GEOGRAFIE LINGVISTICĂ; ALR [141-146], [167-170]; NALR. Moldova și Bucovina [59-63]
GLOSAR; texte dialectale și ~ Bistrița-Năsăud 175-176
GRAI; ~urile din Moldova și Bucovina 59-63
GRAMATICAL; comparația — categorie ~ă a limbii române? 15-21
GRAMATICĂ; ~ engleză 74-75; ~ franceză 11-14; ~ românească 15-37; ~a lui Grigore Maior 5-9
GRAMEM 16, 18, 20, 21

H

- HILEONIM; ~ele din Oltenia 159-163

* Întocmit de Elisabeta Faiciuc

CL, anul XXXIV, nr. 2, p. 183-192, Cluj-Napoca, 1989

I

INFINITIVAL; o specie aparte de propoziții relative ~e în franceză 11-14
ITALIAN; onomastică ~ă 73

L

LATIN; cuvinte ~e moștenite în limbile romanice 174
LATINESC; toponime ~ești în Oltenia 147-152
LEXEM 16-19, 21
LEXIC; ierarhizarea ~ului romanic 174-175
LEXICAL; note ~e 165-166; semantică ~ă 179-180
LEXICOGRAFIE; raportul dintre ~ și poezie 111-121
LEXICOLOGIE; ~ românească 39-47, 84
LIMBAJ; natura ~ului uman 180
LIMBĂ; a XXI-a reuniune anuală a redacției internaționale a *Atlasului ~ilor Europei* [80-81]; cultivarea ~ii 63-65; cuvinte latine moștenite în ~ile romanice 174; derivarea în ~ile romanice 173, 174; istoria ~ii române 171-172; vocabularul ~ilor romanice 172-175
LINGVISTIC; geografie ~ă: ALR [141-146], [167-170]; *NALR. Moldova și Bucovina* [59-63]
LINGVISTICĂ; istoria ~ii românești: Grigore Maior 5-9; Timotei Cipariu 65-66; B. P. Hasdeu 66-67

M

METAFORĂ; noțiunea de ~ 92, 93; ~e eminescane 91-99
METAFORIC; enunț(are) ~(ă) 94-98
MORFEM 16-20; ~e de comparație 15-21
MORFOSINTACTIC; statutul ~ al unor adverbe 135-139

O

OLOGRAF; însemnări ~e 53-58
OMONIMIE a *zbura* 39-42
ONOMASTICĂ; ~ italiană 73; ~ românească 49-52, 84, 171-172
ORALITATE; stilistica ~ii 67-69

P

POLISEMIE; a *zbura* 39-42; 69-71
PRAGMATIC; sens ~ 98
PROPOZIȚIE; ~a apozitivă 23-33; ~ii contrase și abreviate 126-134; o

specie aparte de ~i relative infinitivale în franceză 11-14.

R

RELATIV; o specie aparte de propoziții ~e infinitivale în franceză 11-14
RELAȚIE; ~a semantică-sintaxă 23-33
ROMANIC; cuvinte latine moștenite în limbile ~e 174; derivarea în limbile ~e 173, 174; ierarhizarea lexicului ~ 174-175; vocabularul limbilor ~e 172-175
ROMĂNESC; contrageri în sintaxa ~ească 123-127; dialectologie ~ească 59-63, 141-146, 167-170; dicționar antroponimic ~ 153-157; etimologii ~ești 171-172; filologie ~ească 5-9, 53-58, 66; gramatică ~ească 15-37; istoria lingvisticii ~ești 5-9, 65-67, 83-85; istoria stilisticii ~ești 71-72; lexicologie ~ească 39-47, 84; onomastică ~ească 49-52, 84, 171-172; semantică ~ească 67-71; terminologie ~ească de etnobotanică 176-177

S

SEMANTIC; coordonate ~e în *Lucașărul* 101-109
SEMANTICĂ; ~ lexicală 179-180; ~ românească 69-71; relația ~ - sintaxă 23-33
SENS; ~ convențional 98; ~ pragmatic 98; ~ul cuvintelor 69-71
SIMPOZION; ~ Național de Dialectologie [77-79]
SINONIMIE 69-71
SINTAGMATIZARE; ~a unui cuvint 93
SINTAXĂ; contrageri în ~a românească 123-127; relația semantică-~ 23-33
STILISTIC; critica ~ă 72
STILISTICĂ; ~a oralității 67-69; istoria ~ii românești 71-72

T

TAGMEN 16
TERMINOLOGIE; ~ românească de etnobotanică 176-177; ~a unităților de măsură vechi 43-47
TEXT; ~e dialectale și glosar Bistrița-Năsăud 175-176
TOPONIM; ~e latinești în Oltenia 147-152; ~e românești în -man 49-52
TOPONIMIE; ~a Olteniei 159-163
TRANSCRIERE; metodologia ~ii însemnărilor 55

V

VOCABULAR; ~ul de autor 111-121; ~ul limbilor romanice 172-175

INDICE DE AUTORI*

A

Aaron, Petru Pavel 6
 Aderca, Felix 178
 Adrian, G. 137
 Alecsandri, V. 39
 Alexandrescu, E. 24
 Alexe, Ion 71
 Alinei, Mario 80
 Andriescu, Al. 43, 178
 Angelescu, N. 92, 95, 98
 Anghel, Ioana 171—172
 Arghesi, T. 120, 137
 Arstia, C. 150, 152
 Arvinte, V. [59—63], 178
 Asau, Finuța 25
 Auerbach, Erich 36
 Avram, M. 23, 25, 27, [63—65],
 133
 Aziza, Calude 114

B

Baben, Dojna 78, [176]
 Baciu, Ioan 11—14
 Bacovia, G. 112
 Badea, Șt. 111
 Baltazar, Camil 178
 Bantaș, Andrei 78
 Barbu, I. 178
 Bariț, G. 65, 66
 Bădescu, Grigore 78
 Bălcescu, N. 66
 Bărbaț, Rodica 93, 98
 Bărnăușiu, S. 65, 78
 Bătea, I. N. 135
 Bejan, D. 176—177
 Beldescu, G. 23, 29
 Beltechi, E. 77, 167—170
 Benkő Joseph 177
 Berea, Olimpia [176]
 Bercea, Elena [176]
 Bercea, Liviu [176]
 Berceanu, B. B. 23, 135
 Bernanos, G. 12, 13
 Bertaud du Chazaud, Henri 114
 Bidian, V. 78, 175—176
 Bidu-Vrânceanu, Angela [69—71], 113
 Birlădeanu, M. [172—175]
 Birleanu, Ion-Horia 60, 77
 Blaga, L. 72, 120, 178
 Blajovici, T. 30
 Bloch, O. 83, 85, 86
 Blondin, A. 13

Bogdan, Damian, P. 55
 Bogrea, V. 49, 51
 Holocan, Gh. 159
 Bosco, H. 13, 14
 Boselli, Pierino 150, 152
 Botev, Hristo 79
 Bottigliani, G. 62
 Boutière, Jean 67
 Branște, Valeriu 165
 Brăncuș, Gr. [66—67], 138
 Breazu, Ion 67
 Brie, Ion 178
 Budal-Deleanu, Ion 71
 Bulgăr, Gh. 23, 24, 29, 103, 108
 Bureșea, Emilian N. 78
 Butor, M. 13, 14
 Buzura, A. 136

C

Caliani, Silvestru 6—8
 Calotă, Ion 77
 Căndrea, I.-A. 86, 176
 Cantacuzino, Șerban 178
 Cantemir, Dimitrie 71
 Capidan, Th. 85
 Capotă, Teodor 15—21
 Carabulea, Elena 30
 Caracostea, D. 71, 72, 93, 98, 103, 105
 Caragiale, I. L. 69, 137
 Caragiu, Matilda 123, 133
 Carrière, J. 13
 Cazacu, Boris 80
 Călinescu, G. 72, 102, 138
 Ceaușescu, Ilie 152
 Céline, L. F. 67
 Cerroni, Umberto 111
 Chelaru, V. Gr. 78
 Chirilă, Teodor 78
 Chițimia, I. C. 80
 Ciolac, Mariua 78
 Ciompec, Georgeta 15, 135
 Cipariu, Timotei 5, 6, 23, 24, [65—66], 71
 Ciucanu, Eustochia 178
 Clavel, B. 13
 Coja, J. 23
 Coșulea, Elena 63—65
 Constantinescu, N. A. 49—51, 152, 153, 157
 Corbea, Teodor 7, 8
 Corfus, Ilie 53
 Cosăceanu, Anca 93, 98
 Costin, Miron 71
 Coșulă, Lucia 78

* Cifrele tipărite cu caractere aldine indică autorii de articole publicate în revistă în anul 1989; cifrele puse între paranteze drepte indică autorii recenzați sau discutați în articole speciale; celelalte cifre trimit la autorii citați.

Coteanu, I. 15, 84, 101, 111, 113, 135, 137
 Creangă, Ion 67
 Crohmalniceanu, Ovid. S. 178
 Cruse, S. A. [179-180]
 Crystal, David [73-74]

D

Damourette, J. 11
 Dascălu-Jinga, Laurenția 78
 Dauzat, A. 152
 Deme Ladislau 80
 Densușianu, O. 35, 36, 54, 72, 83, 150
 Devoto, G. 150, 152
 Diaconescu, Olimpia 153
 Dimitriu, C. 23, 66, 78, 135
 Dobre, Maria 78
 Doinaș, Ștefan Augustin 178
 Dominte, C. 15
 Bragomirescu, Mihail 71, 72
 Dragoș, Elen, 71-72, 91-99
 Drașoveanu, D. D. 11, 15, 16, 19, 21, 23,
 24, 29, 30, 67-69, 123-134, 135, 138,
 139
 Drăganu, Nicolae 85
 Drăguș, Vasile 178
 Druță, I. 178
 Duerot, Oswald 93, 98
 Dumitrăcel, Stelian 43
 Dumitrașcu, Katalin 78
 Dumitrescu, Maria 80
 Dumitrescu-Busulenga, Zoe 178
 Dumitru, Ilie 78
 Durante, M. 73

E

Edelstein, Frieda 11, 123, 124, 133
 Eliade, M. 178
 Enănescu, Mihai 26, 29, 30, 44, 72, 86,
 [91-99], [101-109], [111-121]
 Ernout, A. 83
 Estant, L. 12
 Eustatievici, Brașoveanu, D. 71

F

Faicuș, I. 59-63, 77
 Felecan, Nicolae 78
 Florea, I. A. [59-63], 77
 Florea, Viorica 24, 29
 Foarță, Maria 177
 Folena, G. 73
 Forăscu, Narcisa [69-71]
 Fouché, P. 85
 Frățilă, V. 78, 153
 Fromkin, Victoria [180-181]

G

Gatone, D. 11
 Galdi, L. 108

Gavrilovici, E. 111
 Gentile, Aniello [73]
 Georgescu, Magdalena 176
 Gherman, M. 5-9, 177-181
 Gheție, Ion 36, 54
 Gilliéron, J. 62, 83
 Ginghină, Profira 78
 Giosu, Ștefan 60, 78
 Giuglea, G. 85, 150, 152, [171-172]
 Giurescu, Constantin C. 152
 Giurgiu, Felicia 106
 Goicu, Viorica 78, 153
 Gordon-Newman, Pauline 111, 112
 Grandgent, C. H. 36
 Graur, Al. 28, 37, [83-85]
 Grecu, D. 39-42, 78, [167-170]
 Grecu, Victor V. 78
 Greimas, A. J. 97, 98
 Grevisse, M. 11-13
 Grigore, Doina 77
 Grigorescu, Mioara 24
 Groiță, G. 23
 Guespiu, Louis 91, 92, 97, 98
 Gurufianu, Viorel 78
 Guțu Romato, V. 15, 23, 29, 31, 32, 124,
 126, 127, 130, 132, 133, 135

H

Hasdeu B. P. 53, [66-67], 71, 78, 138
 Hazy, Ștefan 30
 Heliade Rădulescu, I. 71
 Hensel, W. 79
 Herman, Joseph 36
 Hockett, Ch. F. 19
 Hodiș, V. 11, 23-33, 135-139
 Homorodean, M. 73, 78, 147-152, 172 -
 175
 Hreapcă, Doina 60
 Huddleston, Rodney [74-75]
 Hugo, Victor 13, 111
 Husar, Al. 93, 98
 Hussert, E. 91

I

Iacob, Șt. 135
 Iancu, V. 35-37, 78
 Ibrăileanu, Garabet 72
 Iliev, Șt. 49-52
 Iliescu, M. [172-175]
 Ionescu, Christian 159
 Ionescu, I. 39, 41
 Ionică, Ion 77
 Iordan, Iorgu 15, 16, 23, 30, 36, 39-41,
 49, 50, 62, 68, 72, 83, 133, 137, 138, 149,
 151-153, 157
 Iorga, Nicolae 6, 53
 Iosifescu, S. 30
 Irimia, D. 95, 98, 105, 108
 Ispirescu, P. 44

Istrate, G. 60, 66, 78, 79
Iuflu, Zlatea 80
Ivanov, A. 78
Ivanova, Elena 78
Ivănescu, G. 23, 24, 35, 36, 78, 111
Ivănuș, D. 77, 79

J

Jacquier, Henri 72
Janitsck, E. 41
Jipescu, O. 41
Jud, J. 168
Juilland, A. 112, 173
Juilland, Heana 111

K

Karadžić, Vuk 79
Klappenbach, Ruth 165, 166
Kottler, Petru 78
Kovács, A. 80

L

Laurian, A. T. 65, 78
Lihaciov, D. S. 79
Livescu, Mihaela 78
Lombard, Alf 23, 33
Lorian, Al. 11
Loșonji, Dumitru 78
Lovinescu, Eugen 72
Lüder, Elza [177-179]
Lupu, Coman 178

M

Macarie, Lilitana [172-175]
Macedonski, Al. 71
Maerea, Dimitrie [85-87], 91, 98, 152
Magda, Margareta 78
Maiakovski, V. 80
Maior, Grigore [5-9]
Maioreseu, Ioan 78
Maioreseu, Titu 71
Maldidier, D. 93, 98
Mangiuca, Simion [176]
Manolache, Anca 178
Manoian, M. 15-18, 36
Marcus, Solomon 111
Mareș, Al. 36, 55
Marian, Rodica 101-109.
Marin, Maria 78, [175-176]
Marinescu, Bogdan 78
Martinon, Ph. 11
Maupassant, Guy de 12
Mazilu, D. 93
Mazilu, E. Al. 80
Măgurcanu, Anca 92, 98
Mării, I. 66-67, 77, 141-146, [167-170]
Meillet, A. 83
Melidon, R. 71

Meyer-Lübke, W. 40
Mieu, Samuil 71
Migliorini, B. 36
Mihail, Zamfira 60, 78
Mihănescu, H. 150, 152
Mihăilă, Ec. 91, 92, 98
Mihăilă, Gh. 53, 67, 79, 80
Mihăilă, R. 93, 98
Mihăileseu, C. 105, 107
Mihăileseu, Dan C. 104
Mitas, C-tin. [67-69]
Millardet, G. 85
Mioe, Damasciu 153
Miron, Radu C. 178
Miron, Paul [177-179]
Mitrăn, M. 29
Mitu, M. 54, 80
Mladin, Constantin Ioan 77
Mocanu, Nicolae 77
Moignet, G. 11
Moldovanu, Bragos 60
Moll, Fr. de B. 36
Moraru Mihai 178
Moreau, M.-L. 11
Munteanu, Eugen 178
Mureșanu, Heana 69-71
Mușin, I. 50

N

Neagoe, Victorela 77
Neamțu, G. G. 16, 17, 23, 133
Nedioglu, Gh. 30
Negomireanu, Doina 78
Negreanu, C. 78
Neșescu, Petru 80-81
Nehita, Ioana 78, [172-175]
Nicolescu, Aurel 5
Nicu Oproiu, Heana 77
Nișloveanu, Ion 78
Nișloveanu, Ovidiu 78
Nișu, Valeriu [65-66]
Novicov, M. 79, 80
Nuță, Ion [59-63], 77, 177
Nyssen, Wilhelm 178

O

Oalide, Petru 165-166
Oancă, Teodor 78
Oancea, Heana [71-72]
Obreja, Borin 59
Odobescu, Al. 65
Oită, I. 135, 136
Olesch, R. 79
Olivieri, Claude 114
Oprea, Ioan 60
Orza, Rodica [167-170]

P

Pamfil, Carmen-Gabriela 66
Pamfile, T. 44, 47

Panaitescu, P.P. 153
 Pană-Boroianu, Ruxandra 77
 Pană Dindelegan, Gabriela 124, 126, 127,
 130-133
 Papahagi, T. 36
 Păpai, Francisc Păriz 5, 7, 8
 Papu, E. 105
 Pascu, G. 49, 51, 52
 Pașca, Ștefan 49-52, 153, 154
 Pavel, Eugen 53-58
 Păltinean, Al. 77
 Pătruț, Ioan 49-52, 85-87, 153-157
 Păunescu, A. 30
 Păcliașan, Zenovie 6
 Părvan, V. 152
 Perpessicius 94, 101
 Pervain, Elena 6, 7
 Petőfi Sandor 111
 Petrescu, Ioana Em. 98
 Petrovici, E. 59, 61, 85, 142, 144, 146, 154,
 [167-170]
 Philippide, Al. 71
 Piechio, R. 79
 Pichon, E. 11, 79
 Pietreanu, Marica 78
 Pike, K. L. 16
 Plămădeală, Antonie 178
 Ploc-Hanganu, Mariana 172
 Ploieșteanu, Nifon 178
 Pop, Gh. 78, 79
 Pop, S. 59, 60, 142, 144, 167, 168, 170
 Popescu, C-tin. 78
 Popescu, Radu Sp. 77-79
 Pottier, B. 16
 Preda, M. 136, 137
 Purdeța-Sitaru, Maria 78, [177]
 Pușcariu, Sextil 72, 83, 85, 91, 93, 97, 98,
 141, 142, 168

Q

Queneau, R. 67

R

Racine, J. 12, 78
 Radu, Gh. 78
 Récanati, François 94, 98
 Ricœur, P. 91, 93, 94, 98
 Robu, Vl. 23, 30
 Rodman, Robert [180-181]
 Rohlfis, Gerhard 35, 37
 Roques, M. 83, 85
 Rosetti, Al. 35-37, 54, 83, 84, 178
 Rostaing, Ch. 152
 Roșca, D.D. 137
 Roșianu, I. 83-85
 Roșianu, Mircea 178
 Rozkós, Pavel 78
 Rusu, Gr. 77
 Rusu, Liviu 72

S

Sala, Marius 172
 Sandu-Timoc, C. 78
 Sădeanu, Florența [171-172]
 Săteanu, C. 26
 Sbisă, Maria 72
 Scărlătoiu, Elena 78
 Scoroițu, Radu 78
 Scriban, D. 39, 41, 44
 Setrick, Robert 114
 Searle, John 72, 92, 98
 Seche, Luiza 112
 Seche, Mircea 5, 6
 Șevcenko, Taras 79
 Siegescu, G. 5
 Simionescu, Tudor 78
 Sîrbu, Richard 78
 Skok, P. 35
 Skorina, Rv. 79
 Sorescu, Marin 78
 Soșă, Elisabeta 78
 Stăniloae, Dumitru 178
 Steinitz, Wolfgang 165, 166
 Stoicescu, Nicolae 44, 46
 Suciu, C. 49, 50
 Suflețel, Rodica 153, [177]
 Szabó Zoltan 111
 Szecezi Molnár, Albert 8

Ș

Șaguna, Andrei 65
 Șerban, Felicia 111-121
 Șerban, Valentina 43-47
 Șerban, V. 23, 24, 29, 135, 138, 178
 Șineai, Gheorghe 78
 Ștefănescu, Ștefan 153

T

Tagliavini, Carlo 5-7, 36
 Teiuș, Sabina 23, 135, 138
 Tempea, Radu 71
 Teodorescu, E. 23, 29, 138
 Teodorescu, G. 44
 Theban, Maria 172
 Tiegem, Philippe 111
 Tiktin, H. 23, 24, 31
 Tiugan, Marilena [175-176]
 Todoran, Romulus 77
 Tohăneanu, G. I. 67, 106
 Toma, Elena 43
 Toma, I. 78, 159-163
 Toma, Stela 178
 Tonitza, N. 26
 Toropu, O. 147, 152
 Toșă, Al. 135
 Trandafir, Gh.D. 15, 23, 135
 Trocan, Lelia 78
 Tronea, Maria 77
 Tudor, D. 147, 152

Turculeț, Adrian [59—63]
 Tuțescu, Mariana 92, 98

T

Tăra, Vasile 77

U

Udrescu, D. 44
 Ulivi, Anca 77
 Ureche, Gr. 71
 Urișescu, Dorin 77
 Ursan, Vasile 78

V

Vaillant, A. 85
 Vasiliu, E. 15, 23, 24, 28
 Vasiliuță, Livia [177]
 Văcărescu, Ienăchiță 71
 Văntu, Ileana 78
 Vedinaș, Traian [65—66]
 Velichi, C. N. 79, 80
 Vendryes, J. 83, 85
 Verlaine, P. 86
 Vianu, T. 72, 102, 111
 Vintilă-Rădulescu, Ioana 172
 Vințeler, Onufrie 79—80

Vlad, S. [167—170]
 Vlădescu-Lupu, Andrea 178
 Vraciu, A. 16
 Vries, Ad. de 114
 Vulcănescu, R. 80
 Vulpe, Magdalena 78

W

Wald, J. 84
 Ward, Jan de 178
 Weigand, G. 59, 86
 Weinreich, U. 23
 Wolfman, S. 79

X

Xavier Rier, Françoise 5, 7

Z

Zafiu, R. 96, 98
 Zanne, I. 46
 Zarev, P. 79
 Zdrenghea, M. 78
 Zdrenghea, Mihai M. 73—75, 179—180,
 180—181
 Zoler, Cecilia 60
 Zugun, P. 23
 Zub, Alexandru 178

INDICE DE CUVINTE*

BULGARĂ

Christo- 51
 Christomán 51
 Drag- 51
 Dragomán 51
 Dragomír 49
 Dragosláv 49
 Dras- 49
 Drásov 49
 Dus- 51
 Dusman 51
 Grozo 51
 Grozoman 51
 Kormánov 50
 Mil- 51
 Milman 51
 Rádman 52
 Ríz- 52
 Rizman 51, 52
 Rósman 52
 sám 35
 Šišmán 51, 52
 Šuš- 51
 Šúše 51
 Šúško 51
 Šušmán 51, 52
 Súte 51

ITALIANĂ

Cucurucu 73
 fustis 73
 guadia 73
 launegild 73
 Lupo 73
 monticello 73
 Orso 73
 sburrare 39
 sburrato 39, 40
 serbare 150
 serbatore 150
 so 35
 son 35
 sono 35
 Úrso 73
 Ursus 73

LATINĂ

astér(a) 148, 152
 *expolare 39
 ligna 151

salvare 150
 *sent(u) 36
 *sentunt 36
 servare 148—150
 servator 148—152
 Servatore 148—151
 sic 36
 simus 37
 *sint 35—37
 sintu 36
 *sintunt 36, 37
 *silis 35, 37
 sum 35, 37
 sūmus 37
 sunt 35, 36
 suntunt 36, 37
 -unt 36
 uredinem 78
 vada 147, 152

ROMÂNĂ

A

adec(ă) 138, 139
 adecăte 138, 139
 adică 136—138
 Aldea 51
 Aldea 51
 Aldoman 51, 52
 Aldul 51
 anume 136
 aşadar 138, 139

B

Bal- 52
 Bal(u) 52
 Bala 52
 Baldea 156
 Balea 52
 Balm- 52
 Balman 52
 Balmez 52
 Balmoj 52
 Balmoş 52
 Balmuş 52
 Bandea 156
 Bata 51
 Balea 51
 Baliman 51
 băţ 45
 Bildea 156
 Bobda 156
 Bogd(e)a 156

Bold(a) 155, 156
 Boldul 156
 bolfă 62
 Bonciu 154
 Borc(a) 51
 Borcoman 51, 52
 Borcu 51
 bordea 155
 Bordea 155, 156
 Boş(a) 50
 Boşman 50
 Bóşu 50
 Boşán 51
 Bófea 51
 Boşóc 51
 Boşoman 51, 52
 Boz(a) 51
 Bozo 51
 Bozoman 51
 brinză (a zbură ~ 41, 42;
 ~zburată 39, 40, 42)

Buja 51
 Bujoman 51, 52
 Bujumán 51
 bulbuc 155
 Bulbuc 155
 Bul(a) 51
 Butiman 51
 Butuman 51

C

ca 16, 18, 19
 calc 44, 45
 car 43, 45
 ceas 44
 cel 16—18
 cei 17
 chilă 46, 47
 Ciur(a) 50
 Ciurea 50
 Ciurel 50
 Ciureş 50
 Ciurman 50
 cîrlan 155
 Cîrlan 155
 Cociman 51
 Cocimăneşti 51
 Cocioman 51
 conac 44
 conserva 149
 conservator 149

* În prezentul indice nu au fost incluse cuvintele de autori ca exemple; din expresiile de la p. 43—47 nu au fost reţinute decit substantivele care denumesc unităţile de măsură.

Cor(a) 50
corășlit (lapte ~ 39)
Corman 50
corn 145
Coru 50
Cos(a) 50
Cose 50
Cosm(a) 50
Cosman 50, 52
Cosmănești 50
col 43, 44, 46
Coț(a) 50
Coț(i)u 50
Coțman 50, 52
Coțmănești 50

D

-d- 156
dar(ă) 138, 139
dara 46
Dărm- 52
Dărman 51, 52
Dărmoiu 51
Dărmoș 51
deci 138, 139
dezbăra 172
Doaga 51
Dra- 49
Drag 50
Dragomán 52
Dras(a) 49
Drasan 49
Drasanfalua 49
Drasman 49, 52
Drasu 49
Duc(u) 50
Duca 50
Ducman 50
Dug 51
Dugan 51
Dugulan 51
Duguleanu 51
Duguman 51
Dul(a) 51
Dule(a) 51
Duliu 51
Dulman 51
Duluman 51
Duș 52
Duș(e)a 52
Dușm- 52
Dușman(u) 52
Dușul 52

F

funie 43, 44

G

ghiunghi 62
Giur(a) 52

Giurea 52
Giurm(a) 52
Giurman 52
Giurul 52
gnoi 62
Gocea 49
Gociman(i) 49, 52
Gociu 49
Gogoman 52
Goșmani 49
groși 46

II

horchi 62
hoșoman 51

I

-is 35

L

laple (a zbura ~le 39-42,
~ zburat 42)
Leamna 151
leamnă 151
lumină 111-112

M

mai 15, 16, 18-21
măciucă 45
Mor(a) 52
Morm- 52
Morman 52
Mormol 52
Mormuescu 52
Moru 52
moși 46
Murta 154

N

negru 102

O

observator 149
ocă(oca) 46
otgon 44

P

palmă 43, 45, 46
Paring 78
pasant 165-166
Petriman 51, 52
Piscul (~ Sărbătoriei 148)
poștă 44, 45

povară 44
presură 172
priglă 145

R

Rac(a) 50
Racu 50
Rad(u) 50
Radman 50-52
Ragu 50
raion 166
Răcman 50
Rădmănești 51
Răgan 50
Răgănești 50
Răgman 50
Reg- 50
Reghiș 50
Regman 50, 52
Reguș 50
Ric(a) 50
Rică 50
Rieman 50
Ricu 50

S

-s 35, 37
săm 37
sărbătoare 150, 151
Sărbătoarea 148-152
Sărbătoriei (Piscul ~ 148)
Sărbătorii (Valea ~ 148,
151)
săji 37
scăpăra 172
scoacă 41
scoace (a ~ 40, 41)
scoaptă 40
scoc 40
secure 45
sem 37
serba (a ~ 150)
seși 37
sfoară 44
sint(u) 35-37
sintem(u) 36, 37
sintefi 37
Straja 149
su 35, 36
sunt(u) 35-37
suntemu 37
suntefi 37

Ș

șchioapă 43, 45, 46
Șișman 51, 52, 155
șpan 145, 146
Șușman 51, 52

T

Teleorman 152
topor 45
trebui (*a* ~ 126)

U

urdin 78
urdoi 40
urmare (*prin* ~ 138, 139)

V

vaduri 147
Valea (~ *Sărbătorii* 148, 151)
Vădastra 147, 152
Vlașca 152
Vlășia 152

Z

zbor 41
zbura (*a* ~ 39-42, *a* ~ *laptele* 39-42, *a* ~ *brinza* 41, 42)
zburat 39, 40 (*lapte* ~ 42)
zburată (*brinză* ~ 39, 40, 42)
zburătură 40, 41

DIALECTUL AROMÂN

sărbătoare 150
sinlu 36
sun 36
suntu 36, 37

DIALECTUL MEGLE NO ROMÂN

sărbători 150

SÎRBOCROATĂ

-man 51
Korman 50
Rădman 51

SLAVĂ

Dra- 49
Drăgo 4
Drăjo 49
Drăko 49
Drăto 49
Drasković 49
Draskovo 49
Rădman 50